Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

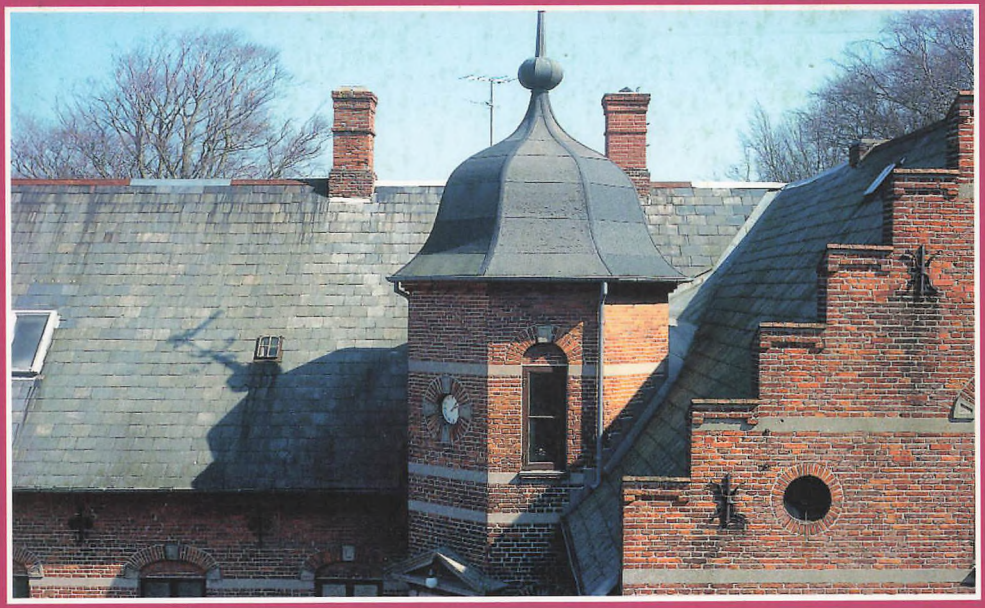
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

RØDKILDE
Højskole og huse

Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring

RØDKILDE
Højskole og huse

RØDKILDE
Højskole og huse

af Kjeld de Fine Licht

Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring

København 2009

Bogen er udgivet af Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring 2009.
Skriftsnittet er 11 punkt Aldus.
Omslag, billedredaktion og tilrettelægning ved forfatteren.
Produktion: F. Hendriksens Eftf. København.
Papir 130 gram Profisilk.
Oplag 1400 eksemplarer.
© Udgiveren og forfatteren.

ISBN 978-87-87546-20-1

HARALD LANGBERG in memoriam

Trykningen er bekostet af Højesteretssagfører C.L. Davids Legat for Slægt og Venner *og* Ny Carlsbergfondet.

Indhold

Forord 7

Højskoler

Begyndelsen 9
Efter 1864 11
Askov, Vallekilde og Galtrup 13

Rødkilde

Frede Bojsens bane 17
Vejen til Rødkilde 21
Frede Bojsen på Møn 22
Johan Henrik Andersen 27
Forsamlingshus og håndværkerskole 31
Frede Bojsens sidste tid og Vagn Møller 35
Forskole til sygeplejeuddannelse 36
Naturhøjskole 44
Teaterhøjskole 46

Huse på Rødkilde

Projektering 47
Grunden og byggeriet 50
Skolehuset 53
Frede Bojsens bolig 56
Økonomihuse 70
Ottekanten og håndværkerskolen 74
Omdannelsen i 1936 78
Røde hus og landevejens flytning 79

Mindesmærker på bygninger og i haven 81

Appendiks: Norske huse 93

Noter 97
Personregister 100

Forord

Jævnligt hører man om en højskole, der er i økonomiske vanskeligheder. Undertiden siges, at Højskolen er i krise. Adskillige af landets mange højskoler trives dog udmærket, hvilket synes at hænge sammen med en kombination af en stærk og levende tradition og en begavet og energisk forstander, der er lydhør over for behov og tendenser i tiden.

Bevægelsens oprindelige program, hvis man kan tale om eet sådant, gik ud på at oplyse landboungdommen om menneskelivet, som det afspejledes i digtning og historie. Dette formål er ikke blevet uaktuelt. Næsten alle omstændigheder i samfundet er imidlertid forandret i løbet af de halvandenhundrede år, der er gået siden de første højskoler så dagens lys. Nogle af de toneangivende højskoler har klaret sig, men det er tankevækkende, at der i de seneste år berettes om problemer på så landskendte institutioner som Rødding, Askov og Vallekilde.

Set i historiens lys synes højskoler ofte at have opnået søgning, når de tilbød en forholdsvis specifik eller målrettet undervisning, hvilket har været og stadig er tilfældet for et stort antal. Her træder idrætshøjskolerne frem som en tydelig gruppe. På "almindelige" højskoler har i perioder en væsentlig del af eleverne været tilmeldt fagafdelinger. Således udgjorde f.eks. håndværkerskolerne i Askov og Vallekilde allerede fra 1870erne et afgørende element i undervisningsudbuddet og for driftsresultatet.

Betydningen og omfanget af disse supplerende aktiviteter kunne fortjene sin egen undersøgelse og skal ikke forfølges her, hvor det blot drejer sig om at redegøre for en enkelt skole, nemlig Rødkilde højskole på Møn. Men for hvem, der måtte opholde sig ved, at denne højskole i tidens løb har haft vekslende overskrifter, er det nødvendigt at være opmærksom på, at den herved langtfra er enestående. Rødkilde højskole blev grundlagt 1866 på den bølge af national rystelse, som sammen med ønsket om åndelig oprustning rullede hen over landet efter nederlaget et par år før. Dens grundlægger, Frede Bojsen, var omkring 1870 en central skikkelse, hvem man lyttede til i højskolekredse, og i begyndelsen regnedes hans skole med blandt dem, man ventede sig noget af. Men det viste sig, at Bojsen ikke var gjort af det stof, der danner en forstander. Hans jævnaldrende venner, navnlig Ernst Trier og Ludvig Schrøder, førte deres skoler, henholdsvis Vallekilde og Askov, til blomstring, og Schrøder opnåede at blive hele højskoleverdenens ukronede konge. Bojsen derimod blev indfanget af periodens parlamentariske kampe og blev indvalgt i Rigsdagen. Her opnåede han en fremtrædende placering

og øvede betydelig indflydelse. Hans højskole blev ledet af en ansat forstander, der var særdeles kompetent, men ikke havde ambition om at gøre sig gældende i den offentlige debat. Denne forstander, Johan Henrik Andersen, forestod højskolen i en menneskealder og indførte bl.a. oplæring af håndværkere, hvilket her som andre steder blev en succes, som sikrede den nødvendige tilgang af elever.

Til trods for at Møn, der udgjorde Rødkilde højskoles umiddelbare opland, var af beskeden udstrækning, gav øen grundlag for skolens trivsel endnu frem til den almindelige krise i landet omkring 1930. Da accepterede forstanderen den lokale ide om at omdanne institutionen til en forskole i uddannelsen af sygeplejersker, hvilken trafik var indledt på Testrup højskole nogle år før. Siden har Rødkilde højskole været overvejende en fagskole, der med held har undervist i temaer og færdigheder, der efterspurgtes i tiden.

Nærværende fortælling om Rødkilde højskole handler ikke mindst om institutionens huse, der på en forunderlig måde forener det tidstypiske med det egenartede. Det er mig derfor en stor glæde, at *Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring* har villet optage bogen i sin skriftrække. I denne sympatiske serie fremkommer den i rette omgivelser også i betragtning af, at tre af skolens bygninger er fredet, hvilket er et udtryk for deres værdi for almenheden. En særlig tak for støtte til trykningen skal gå til Højesteretssagfører C.L. Davids Legat for Slægt og Venner og til Ny Carlsbergfondet.

Med fornøjelse påtog jeg mig opgaven at skrive en lille beretning om Rødkilde, og undervejs i arbejdet har jeg mødt den største interesse og støtte hos forstanderen og hele skolens stab. Også det tidligere forstanderpar, Jytte og Aage Bojsen-Møller har ydet værdifuld hjælp, ligeledes Karsten Rønnows tegnestue samt Birthe og Thorkel Dahl, der udlånte mig deres familieeksemplar af Andreas Bentsens erindringer. Ikke mindre bistand og bevågenhed har jeg mødt på Møens Museum, der har leveret en væsentlig part af illustrationerne i bogen. Endelig er det mig magtpåliggende at rette den varmeste tak til Tove Lergaard for hendes omtænksomme renskrivning af manuskriptet.

Frederiksberg i august 2009 Kjeld de Fine Licht

HØJSKOLER

Begyndelsen

Frede Bojsen startede sin højskole 1865 i lejede lokaler i Tjørnemarke på Møn og kunne det følgende år flytte ind i nyopførte bygninger ved Stege nors vestside. Rødkilde folkehøjskole, som han benævnte den, hører hjemme i den markante gruppe af såkaldte bondehøjskoler, der etableredes i årene efter 1864.

Tanken om oprettelse af skoler for landboungdommen var imidlertid af ældre dato. Den var brudt frem i årtierne før midten af 1800tallet og havde baggrund i periodens åndelige og politiske rørelser, der herhjemme bl.a. førte til forordningen 1832 om rådgivende stænderforsamlinger. Forestillingen om opdragelse og modning af ungdommen, navnlig på landet, hvor den overvejende del af befolkningen boede, var i lange tider en virksom drivkraft i store dele af højskolebevægelsen. Det menneskesyn og den nationale vækkelse, der her i landet som i det meste af Europa vaktes efter napoleonskrigene, fremkaldte digtning om og engagement i egen natur og fortid. For mange pædagogisk sindede mennesker måtte sådanne skildringer og holdninger indgå som bærende elementer i de nye skolers undervisning. På denne baggrund betød nederlaget til Preussen 1864 en yderligere ansporing og en understregning af det nationale aspekt. For mange af de mænd, og det var kun mænd, der satte højskolerne i værk, gav Grundtvigs tanker om folk og kristendom ikke alene en væsentlig tilskyndelse, men angav tillige en overordnet retning og værdigrundlaget for deres skolearbejde.

Den første højskole i det danske monarki etableredes 1842 ved Rendsborg, og et par år senere fulgte skolen i Rødding.[1] Denne højskole anlagdes i den overvejende dansksindede del af Slesvig og havde Johan Wegener og Christian Flor (1792-1875) som ledende kræfter. Røddingskolens grundlæggelse fejres i vore dage som bevægelsens fødselsdag. Højskolerne indgik i en broget skare af fri- og landbrugsskoler og seminarier, ofte med indbyrdes flydende overgange og normalt med en undervisning, der stærkt farvedes af forstanderen og markante personligheder blandt lærerne. Omstændighederne kunne føre til stor søgning og trivsel eller til nedgang og sågar lukning. Grupperinger af forskellig art hørte selvsagt til dagens orden, ligesom ændrede pædagogiske eller politiske signaler kunne føre til forskydninger i billedet.

Ved midten af 1800tallet fremtrådte en række handlekraftige folk, hvis indsats må aftvinge respekt og berettiger til en betegnelse som højskolebevægelsens fædre. I første række står den særprægede Christen Kold (1816-70), der 1849

1. Askov højskole fotograferet nordfra 1874 af Karl Jørgensen, der samme år havde slået sig ned i Askov. Sammenholdt med optagelser fra årene umiddelbart efter indvielsen godtgør billedet, der befinder sig i Det kgl. Bibliotek, at en bemærkelsesværdig udbygning hurtigt var kommet i gang. Gavlen af det såkaldte Fengers hus ses t.v.

med inspiration fra Grundtvig begyndte at fortælle historier fra Biblen og beretninger fra landets fortid henvendt til unge karle i Ryslinge på Fyn. Her var han huslærer hos den prægnante sognepræst Vilhelm Birkedal (1809-92) (jfr. s. 89). Med hjælp fra flere sider kunne Kold året efter opføre sit eget beskedne skolehus, hvor han udfoldede sin virksomhed. 1853 flyttede han skolen til Dalby på Hindsholm og 1862 til Dalum, syd for Odense. Den "vadmelsklædte" Kolds selvstændige, jordnære og humane skoleprojekt blev vandmærket i al senere højskolevirksomheds selvforståelse.[2]

Det sydvestre Sjælland blev samtidig hjemsted for en bølge af vækkelser og stærke, åndelige brydninger. Her havde den varmhjertede skolemand Anders Stephansen (1791-1870) nær Fuglebjerg oprettet højskolen Hindholm ved siden af sit skolehjem for fattige og forældreløse børn. Førstelæreren 1852-64 var Niels Julius Jensen, gift med Frede Bojsens søster Nanna (1835-94). Allerede før 1864 havde Hindholm nået et elevtal på 100.

Blandt de tidlige højskoler i Jylland skal bemærkes Uldum (1851), Viby (1857) og Gedved, der efter nogle kritiske år kom i god gænge 1859, da Frede Bojsens landmåleruddannede broder Peter (1838-1928) overtog skolen og med tiden tilføjede et seminarium.

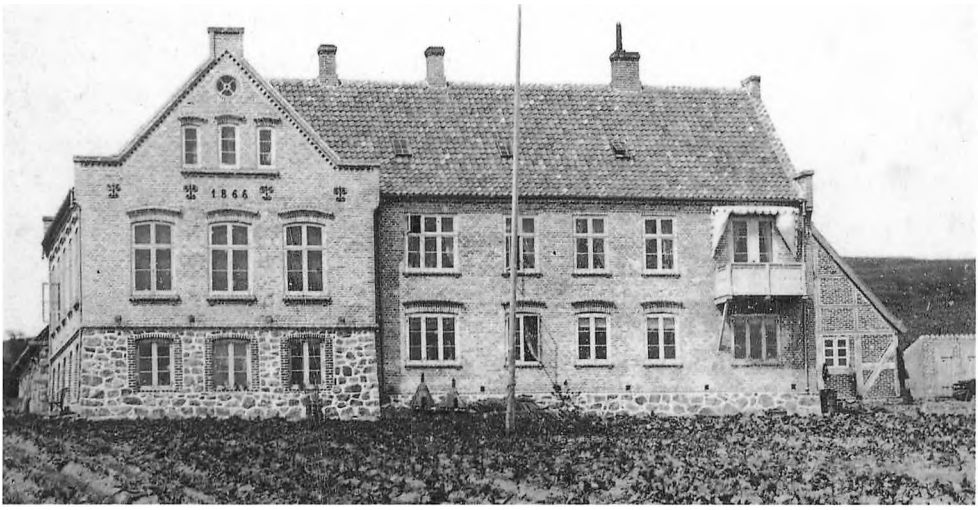
Grundlovsindskrænkningerne 1866 oven på begivenhederne 1864 gav rystelser i hele samfundet. Ikke mindst på et så følsomt område som ungdommens uddannelse og opdragelse måtte udfordringen fra de ændrede forhold give anledning til mobilisering. Modsætninger mellem tysk og dansk, der havde accentueret sig siden Treårskrigen, havde med grænsedragningen ved Kongeåen antaget andre og alvorligere toner. Her i landet måtte manges hverdag farves af sorg over de dansksindede slesvigere, der var kommet under fremmed herredømme. Håbet om at vinde i hvert fald noget af det tabte tilbage blev sat på en hård prøve ved tyskernes sejr over franskmændene 1870.

Mens sårfeberen fra Dybbøl brændte i samfundet følte landets nye vilkår måske ikke så slemme for et flertal, hvad dagligdagen angik. Der kom gunstige år for landbruget, og megen energi blev sat ind på jordforbedring, inddæmning og hedeopdyrkning. C.F. Tietgen skabte Store Nordiske Telegrafselskab 1869. Industrivirksomheder dukkede op, og jernbanen skød sine spor ud i landskabet og knyttede by og land sammen i en hidtil uset grad.

Efter 1864

Det var altså ikke begivenhederne i 1864, der skabte højskolen, for den havde allerede eksisteret i en snes år. 1851 havde Bondevennerne i Rigsdagen endda fået udvirket støtte til højskoler af Sorø akademis midler.[3] Tabet af Slesvig fremkaldte imidlertid hos mange et behov for national og åndelig oprustning. Der forelå allerede et forråd af fædrelandshistoriske fortællinger samt billedkunst og digtning, der skildrede landets herligheder og de bedrifter, der havde udødeliggjort fortidens helte. 1832 udsendte Grundtvig Nordens Mytologi, og H.C. Andersens tekst om Liden Kirsten gik med I.P.E. Hartmanns musik over scenen første gang 1846. Oehlenschläger havde været i gang siden århundredets begyndelse, og Ingemanns historiske romaner var blevet folkeeje.

Den afgørende indflydelse på højskolefolket udgik fra N.F.S. Grundtvig (1783-1872). Tidligt havde han formuleret ideer om skoleformer, der baserede sig på frivillig deltagelse og "det levende ord" som den sande oplysning for "muldens frænde". Han så sit program som modsætning til terperi og udenadslære på den såkaldte sorte skole. Sine fornyende, foruroligende og ikke altid helt klare tanker fortsatte han at fremsætte højt op i sin alderdom og havde hertil lejlighed bl.a. som medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og derefter som et uregerligt medlem af Rigsdagen. I tilslutning til sit utroligt omfattende og alsidige virke som salmedigter, forfatter og debattør havde Grundtvig prædikestolen

2. Vallekilde højskole. Den oprindelige vinkelbygning set fra syd, fotograferet 1868 af C.F. Bokkenheuser, Nykøbing S. Altanen tilhører forstanderboligen. Billedet gengiver et visitfoto, der nu befinder sig i Det kgl. Bibliotek og ifølge påskrift bagpå 22. juni 1868 er sendt til Anna Wagner af Ernst Triers hustru, Marie.

i Vartov kirke som indflydelsesrig talerpult for sin forkyndelse af visioner om det udvalgte folk og kristendommens betydning for fædrelandets genrejsning. Masser af mennesker flokkedes ved gudstjenesterne i den beskedne fattiggårdskirke,[4] hvorfra salmesangen løftede sig højt over byens tage. Blandt tilhørerne var adskillige studenter og kandidater, der som frivillige havde deltaget i krigen 1864. Mange blev fanget af Grundtvigs opfordring til at give sig i kast med folkelig oplysning. Også ved sine Vennemøder vejledte og stimulerede Grundtvig vakte unge mennesker, hvoraf nogle samledes i klubben Lille Theologicum, hvor de fortsatte snakken.

Med sådan baggrund fremstod en gruppe af nyuddannede, der følte det som et kald at følge Grundtvig og hans ideer om højskoler som det, der i situationen særligt var brug for. Nogle af de højskoler, der anlagdes i årene efter 1864, fik ved deres karismatiske forstandere og begavede lærere en plads i den almene bevidsthed, der hurtigt og siden hen gjorde dem til indbegrebet af højskole. Dette gælder i første række Askov og Vallekilde. Hertil slutter sig Testrup ved Mårslet sydvest for Århus, som Jens Nørregaard og Christoffer Bågø grundlagde 1866. I sidste halvdel af 1860erne blev det samlede antal af højskoler mere end fordoblet; de fleste var stiftet af foreninger eller aktieselskaber.[5]

Askov

blev oprettet efter fredsslutningen, da teologen Ludvig Schrøder (1836-1908), komponisten Heinrich Nutzhorn (1833-1925) og dyrlægen Rasmus Fenger (1834-1904) fra Rødding drog nordpå og under beskedne forhold startede en højskole i Malt sogn ved Vejen. Her fik Hans Sveistrup, der også kom fra Rødding, 1870 embede som sognepræst. 1878 knyttedes fysikeren Poul la Cour (1846-1908) til skolen, der hurtigt opnåede ry ved forstanderens kloge initiativer og engagerede foredrag sammen med lærerstabens faglige dygtighed og bredde. Allerede i Rødding havde Schrøder selv stået for undervisning i matematik, nivellering og landmåling. Med indsigt og omhu deltog han til det sidste i tidens drøftelser og lod sin stemme høre i foredrag rundt omkring og i utallige indlæg i Højskolebladet. Før århundredskiftet udarbejdede han en fundats for sin højskole, der overgik til selveje og derved bl.a. fik adgang til statslån.[6] Efter Kolds og Stephansens død 1870 og Grundtvigs to år senere indtog Schrøder en uformel post som højskolebevægelsens førstemand.

Vallekilde

fik snart en fremtrædende plads. Cand.theol. Ernst Trier (1837-93), der havde været feltdegn i 1864, rådslog med Grundtvig og Frede Bojsen, hvorefter han i november 1865 åbnede en højskole i en lejet gård i det nordvestre Sjælland, der lå uden for de hidtil berørte egne. Trier havde gerne villet være lærer på den højskole, som Bojsen på samme tid havde planer om, men Bojsen var ikke begejstret for en sådan ordning, beretter Trier og oplyser, at han opnåede et lån fra Bojsen og Karen Anker.[7]

I marts det følgende år gik Trier i gang med opførelsen af en velkomponeret, muret vinkelbygning, hvis gavle var prydet med siden forsvundne tinder ved fod og spids (fig. 2). Foruden en forstanderlejlighed rummede huset spisesal i den nederste etage, derover lå to skolestuer, og på loftet var der elevværelser. Trier anfører, at tegningen til huset blev udført af den københavnske tømrermester (A.T.W.) Scheitel med udgangspunkt i en skitse af Kolds skole i Dalum, som Trier kendte af selvsyn. Tømrermesteren holdt til på Vesterbro i København, og ifølge vejviseren flyttede han i 1860erne fra Absalonsgade 16 til Vesterbrogade 47. I forventning om at opnå en lavere pris havde Trier valgt lokale håndværkere, men blev skuffet.

Ligesom Sveistrup havde spillet en rolle i Rødding og senere i Askov, havde det ved beslutningen om skolens placering haft betydning for Trier, at hans ven,

den grundtvigsk sindede V.J. Hoff, få år før havde fået kald som sognepræst i Vallekilde.

En selvstændig skikkelse i Vallekilde højskoles lærerstab var Andreas Bentsen (1839-1913), som Trier havde truffet i sin tid som lærer på Blågård seminarium. 1868 blev han hentet til Vallekilde. Også Bentsen var grebet af Grundtvigs tanker og havde deltaget i festen i Casino, hvor digterens 80års dag blev fejret med taler af bl.a. P.A. Fenger og Frede Bojsen. 1869 var Bentsen til stede i Brøndbyvester, da Fenger forrettede begravelsen af Grundtvigs støtte og velgører Gunni Busck.

Bentsen var tømrer, løste 1876 borgerskab som bygmester og fik i denne egenskab, sammen med Ludvig Fenger og Martin Nyrop, en rolle i udformningen af det ikke særligt præcise fænomen, der ofte går under betegnelsen højskolearkitektur. Som konduktør for Meldahl havde Ludvig Fenger 1858-61 arbejdet på Alnerups landbrugsskole nordøst for Malmø.[8] Bentsen har noteret,[9] at han 1872 tegnede en ny gymnastiksal til Askov, hvor Ludvigs broder Rasmus som nævnt var lærer. Med henblik på gymnastikundervisning efter "Lings system" kom Bentsen til at stå for adskillige, såkaldte øvelseshuse, hvoraf en del rejstes i Skåne.

Under sine besøg i Malmø blev Bentsen opmærksom på Emil Langlets dengang nye, ottekantede kirker, og han benyttede sig af denne gamle plantype, da hen i begyndelsen af 1880 projekterede den såkaldte Korskirke i Vallekilde.[10] Den fik adskillige efterfølgere, og ved indvielsen af valgmenighedskirken i Odder bemærkedes ligefrem, at den var efter svensk model.[11] Sin første kirkeopgave havde Bentsen fået 1872 af valgmenigheden i Ubberup, hvor han blev indvalgt i byggeudvalget. Her foreslog han en traditionel, rektangulær grundplan, mens den arkitektoniske udformning foregik i samråd med Ludvig Fenger.[12] Kirken blev taget i brug Palmesøndag året efter.

På Vallekilde begyndte Andreas Bentsen i sæsonen 1876-77 at give håndværkerundervisning til en snes interesserede elever. Med tilskyndelse fra bl.a. Ludvig Schrøder under et besøg på Askov opførte Bentsen sit eget, meget enkle hus til sin undervisning, der blev en af Vallekildes største successer og 1882-83 havde 64 elever. Som ministeriets tilsynsførende ved højskolerne imponeredes Mathias Steenstrup 1877-78 af Bentsens udmærkede vejledning i tegnefærdighed.[13] Den målrettede dygtiggørelse i de mest almindelige håndværk imødekom et behov i tiden og fandt efterligning adskillige steder; på Rødkilde 1880. Ved århundredskiftet var der håndværkerafdelinger ved en tredjedel af landets højskoler.[14]

3. Vallekilde højskole. Gavl af det oprindelige, siden forhøjede skolehus (1866) og i baggrunden den for nogle år siden istandsatte øvelsesbygning fra 1884. KdFL fot. 2005.

Galtrup

Mors er den største ø i Limfjorden og indtager en selvstændig og fremskudt plads i de grundtvigske bevægelsers historie. I årtierne før og efter 1870 dannedes i nabosognene Øster Jølby og Galtrup tre sammenslutninger, der hver manifesterede sig med en bygning som udtryk for sit specifikke formål. Blandt initiativtagere og medlemmer forekom selvsagt gengangere og særligt engagerede ildsjæle.

Først grundlagde Anders Kristian Povlsen Dal (1826-99), der i en længere årrække havde været lærer hos Christen Kold, en højskole i Galtrup (1864). 1871 indviede øens valgmenighed Ansgarkirken i Øster Jølby, og 1876 stod Morslands

danske Samfund for opførelsen af et forsamlingshus på et beskedent jordstykke, der var købt af højskolen.

Højskolen fik betydelig søgning, og forstanderen udmærkede sig bl.a. ved en kompromisløs holdning i de stridigheder, der fulgte på grundlovsrevisionen 1866. 1874-75 blev skolen frataget sin statsstøtte, hvilket dog året efter ændredes til reduceret tilskud.[15] Povlsen Dal virkede udfordrende på sine omgivelser. Een nekrolog fremhævede kirken, skolen og forsamlingshuset som de blivende monumenter over hans indsats, mens andre drøftede den splittelse, som i hans tid havde præget øen.[16] Højskolen indstillede sin virksomhed 1947, mens "Den udvidede drengeskole" fra 1879 stadig eksisterer som Morsø ungdomsskole.

Når aktiviteter på Mors her trækkes frem, skyldes det bl.a., at det nævnte forsamlingshus har samme usædvanlige grundform og samme bygmester som det to år yngre ved Rødkilde højskole. I forbindelse med omtalen af dette (s. 74ff) vil storebroderen på Mors behandles. Det skal i parentes bemærkes, at i 1990erne rejstes en kopi af forsamlingsbygningen i Galtrup ved Berea College i Kentucky.[17]

RØDKILDE

Frede Bojsens bane

Af fødsel og opvækst hørte Frede Bojsen (1841-1926) hjemme i præstegårdsmiljøet, der endnu i anden halvdel af 1800tallet rummede landets toneangivende gruppe. Senere i livet oplevede han, at det nedarvede verdensbillede blev udfordret af socialistiske agitatorer og radikale forkyndere. Han måtte tage afstand fra disse folk, navnlig som de manifesterede sig i de politiske modsætninger, og sammenfattende benævnte han de nye ideer og synspunkter som københavneri. 1904 behandlede Herman Bang i sin korrespondance i avisen København forholdet mellem hovedstad og provins.

Bojsens familiebaggrund sporede ham ind på udadvendt virke, hvilket også havde sangbund i hans temperament. I sine erindringer[18] beretter moderen Eline Heramb (1813-71), at han i gymnasieårene altid var lykkens skødebarn og ved fester i nabolaget optrådte som storartet danser og spasmager. Faderen F.E. Boisen (1808-82) sluttede sin løbebane som sognepræst i Stege (fra 1859) og havde tidligere først haft embede i Store Heddinge på Stevns, dernæst (fra 1837) i det vestsjællandske Skørpinge (jfr. s. 86), hvor Frede kom til verden og tilbragte sin tidlige barndom. 1850 flyttede familien til Vilstrup i Slesvig, hvor den unge Bojsen blev student fra den nærliggende latinskole i Haderslev.

I det vækkelsesbevægede Vestsjælland var den fremtrædende og begavede Peter Andreas Fenger (1799-1878) præst i Slotsbjergby, der var nabosogn til Skørpinge. Han var den åndelige leder i områdets præstekonvent, og hans kone Augusta Manthey sluttede et varmt venskab med Frede Bojsens mor. Selvom Frede kun var ni år, da familien flyttede til Vilstrup, kan han umuligt have undgået at være sammen med ægteparret Fengers noget ældre søn Ludvig. Siden skulle deres veje krydses. Pastor Fenger fik 1855 kald ved Vor Frelsers kirke på Christianshavn, hvor han samlede en stor menighed, og hvor han, som bekendt, 1872 holdt ligtalen ved Grundtvigs bisættelse.

Efter sin studentereksamen flyttede Frede Bojsen til København, hvor hans farbroder var lærer ved og senere blev bestyrer af Dronning Caroline Amalies asyl og skole, der havde til huse i Store Kongens mølle på Schacks bastion i Vestervold, ikke langt fra Vartov. Farbroderen hed Peter ligesom Frede Bojsens storebroder, var gift med en datter af Grundtvig og blev 1854 hans første kapellan. Frede kom ind i inderkredsen omkring skjalden. Han var ikke medlem af Lille Theologicum, men ven med de fleste, bl.a. studiekammeraterne Schrøder,

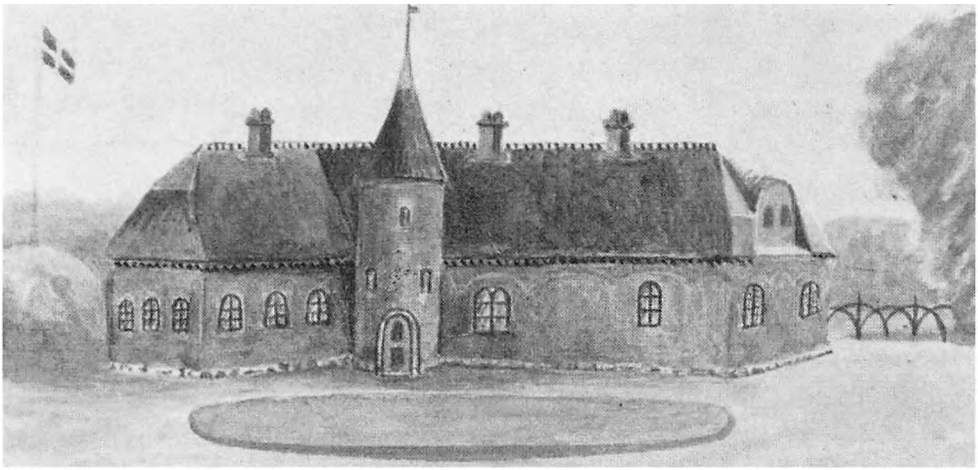
4. Karen Katrine Anker (jfr. s. 20 ff), malt af Constantin Hansen 1864 (21x17 cm) (EB, 908, PE, 33). Privateje. HW fot. 2009. I tidens fylde mindede Frede Bojsen sine arvinger om, at Rødkilde var bygget for norske penge. På festdage hejses fortsat det norske flag i højskolens have, dannebrog i gården.

Trier og Jens Nørregaard, der skulle blive de kommende års mest fremtrædende højskoleledere. I sit tilbageblik skriver Bojsen, at i gruppen "var opmærksomheden stærkt vendt mod folkeoplysningens mål, både menneskeligt og kristeligt", og han fremhæver Christoffer Bågø (1836-1915), med hvem han "tidligt havde samtaler, der gik ud på, at vi skulle slå os sammen om denne gerning; vort foreningsbånd var nærmest de nordiske sprogstudier".

Medrevet af tidens begejstring for og forhåbninger til skandinavisk fællesskab henlagde Bojsen 1860-61 sine studier til Upsala. Her skrev han sin afhandling om Stærkodderfortællingen, som siden i København indbragte ham universitetets guldmedalje, og han knyttede mange bekendtskaber med svenske akademikere. I kredsen traf han bl.a. den jævnaldrende præstesøn Magnus Isæus (1841-90), der kom fra Upsalas opland og siden blev en fremgangsrig arkitekt i Stockholm. Blandt Bojsens papirer i Rigsarkivet befinder der sig en del habile prospekter, som godtgør, at de to studenterkammerater fornøjede sig i fælles tegneglæde og gjorde skitser i by og omegn. 10. november 1860 indeholdt UpsalaPosten et indlæg af Bojsen, hvori han gik i rette med en skildring af de politiske forhold i Danmark, som avisen med Dagbladet som kilde havde bragt ugen før. Han redegør bl.a. for Bondevennerne og "Grundtvigianerne", der ville opdrage folket, der for kun 12 år siden fik Grundloven med frie og valgberettigede bønder.[19]

Den optrækkende krig om Slesvig kaldte på Frede Bojsen som på andre i hans kreds. Han færdiggjorde sit teologiske studium og meldte sig som frivillig til hæren. Han kom til at gøre tjeneste i det hurtigt aflyste forsvar af Fyn. Også flere af vennerne deltog i krigen, hvor Ludvig Fenger endda blev såret. Nederlaget bestyrkede yderligere Bojsen i beslutningen om at gå ind i det folkelige vækkelses- og oplysningsarbejde. I planerne for sin højskoles form og indhold medtog han adskillige indtryk fra krigslivet, mens hans samfundsengagement udfordredes ved de optrukne politiske fronter, der fulgte efter grundlovsrevisionen i 1866.

I de samme år indledtes en forbindelse, der skulle få indgribende følger i Bojsens tilværelse. Nordmændene Herman Anker og Olaus Arvesen, der havde deltaget i det (andet) skandinaviske kirkemøde i Lund 1859, kom året efter til København og blev manuduceret af Ludvig Schrøder.[20] De ønskede at opleve Grundtvig og sætte sig ind i hans tanker. Bekendtskab med Bojsen førte til, at Anker drog med ham til Møn, hvor Bojsens far var tiltrådt som præst i Stege. Her traf Herman Fredes lillesøster Mix (Marie), med hvem han blev forlovet 1861. Alliancen blev fulgt op, ved at Bojsen med sin far og nogle af hans brødre

5. Frede Bojsen: Skitse til højskole. Tegningen, der formentlig er udført omkring 1865, sigter nok på en placering ved "Dejligheden", men ved grundtræk som vinkelbygning og tårn i hjørnet peger den hen imod Rødkilde. Originalen har ikke kunnet opspores, hvorfor tegningen her gengives efter PE, 101.

gjorde en tur til Norge, hvor de bl.a. besøgte familien Ankers hovedgård Rød (jfr. s. 93) i Østfold ved Halden (dengang og indtil 1928 benævnt Frederikshald). Her traf Frede Hermans lillesøster Karen (fig. 4), der endnu samme år besøgte præsteboligen i Stege.

Den følgende sommer rejste Frede Bojsen atter til Rød, og den et par år yngre Karen kom igen til Møn, hvor det unge pars forlovelse fandt sted 8. oktober 1862. Efter at have holdt bryllup med Mix forblev Herman Anker i København, hvor han lagde planer for den højskole, han agtede at oprette (jfr. s. 94ff).

I 1864 opholdt Karen Anker sig et par måneder i Stege, hvor hun ifølge Frede Bojsen, der (senere) karakteriserede hende som højst beåndet, var til stor opmuntring for præsteparret.[21] Dette udsagn udtrykker nok, at hun ved sit varme væsen og uimponerede begavelse kom godt ud af det med Fredes mor, Eline Heramb, der i vore dage, efter offentliggørelsen af hendes erindringer, fremtræder som en bemærkelsesværdig selvstændig og kritisk personlighed.[22] Med tiltagende styrke følte hun sig forrådt og frustreret af sine omgivelsers patetiske og buldrende erklæringer. Navnlig af sin mand, der var en af tidens foretrukne folketalere, men i ikke mindre grad af kredsens åndelige høvding, selveste Grundtvig. Med Matthæus (23,3) måtte hun sande, at "de siger det vel, men de gør det ikke".

Karen og Frede blev gift på Rød 26. juli 1865, hvorefter Karen flyttede til Danmark og med sin arvelod engagerede sig i virkeliggørelsen af mandens høj-

skoleprojekt. Hendes familie var en af de mere velhavende i Norge, og Frede Bojsen opnåede ved sit ægteskab økonomisk uafhængighed og handlemuligheder, der på mange måder kom til at farve hans tilværelse. Efter Karens alt for tidlige død året efter brylluppet giftede Bojsen sig 1880 atter med en norsk kvinde fra en af landets indflydelsesrige og bedst kendte familier, hvorved hans økonomi fortsat fik tilført ikke uvæsentlige midler. Bojsens anden hustru var Augusta Konow (1851-1906) fra den store gård Tjerne, der ligger nær Mjøsen et halvt hundrede kilometer nord for Hamar (jfr. s. 36 og 94).

Vejen til Rødkilde

27. september 1864[23] skrev Bojsen i et brev til Ernst Trier, at nu måtte også han i gang med sin højskole. Her meldte sig først spørgsmålet om, hvor den skulle placeres. Frem til 1. december lå Bojsen med sit regiment i kantonnement ved Tåstrup syd for Holbæk, hvor han var "beskæftiget med at afgøre afregning med alle, der havde tjent ved regimentet, særligt de mange der da vendte tilbage fra tysk fangenskab". Således erindrede han sig situationen i sit tilbageblik på Rødkildes Historie, der som renskrevet manuskript er i familiens besiddelse[19].

Bojsen drog ud i omegnen, der var det område "ikke for langt fra København", som hans tanker kredsede om. Grundtvig havde peget på det nordvestre Sjælland som en god arbejdsmark, også over for Schrøder, hvis det glippede med Askov.[24] Først udsøgte Bojsen "et sted ved Bramsnæs vig, for sin skønne beliggenhed kaldet Dejligheden" og tegnede skitser af det indtagende landskab. Uheldigvis ville ejeren af den udsete gård ikke sælge, hvorfor Bojsen drog til området ved Lejre, hvor han fandt nogle egnede gårde. For Karen Anker, der deltog i besigtigelserne, "var det en skuffelse, at 'Dejligheden' bristede, mens Lejreplanerne ikke tiltalte hende".

Under disse rekognosceringer indløb fra faderen "et indtrængende brev om at anlægge skolen på Møn". Bojsen skriver, at "denne tanke var vel af og til dukket op, men mine højtflyvende planer viste bort fra så lille et opland", og han tilføjer, at han "også havde en følelse af, at Karen, hvor meget hun end var knyttet til min familie, dog nødigt ville bo lige ved siden af præstegården i Stege".

Efter hjemsendelsen tog Bojsen til Møn og tilbragte dernæst julen på Rød, hvor "Karen gik ind på tanken" om at lægge skolen på Møn. "Dermed bristede for øvrigt mine planer om en højskole i større stil med nordisk videnskabeligt snit. Jeg tog en beskeden plads mellem bondeskolerne, og det var vel også endnu det rigtigste, men at skolen kom til at ligge på Møn, det skyldes væsentligst

6. Karen Ankers og Frede Bojsens indtog på "Højskolegården" i Tjørnemarke efter bryllupsrejsen 1865. Tegning af Frede Bojsen, farvelagt af den ikke identificerede G.H. HA.

fader".[19] For Frede Bojsen må det have spillet en rolle, at hans højskole ved denne ordning opnåede en alliance med den stedlige præst, ligesom det på samme tid var tilfældet for Schrøder i Askov og Trier i Vallekilde, men han indså, at det blev "blot en vækkelsesskole". Hans mor derimod karakteriserede[25] den som en "partiskole" og mente, at "som sådan må den gå under."

Det beskedne opland med de beherskede udfordringer gav Bojsen mulighed for, eller betød måske ligefrem, at han måtte kanalisere en stor part af sin virkelyst i retning af aktiviteter uden for højskolen.

Frede Bojsen på Møn

Frede Bojsen forbindes umiddelbart med Rødkilde højskole. Skolebygningernes kerne står fortsat som et monument over sin grundlægger og hans indsats for snart 150 år siden. Som det er fremgået ovenfor, hørte Bojsen selv og flere medlemmer af hans familie og omgangskreds til blandt de folk, der i 1860erne og senere i århundredet var forgrundsfigurer på højskolefronten. Dog er det i mindre grad som egentlig højskolemand, at Bojsen indprentede sit navn i landets his-

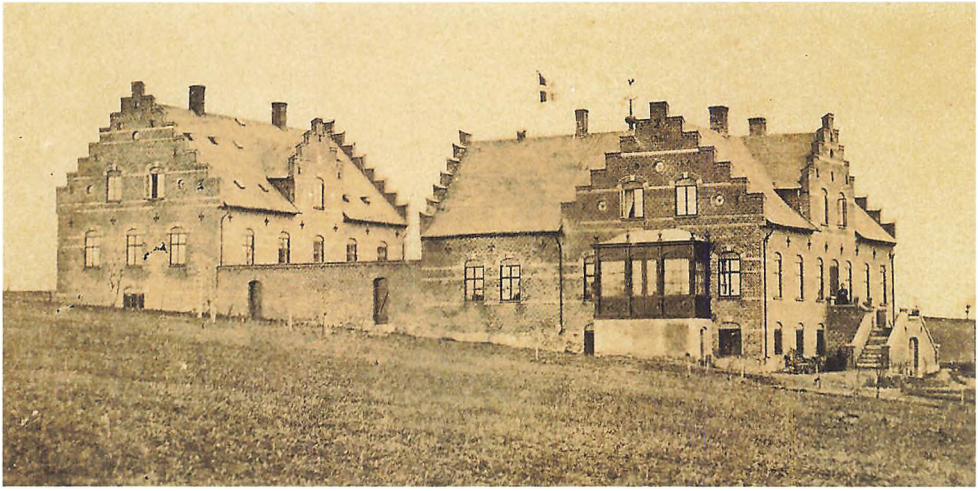

7. Thor Heramb: Ida læser højt for pigerne i Rødkildes have 1868. Tegningen, der efter påskrift på bagsiden er farvelagt af GH, viser Frede Bojsens søster Ida og en flok elever fra sommerholdet med de dengang nye bygninger i baggrunden. HA.

torie. Hans betydning ligger snarere i den rolle, han spillede som rigsdagsmand i de bitre og barske stridigheder, der dominerede det politiske liv i de 35 år, som forløb fra grundlovsrevisionen 1866 til systemskiftet 1901.[26] I sine erindringer har han indgående og ofte nærgående malet et billede af problemer og personer samt skildret mange politikeres forfængelige eller træske dagsorden.[27]

På Møn blev han en central skikkelse fra højskolens første dag og frem til sin død. Han ejede højskolen og bevarede til det sidste sin store bolig, der optog det ene af de to store huse i det oprindelige anlæg. I lange tider gæsteoptrådte han på skolen, mens hans formelle forstanderskab sammenlagt knap androg ni år.[28] Han blev ikke en forstandermyte som sine samtidige Nørregaard, Schrøder og Trier, og han bidrog praktisk talt ikke til (den skriftlige) debat om højskoleverdenen, men han spillede en væsentlig rolle i landets politiske liv. På Møn blev han høvdingen, der kronede rækken af øens store sønner (jfr. s. 91f).

Arbejdet i Rigsdagen gav dog jævnligt Bojsen mulighed for at opholde sig på Møn, hvor han under utallige møder, ved sommerfester og tilbagevendende, folkelige arrangementer i haven ved højskolen eller på udflugter til Klinten i mere

8. Hovedhusene i det oprindelige højskolekompleks set fra sydøst, fotograferet af Lars Hansen i Stege et års tid efter indvielsen. I vore dage er bygningerne rimeligt godt bevaret i det ydre, dog er tagenes spån afløst af skifer, og der er sat kviste på Skolehuset. MM.

end en menneskealder satte sit præg med sin karismatiske udstråling og sin oratoriske begavelse. Ved siden af sin plads i Folketinget, hvor han var indvalgt med mandat fra Møn og i en årrække sad som formand for finansudvalget, indtog han 1867-1903 posten som sognerådsformand i Stege landsogn. Han var aktiv ved oprettelsen 1883 af sukkerfabrikken i Lendemarke, hvor Ludvig Fenger stod for den arkitektoniske udformning. Han var en foretagsom landbruger og gjorde sig kendt som stundom temmelig impulsiv iværksætter på Ulfshale. Mange forbandt ham også med jernbanen mellem Vordingborg (Masnedsund) og Kallehave, der sammen med dampfærgen til Koster skabte en hidtil ukendt, nem forbindelse til Sjælland og vel navnlig til København. I 1890erne indledte han udarbejdelsen af redegørelser for to væsentlige sider af sin virksomhed: Rødkildes Historie (=RB) og Politiske Erindringer (=PE).[27]

Efter 1901 at være trådt tilbage fra Rigsdagen helligede han sig udforskningen af Møns fortid. Øens mange oldtidslevn og dens fremskudte plads i middelalderens Danmark var hans yndlingsemner, men også hændelser og helte fra nyere tid fængslede ham. Stege med den så sørgeligt ødelagte borg, der i venderfarvand vogtede Ulfsund og indsejlingen til Noret, og det relativt velbevarede voldanlæg på byens landside, er fortidsminder, der kan bevæge et historisk sindet gemyt. Han skrev et bindstærkt værk[29] om Møns historie og har derved afgørende bidraget til øens selvforståelse.

9. Højskolen set fra nordvest over markerne på landevejens modsatte side. T.v. Ottekanten, mellem den og den i begyndelsen af 1900tallet ændrede "Vognporten", er det ældre, i 1950erne sløjfede, såkaldte Røde hus. T.h. Skolehuset, delvis dækket af Hvide hus. Mellem Vognporten og Skolehuset skimtes økonomihusene, der forsvandt 1936, samt forstanderboligen. Fot. omk. 1880 i MM.

Han følte vanskeligheder under arbejdet. Arkivernes mere restriktive praksis med udlån af arkivalier, hans trods jernbanen isolerede situation og hans romantiske gemyt, der afveg fra hovedstrømningen på historikernes parnas, hvor Erslev og Arup efterhånden spillede førsteviolin, betød, at han så sig sat uden for forrige tiders følelse af at være i samklang med folk, forskning og fortid. Dette vilkår har nok bekymret ham mere end forløbet af hans tid i Rigsdagen, der for en umiddelbar betragtning ikke havde ført til lysende sejre. Bojsens selverkendelse lod ham dog indse sit temperaments svage såvel som dets stærke sider.

I forordet til 3. bind af Møns historie skriver han at have "fundet bekræftet ... at der virkelig ikke findes nogen periode i Danmarks historie, der ikke kan belyses ved karakteristiske personer og begivenheder på Møn". Et andet sted konstaterer Bojsen, at "han på flere måder havde haft den drøm, at øen Møn kunne gøres til et mønster i alle retninger, såvel åndeligt, sjæleligt, politisk og økonomisk – og hvad blev resultatet?"[30] Det må forekomme ejendommeligt, at hans omfattende og engagerede indsats som historiker ikke har fundet plads på hans gravsten på Stege kirkegård, hvor der blot står: "Folketingmand Højskoleforstander", Forskning i fortid stod hans hjerte nær.

Langs den (i 1950erne flyttede) landevej, der løb tæt på Rødkilde højskoles vestside, lod Bojsen opstille mindesten over nogle af sine helte. Efter hans død blev rækken

10. Skolehusets vestside set fra nord. KdFL fot. 2006.

kronet 1929 med Gunnar Hansens store skulptur, hvor Bojsen på sit høvdingesæde skuer ud over højskolens terrain og Stege nor (jfr. s. 91).

Den i sin tid så bekendte skuespiller Sigrid Neiiendam, der fra sin barndom og ungdom på Rødkilde (jfr. s. 30) var fortrolig med Bojsen og havde et klart blik for mennesker, karakteriserer ham som en betydelig personlighed, der forenede fornemhed med folkelighed. Men han havde ikke meget lune, konstaterede hun efter et optrin på Bojsens kontor, hvor hun narrede ham ved at optræde i bondeklæder og snakke som en mønbo.[31]

Højskolen måtte altså lægges inden for Stege sognekalds ret vide grænser. I første omgang gjaldt det om at komme i gang, og ligesom de fleste andre steder begyndte skolen i lejede lokaler. Til formålet havde man fundet frem til stuehuset i en større gård i landsbyen Tjørnemarke, der ligger nogle kilometer vest for Stege ved landevejen til Koster. Her åbnede skolen 8. oktober 1865, dvs. på treårsdagen for Karens og Fredes forlovelse og et par måneder efter deres bryllup. Det unge forstanderpar synes kun at have haft beskeden indflydelse på sagens hidtidige forløb. Ifølge Eline Boisens erindringer,[32] spillede pastoratets kateket Peter Falk Rønne, der var en af hendes store aversioner, en betydelig rolle i denne fase.

11. Skolehuset. Udsnit af vestsiden med bygningstavle 1866. KdFL fot. 2005.

Med skolen godt i gang begyndte Bojsen og fru Karen at gøre ture i området for at udse sig et egnet sted til det forestående byggeri. Karen var ikke begejstret for det åbne landskab ved Tjørnemarke, hvor der først var tale om at slå sig ned. Blikket måtte vendes andre steder hen. Karens ældste broder Niels kom til Møn, og Eline Boisen formoder, at han som søsterens støtte gjorde sin indflydelse gældende. Bojsen selv beretter[33], at Karen og han i februar havde været i Frenderup, hvor der også var for åbent. På vejen tilbage mod Stege kom de forbi det senere højskoleareal og "standsede på bakken herudenfor, overraskede over den smukke udsigt. Den gang var her en rugmark, men de gamle elletræer i 'Myreskoven' tog sig godt ud med vandet og klinten som baggrund. Vi var straks enige om: her er stedet". For Karen kan en mindelse om sceneriet ved Rød have influeret.

I løbet af de følgende dage lykkedes det for 14.000 kr. at erhverve det udvalgte areal, der (med et par senere småsuppleringer) andrager godt ti tdr. land og er registreret som matr. nr. 9b-d af Neble (Nybølle) bys jorde (jfr. s. 90).

Bojsen gik straks i gang med at projektere skolens huse, der opførtes i løbet af et par år og er nærmere omtalt s. 47ff.

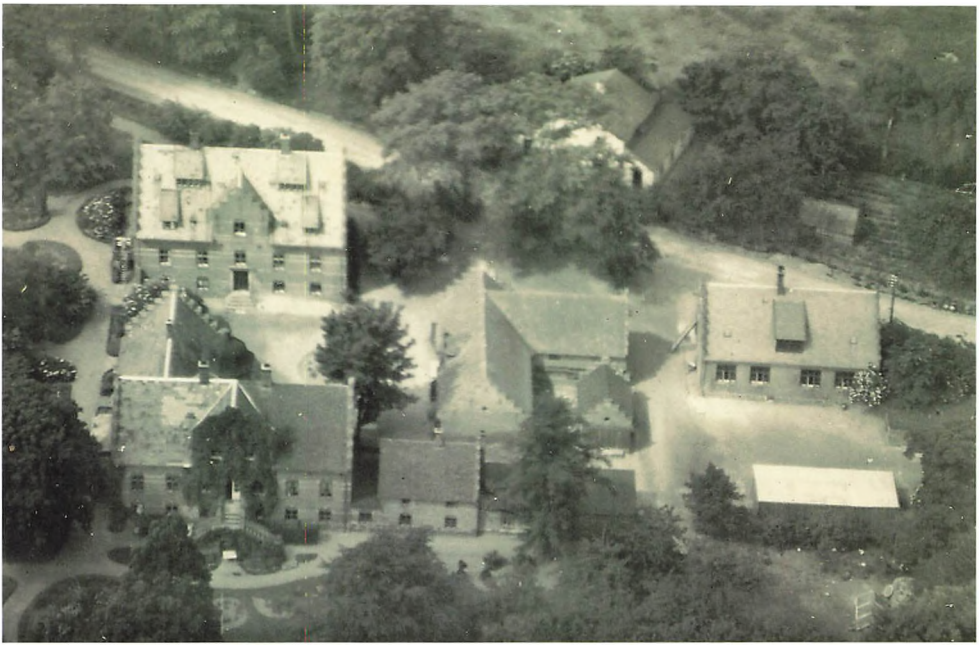

12. Landevejen langs højskolens vestside set fra syd. T.h. Vognporten og Skolehuset, i baggrunden skimtes Ottekanten, t.v. det såkaldte Hvide hus. Foto omk. 1923 i MM.

Johan Henrik Andersen

Efter at Frede Bojsen 1869 var blevet indvalgt i Folketinget måtte han se sig om efter en person, som i hans fravær kunne lede undervisningen og varetage højskolens daglige drift. Dette var lettere sagt end gjort. Den næstfølgende sæson måtte han selv stå for styret, og 1873-74 påtog hans far sig opgaven. Sognepræsten i Stege, der var landskendt under navnet Budstikke-Boisen, kan vel karakteriseres som fadder til skolen, og i sit 14dages blad skrev han, at "den er nu omtrent 5 år gammel, og den havde en god og glædelig begyndelse og en god fremgang". Som enkemand stod han ret frit og tog ophold på skolen, som han betegnede som "faderløs".[34]

1874 lykkedes det Frede Bojsen med hjælp fra broderen Peter at finde en jævnaldrende, som skulle vise sig at være særdeles kompetent til det krævende hverv som forstander. Johan Henrik Andersen (1840-1909) var født på Fyn og efter seminariet i Gedved virkede han som lærer i Stensballe, hvorfra Bojsen hentede ham til Rødkilde. Dygtigt drev han højskolen i en menneskealder (1874-1905), der ved jubilæet 1915 karakteriseredes som en "velsignelsens tid".[35] Han vandt

13. Rødkilde højskole set fra øst, fotograferet af Nordisk luftfoto i første halvdel af 1930rne. På billedet, der befinder sig i MM og indgår i samlingen af Bojsenfamiliens fotoalbummer, ses komplekset, som det tog sig ud, før den store omdannelse fandt sted 1936. Gårdspladsens intimitet træder klart frem. Umiddelbart genkendes Skolehuset og forstanderboligens vinkelbygning. "Fugleburet" er t.h. på billedet, og øverst, på den anden side af landevejen, ligger "Hvide hus". I midten ses de oprindelige, men nu forsvundne økonomibygninger, der også var forsynet med kamtakker. Her støder den forsvundne pigeværelselænge op til forstanderhusets nordgavl. Den nordgående forlængelse og det fritliggende hus med det lyse tag er sekundære tilføjelser. Det lille hus ved det indadgående hjørne af den store økonomibygning benævnes på kortet fra 1923 "retirader".

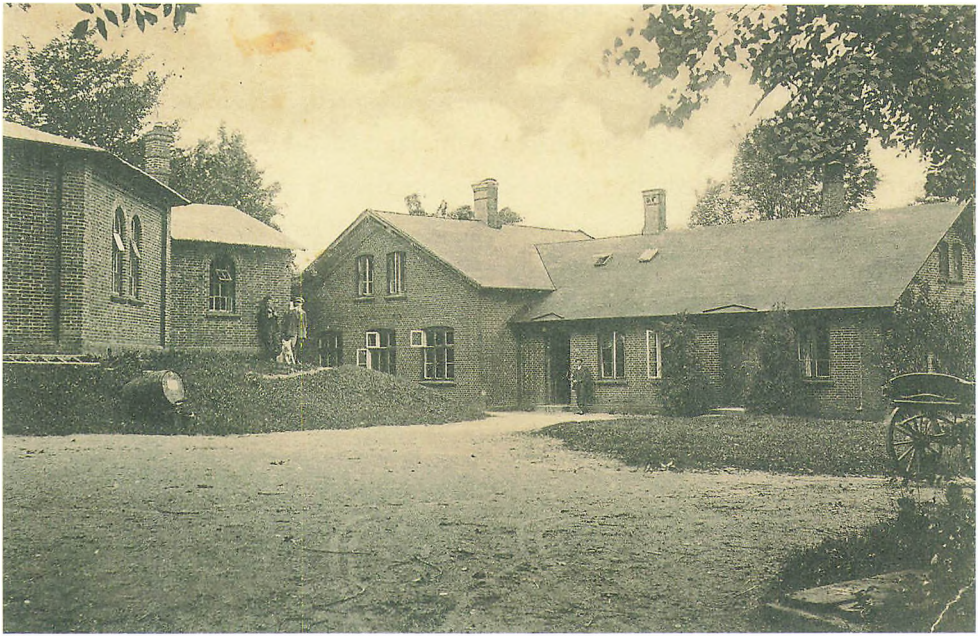
respekt som "moderat element" i periodens ofte ophidsede diskussioner inden for højskoleverdenen.[36] I en nekrolog beskrev en af Rødkildes tidligere lærere ham som glimrende administrator og en god taler, optaget af praktiske ting og umiddelbar i væsen.[37] I hans tid suppleredes skolen med den nedenfor omtalte håndværkerafdeling foruden undervisning i sløjd og i havebrug. En af lærerne åbnede en privat friskole for børn. Med sin kone som skattet højskolemor udgjorde Sophie (1838-1912)[38] og J.H. Andersen et forbilledligt forstanderpar.

På Askov var man tidligt begyndt at afholde sommerskoler for piger,[39] og snart fulgte mange højskoler det gode eksempel. Adskillige udtalelser vidner om, at for de fleste forstandere var disse kurser for unge piger en særlig yndet del af deres virksomhed. På Rødkilde fremstod kælenavnet rødkillinger.

14. Rødkilde højskole set fra sydøst, fotograferet af Sylvest Jensen 1949. På billedet, der beror i Det kgl. Bibliotek, bemærkes bl.a. den ældre vejføring på skolens vestside og det flade tag på den del af den nye afdeling (fra 1936), der ligger nærmest forstanderhuset.

Helene Dideriksen (1860-91) giver i sin dagbog og breve[40] ikke alene en gribende og rigt facetteret skildring af landbolivet på Møn, men også et indblik i aktiviteter og mennesker på Rødkilde højskole. Det hele er set og oplevet med en videbegærlig og engageret piges ikke ukritiske øjne. Der males et billede af skolens betydning for de vakte på øen. Utallige gange, vinter og sommer, vandrede hun de knap to mil frem og to tilbage mellem hjemmet lidt vest for Borre og højskolen for at deltage i de offentlige foredragsaftener. På sit første besøg (1875) oplevede hun forstander Andersen og Budstikke-Boisen, som hun benævnte Gamle Boisen. Året efter lykkedes det hende trods manglende opbakning fra sine hjemlige omgivelser at blive elev på sommerkursus. Hun nævner sovesalen, hvor de lå mere end 20 sammen, og et foredrag af Andersen om lømmel- og tøsealderen. Marts 1880 var der koncert og dans i det nye forsamlingshus. 1881 noterede hun, at sovesalen var blevet delt op, og at "der ikke er så fornemt derude nu", bl.a. var Andersen begyndt at sige du, hvad Helene satte pris på. Hun kan også beskrive den trængsel, der altid mødte hende på foredragsaftenerne, og hun er selv det bedste eksempel på den vækkelse, der udgik fra højskolen til det omgi-

15. Østre del af Ottekanten samt Håndværkerskolen, set fra sydvest. Ældre postkort i MM.

vende, træge og patriarkalske samfund. Et smilende indtryk af forstanderens varme og fordomsfri hjem giver datteren Sigrid i sine erindringer. Hun blev siden kendt under sit giftenavn Neiiendam og beretter om, hvordan hendes første forsøg på de skrå brædder udspandt sig i Kildehuset i haven[41] (jfr. fig. 16).

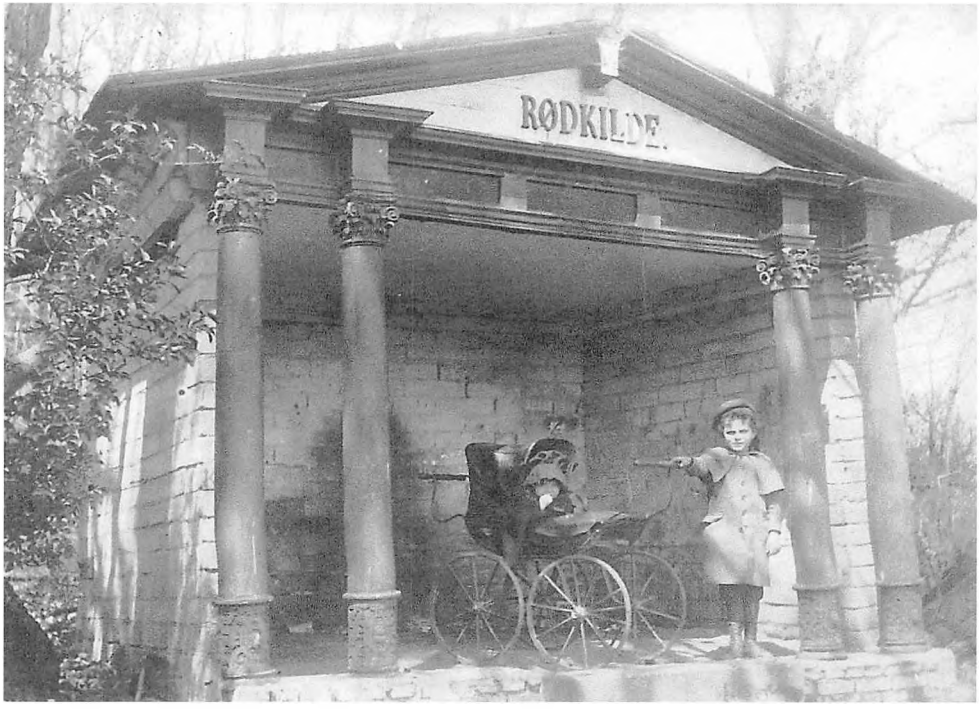
Forsamlingshus og håndværkerskole

Ved højskolearealets nordvestlige hjørne står nær landevejen det egenartede, ottekantede forsamlingshus, der er opført 1878 af bygmester Niels Poulsen Nørbjerg (1851-1920) og omtales s. 74-78. Som berørt ovenfor (s. 15-16) svarer huset i al væsentligt til det, som samme bygmester et par år før havde rejst i Galtrup på Mors.

Folkelige foredragsforeninger var skudt frem i 1860erne. Begyndelsen blev gjort i Ågård ved Øster Starup nord for Kolding, hvor en gårdejer blandt stifterne som tilbygning til sin ejendom lod opføre en sal, hvor man kunne samles for ikke længere at være henvist til kroen. Ved indvielsen i december 1867 talte Flor og Schrøder, senere optrådte andre af tidens toneangivende skikkelser, bl.a. Frede

Bojsens far og broderen Peter.[42] De forsamlingshuse, der blev bygget i disse år, var yderst enkle og blottet for arkitektoniske ambitioner. Det første, som skilte sig ud, blev den oktogon, som 1876 opførtes i Galtrup. Bygmesteren var som nævnt Niels Poulsen, hvem bygherren, Morslands danske samfund, kendte fra Ansgarkirkens byggeplads, hvor han havde arbejdet som svend. Poulsen må have haft en bemærkelsesværdig lyst til at dygtiggøre sig. Ifølge et barnebarns udsagn[43] meldte han sig som elev på Rødkilde og deltog derefter i en årrække i vinterkursus på Teknisk skole i København,[44] samtidig med at han nedsatte sig som murermester i Frøslev, syd for Øster Jølby.

Niels Poulsen var kun 25 år, da han fik til opgave at bygge forsamlingshuset i Galtrup. Var det ham selv, der fandt på husets form? Den prægnante grundfigur er velkendt i ældre arkitektur og er til stadighed dukket op på ny. Kort tid før forsamlingshuset opførtes på Mors, havde Hans J. Holm omkring 1870, som sit første selvstændige arbejde som arkitekt, benyttet formen til Sundby kirke på Amager. Har Poulsen kendt den?

16. Kildehuset 1896, MM. De fire træsøjler og arkitraven stammer fra altertavlen i Stege kirke. En overgang var de opstillet i fronten af havepavillonen, der herved fik mindelser om en lille prostyl bygning i en klassisk helligdom (jfr. fig. 19 og 47).

17. Ottekanten set fra landevejen. KdFL fot. 2006.

Erik Lau Jørgensen, der i mange år var præst ved Ansgarkirken og har beskæftiget sig med oktogonen i Galtrup, nævner som en nærliggende mulighed, at Poulsen i sin elevtid på Rødkilde har besøgt Nyord. Øens dengang temmelig nye kirke kan have inspireret ham til den særprægede form.[43] 1877 stod Poulsen for rejsning af et forsamlingshus i Klim i Vester Hanherred, men her lykkedes det ham ikke at virkeliggøre sin ottekantede figur.

På Rødkilde var tilstrømningen til de offentlige møder i 1870erne så voldsom, at de "store og rummelige skolestuer ofte ikke havde været i stand til at rumme de besøgende", hvorfor man påtænkte at opføre et forsamlingshus.[45] 1877 bad formanden for højskole- eller foredragsforeningen på Møn, avlsbestyrer Lars Hansen, derfor Niels Poulsen levere tegning til en forsamlingsbygning. Han tog med glæde imod opfordringen, og efter samtaler på stedet fremsendte han i januar 1878 tegninger, beskrivelse og overslag. I Poulsens egen, yderst kortfattede redegørelse for forløbet står,[46] at da der ved licitationen ikke meldte sig nogen, der kunne acceptere overslaget, måtte han påtage sig arbejdet selv med hjælp fra en murer og en arbejdsmand fra Mors. Sjakket blev indkvarteret på højskolen, og ottekanten kom op at stå i løbet af sommeren. Byggeudgifterne beløb sig til 8-9000 kroner, der skaffedes til veje ved indsamling og aktietegning. Bojsen oplyser, at han selv bidrog med 1200 kroner og tilføjer, at i tidens løb blev de

18. Højskolekompleksets sydside set fra sydvest. KdFL fot. 2005.

andre interessenter købt ud, hvorved ejendomsretten overgik til ham.[47] Bojsens far, sognepræsten i Stege, nåede før sin sygdom og død at tage det nye forsamlingshus i brug som taler, og der var almindelig tilfredshed med dets rummelighed og anvendelsesmuligheder. 1877 havde ministeriets tilsynsførende, Mathias Steenstrup, efter sit sommerbesøg bemærket, at højskolen manglede et hus til gymnastikøvelser,[36] men også til den slags viste ottekanten sig brugbar.

Niels Poulsen havde befundet sig så godt på Rødkilde, at han sendte sin kæreste som sommerelev på højskolen. Forstander J.H. Andersen (jfr. s. 28), der ikke har været ubekendt med den udvidelse af det traditionelle højskoletilbud, der netop var sat i værk med Andreas Bentsen i Vallekilde (s. 14), opfordrede Poulsen til at komme til Rødkilde og her give elementær undervisning for unge håndværkere. Poulsen modtog tilbuddet, og efter at have opnået sit afgangsbevis fra Teknisk skole begyndte han sin virksomhed i efteråret 1880. Sine overvejelser i den anledning offentliggjorde han i Højskolebladet[48] ledsaget af tak til Andreas Bentsen med anerkendelse af hans initiativ. I første omgang benyttedes et lokale i Skolehuset, hvor Poulsen underviste i tegning, landmåling og nivellering.

Også på Rødkilde opnåede håndværkerundervisningen stor succes og var sammen med andre tiltag med til at sikre højskolens fortsatte eksistens. Mathias

19. Kildehuset i haven. Ældre postkort i MM, der viser en tilstand, efter at søjlerne fra Stege kirkes altertavle (jfr. fig. 16) var afløst af slanke træstammer.

Steenstrup noterede ved sit besøg 1887, at Poulsen havde et mærkværdigt, klart åsyn og sikkert også et meget klart og usædvanlig godt hoved. Bl.a. havde Steenstrup glædet sig over hans glimrende foredrag om nivellering, og hvad dertil hørte. Han skriver videre, at der er to hold, som undervises i tre fag: murer, tømrer og snedker. Der læses sikkert udmærket, men "dog ikke så godt som i Vallekilde".[36]

Tilstrømningen betød, at Poulsen året efter sin tiltrædelse øst for ottekanten opførte en selvstændig bygning til bolig og undervisning og allerede 1887 måtte udvide den. Samtidig drev han forretning som murermester. 1888 tvang imidlertid helbredet ham til at opgive sine aktiviteter på Møn og tage tilbage til sin hjemegn, hvor han erhvervede gården Borreholm i Hvidbjerg sogn på Thyholm. Bojsen har noteret,[49] at Poulsen Nørbjergs (som han senere kaldte sig) opbrud medførte, at han måtte indløse hans bygninger.

Antallet af elever til Rødkildes håndværkerafdeling voksede imidlertid fortsat og krævede 1929[35] ansættelse af en yderligere assistent, 1927[35] var undervisningen flyttet til Fugleburet, hvor den forblev, indtil sygeplejeskolen rykkede ind.

Bojsens sidste tid og Vagn Møller

Efter sin afsked med Rigsdagen tog Bojsen fast ophold i sin bolig på Rødkilde, mens Andersen passede højskolen. På forlovelsesdagen 24. juli 1905 fejredes Augusta Konows og Frede Bojsens sølvbryllup ved en stor fest med middag i Ottekanten.[50] Samtidig trak Andersen sig tilbage og flyttede til København. Bojsen overtog forstanderposten, hvilket ekkoede i Højskolebladet.[51] Augusta anmodede da hans søster, Jutta om at komme til Rødkilde og bistå broderen med højskolen. Denne ældre søster, Jutta Bojsen-Møller (1837-1927), var enke efter den 22 år ældre præst Frederik O.D. Møller og havde senest i otte år været lærer og husmoder på Grundtvigs højskole i Lyngby. Hun gjorde fortrinlig fyldest på Rødkilde, hvor hun fejrede sin 70års dag. I eftertiden er hun kendt som en frontfigur i kvindebevægelsen.[52]

Ordningen kunne ikke vare evigt. Stillingen som højskolemor var krævende og måtte blive midlertidig. Bojsen foretrak at hellige sig studiet af Møns fortid. 1909-13 fungerede Morits Madsen (der kom fra Vestbirk højskole) som overgangsforstander, indtil cand.theol. Vagn Aagesen Møller (1884-1962), en sønnesøn af Jutta, kunne overtage posten. Han var 1911 blevet gift med Frede Bojsens datter Ulla, og højskolen forblev således på familiens hænder, så meget mere som Vagn Møller 1916 også havde købt institutionen. Ved siden af højskolen drev han landbruget på Hvidkildegård, mens en bestyrer varetog driften af Ulfshalegården.

Til sine sidste år medvirkede Bojsen i højskolens virksomhed ved i onsdagsforedrag at fortælle om sit liv. Lejlighedsvis holdt så prominente folk som J.C. Christensen, Klaus Berntsen og Niels Neergaard foredrag for sommerskolens elever. 20. maj 1926 optrådte begge de to sidstnævnte, og det er vist ved denne lejlighed, at fotografiet af de gamle venstreledere (fig. 20) er optaget. I forbindelse med højskolens overdragelse til næste generation noterede Bojsen,[53] at "mine børn må ikke glemme, at Rødkilde er opført for Ankerske penge".

Vagn Møller bevarede forstanderskabet til sin død 1962 og er således blevet den hidtil længst siddende på posten. Den dominerende begivenhed i hans periode var Rødkildes overgang til ren fagskole efter i alle årene overvejende at have været almindelig folkehøjskole. Men må her konstatere, at også forhen havde aktiviteten i lange tider været suppleret med faglige kurser, hvoraf ikke mindst håndværkerskolen havde haft afgørende betydning. Sådanne ordninger betød desuden, at fagafdelingernes ledere aflastede forstanderen i betragteligt omfang.

20. Tre venstremænd på trappen til forstanderboligen. Fra venstre Niels Neergaard (1854-1936), Frede Bojsen og Klaus Berntsen (1844-1927), optaget af den lokale fotograf Knud Sehested 20. maj 1926, da de to tilrejsende, fhv. statsministre i Bojsens livsaften kastede glans over Rødkildes sommerskole. MM.

21. Sygeplejeforskolen 1937, MM. Undervisningslokale i skolehuset indrettet med henblik på patientpleje o.a. I forgrunden Agnete Hoff.

Forskole til sygeplejeuddannelse

Midt i glæden over genforeningen med Nordslesvig mærkedes de tunge tider i 1920rne overalt i samfundet, og det amerikanske børskrak fremkaldte 1930rnes store arbejdsløshed. De sorte regimers fremmarch rundt omkring i Europa kaldte samtidig på mobilisering af landets åndelige kræfter, hvor højskolerne, hvis de ville være tro mod deres program og baggrund, måtte træde i karakter og melde sig i kampen for et demokratisk og humant menneskesyn. Det kneb dog for mange unge at finansiere et højskoleophold. Omstændighederne førte til, at nogle højskoler fik mulighed for at vælge en særlig vej ud af den økonomiske krise.

1926 havde Dansk Sygeplejeråd erhvervet Testrup højskole, som fra oktober det følgende år fungerede som forskole for sygeplejeelever. Det var et længe næret ønske om forbedring af uddannelsen i faget, som hermed gik i opfyldelse. Initiativtageren, Foreningen af provinssygeplejersker, havde også set den nye forskole som et middel til at forbedre uddannelsen og gøre den mere ensartet. Hidtil havde der kun været forskoler ved Rigshospitalet, Diakonissestiftelsen og Bispebjerg hospital. Efter at staten via Sundhedsstyrelsen 1933 trådte ind som ansvarshavende for undervisningen, måtte der oprettes flere forskolekurser.

Samtidig anså man undervisningens placering på højskoler for værdifuld. Statens tilsynsførende med højskoler, Laust Moltesen, lagde vægt på de almendannende fag og kunne tiltræde ordningen, mens adskillige højskoleforstandere var mindre overbeviste. I den altid levende debat måtte de foretrække den rene vare frem for faghøjskoler, som sygeplejekurserne snart benævntes.

Testrup højskole ejedes som nævnt af Sygeplejerådet og fik derfor en sygeplejefaglig ledelse, men på andre højskoler måtte der etableres et dobbelt lederskab, hvilket visse stedet kunne afstedkomme gnidninger. I årenes løb kom adskillige højskoler til, og en overgang nåede man op på 10.

Initiativet til oprettelse af sygeplejeforskole på Møn udgik fra oversygeplejerske Astrid Poulsen med støtte fra overlæge Christian Hempel ved Stege sygehus. Vagn Møller bifaldt tanken, og Rødkilde blev den første af folkehøjskolerne, der tog denne opgave op. Skolen åbnede 1936 med instruktionssygeplejerske på Bispebjerg hospital Marie Madsen som forstander. Den praktiske organisering med henblik på to årlige kurser af fem måneders varighed for sygeplejeelevaspiranter forudsatte betydelige investeringer og omdannelse af de eksisterende bygninger, der vist ikke havde været ændret siden Bojsens tid.

En lov om sygeplejerskeuddannelse 1956 med tilhørende kgl. anordning trådte i kraft 1958 og gjorde bl.a. forskolekursus obligatorisk. Nyordningen stillede krav til undervisningen og dermed til skolernes faciliteter, boligforhold m.v. (jfr. s. 78).

22. Et af sygeplejeforskolens hold opstillet foran den nye fløj. I midten af tredje række Ulla Bojsen og Vagn Møller. Ved siden af forstanderparret fire af skolens lærere, der udmærker sig ved hvide kapper, heriblandt Inger Gøtzsche. K. Dall Schmidt, Årup, fot. omk. 1950. HA.

23. Første elevhold i den nye skole, opstillet foran og på trappen til forstanderboligen. Man bemærker, at husets vinduer endnu ikke er malet. På forreste række i midten Frede Bojsen (med korslagte ben) og som no. 2 fra venstre Frederik E. Boisen. Ukendt fotograf 1867. HA.

24. Sommerskolehold. På forreste række i midten forstander J.H. Andersen med familie og bagved Frederik E. Boisen. H. Hansen, Næstved, fot. omk. 1880. HA.

25. Sommerskolen opstillet foran og på trappen til forstanderboligen. Stående yderst t.h. Frede Bojsen støttende sig på sin stok, i døråbningen (øverst) Vagn Møller. Ukendt fotograf i midten af 1920rne. HA.

26. Naturhøjskole. Elevhold foran og på trappen til forstanderboligen. Aage Bojsen-Møller sidder på forreste række som no. 3 fra højre, mens fru Jytte er no. 4 i anden række. Ukendt fotograf 1984. HA.

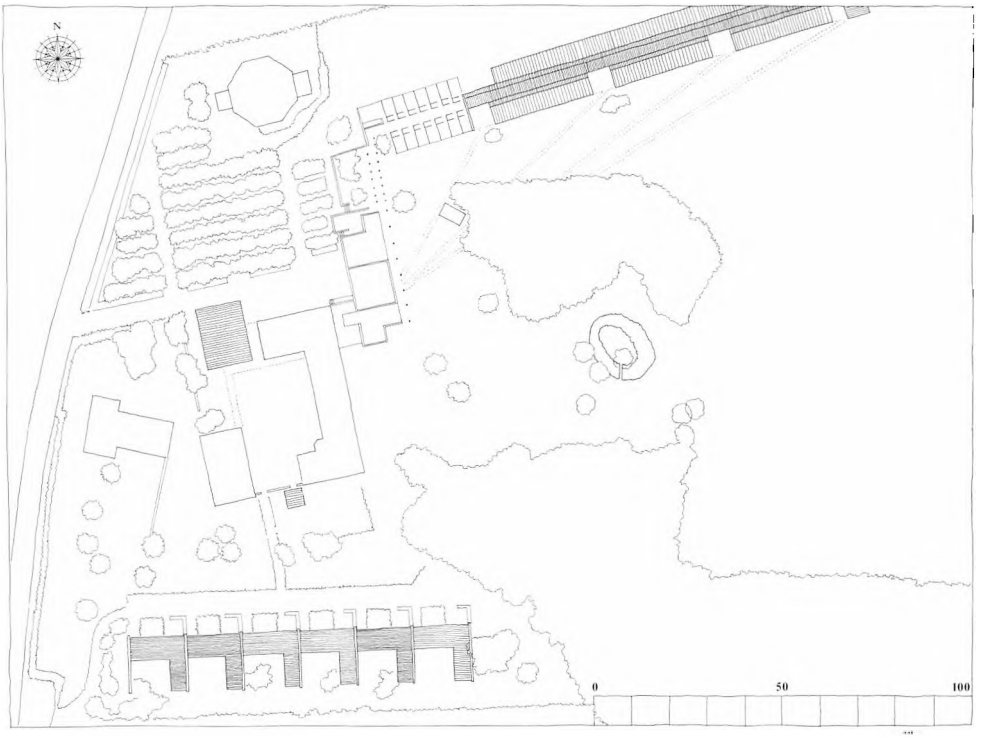
Det hele var udtryk for en øget professionalisering med faglighed i højsædet. Nye fag kom til, og økonomiske og organisatoriske omstændigheder medvirkede til, at forskoleundervisningen efterhånden gled over til de offentlige sygeplejeskoler. I løbet af 1960erne var der færre og færre, som indså værdien af det menneskeligt og almendannende tilskud, som placeringen på en højskole betød. Man kan i denne sammenhæng betænke, at ved universiteterne afskaffedes filosofikum 1971. I årene efter 1968 indstillede den ene højskole efter den anden sin undervisning af vordende sygeplejersker. Rødkilde, der havde været med fra begyndelsen, sluttede som den sidste 1981.[54] At det på Møn var muligt at fortsætte så længe, skyldtes i særlig grad, at sygehusene i Storstrøms amt, som navnlig var aftagere af skolens elever, tøvede med oprettelse af egne forskoler.

Fra slutningen af 1960erne var indtruffet en mærkbar nedgang i elevantallet, og på Rødkilde var man begyndt at overveje muligheder for at tilbyde basisuddannelser inden for beslægtede, sociale og sundhedsmæssige områder. Imidlertid bedredes tilgangen ved midten af 1970erne og holdt sig i en årrække på ca. 60 elever pr. forårshold og 75 om efteråret. En forudsætning for denne stabilisering var dels etablering af toårige kontrakter med amtet, dels oprettelse af et undervisningsråd, hvori repræsentanter for aftagerne og skolen havde sæde.

Omgivelserne havde næppe registreret og måske ikke engang eleverne, at der ved midten af 1960erne indtraf en skelsættende ændring i Rødkilde højskoles status. I 100året for sin grundlæggelse overgik institutionen fra privateje til selveje. I konsekvens af den nye situation oprettedes på en stiftende generalforsamling 21. august 1965 en skolebestyrelse, og nogle måneder senere var man kommet overens med arvingerne efter den seneste ejer, forstander Vagn Møller, om en overdragelsessum på en god million kroner for bygninger og bohave.

For hvem, der interesserer sig for højskolens historie, blev det en gunstig følge af den nye ordning, at der herefter skulle skrives referat af generalforsamlingernes og bestyrelsesmødernes beslutninger. I mødeprotokollen er på en af de første sider bl.a. noteret, at "staten i de senere år havde presset på for at omdanne private skoler til selvejende". Det fremgår tillige, at selveje var en forudsætning for at opnå statslån, hvilket atter var en forudsætning for en påkrævet forbedring af skolens undervisningsfaciliteter.

Adskillige højskoler blev i de "lykkelige 60ere" om-, ud- eller nybygget med Askov (1956-60 og 61ff) og Herning (1962-63) som imponerende eksempler. Begge steder havde arkitekterne Viggo Møller-Jensen og Tyge Arnfred stået for udformningen, og det var da nærliggende for forstanderen og bestyrelsen på

27. Rødkilde højskole. Tyge Arnfred og Viggo Møller-Jensen: Ikke virkeliggjort skitseforslag 1968 til ændring og udbygning af komplekset. Nytegning af projektet efter lystryk i HA, 1:2000, KdFL 2007. De foreslåede tilføjelser træder frem ved skraveringslignende signatur: Nordligst en lang, opdelt længe med elevværelser, sydligst, med udsigt over Stege nors vestre vig, lærerboliger. Ved sydsiden af muren mellem de to oprindelige hovedhuse er foreslået en garage til brug for forstanderen, mens en ny bygning med større foredragssal tænkes at afløse "Fugleburet". Mellem Ottekanten og det ældre anlæg figurerer en stor parkeringsplads og øst for denne en serie åbne og lukkede fællesrum. HA.

Rødkilde at henvende sig til dette makkerpar og udbede sig et udkast til de bygningsmæssige tiltag, der måtte iværksættes, for at højskolen kunne leve op til de krav, som sygeplejerskekurserne stillede og allerede længe havde stillet.

Generalforsamlingen 29. september 1968 gjorde status over skolens lokalesituation, og til trods for punktvise moderniseringer og andre forbedringer i årenes løb måtte man konstatere, at der var behov for et omfattende nybyggeri. Virkeliggørelsen af Møller-Jensen og Arnfreds ambitiøse projekt (fig. 27) var imidlertid afhængig af ministeriets støtte, og da denne lod vente på sig, samtidig med at bl.a. presset for enkeltværelser til eleverne øgedes, måtte man søge at klare sig med moderniseringer inden for de givne rammer. 1974 accepterede

generalforsamlingen opstilling af en pavillon med opholdsstue og syv dobbeltværelser. Denne præfabrikerede barak, der blev leveret af Asmussen og Weber i Albertslund, kunne tages i brug i foråret 1976 og er siden benævnt Hegnet. Den blev sløjfet 2006.

Den stabilisering af elevtilgangen, som fandt sted ved midten af 1970erne, indbød ikke til store investeringer men medførte, efter at det var opgivet at rejse endnu en pavillon, at undervisningsrådet i december 1977 anmodede arkitekten Jørgen Bo om at udarbejde forslag til modernisering af eksisterende værelser og boliger. Hans søster Anne Marie Bo, der havde været forstanderinde for sygeplejeforskolen på Ubberup, blev ansat som lærer på Rødkilde.

Da sygeplejeforskolen lukkede 1981, blev den skelsættende begivenhed fejret på værdig måde ved en stor afslutningsfest 23. juni. Man havde opgjort det samlede antal elever i de 45 år siden 1936 til 7890.

Naturhøjskole

Højskolen som hjemsted for forkursus for sygeplejeelever fik ikke alene konsekvenser for dens bygninger men som nævnt også for dens organisatoriske status, idet generationsskiftet ved Vagn Møllers død blev signal til dens omdannelse fra privat foretagende til selvejende institution med dertil hørende vedtægter og bestyrelse. Vagn Møllers søn, Aage Bojsen-Møller (1926-2008) blev forstander og førte skolen videre. Da amtet opsagde kontrakten om forskolekurser til udløb pr. 1. august 1981, kunne man se enden på de hvidkitlede pigers tid.

I denne situation overvejede bestyrelsen forskellige udveje og endte med at beslutte sig for at oprette Naturhøjskolen Rødkilde. Forslaget kom fra Niels Peter Andreassen, der også gav idé til bomærket (Elmelundeuglen, fig. 54) og 1979 blev ansat som lærer på skolen. Fra sommeren det følgende år arbejdede man med den nye undervisningsplan.

I disse år havde grønne tanker og økologiske tiltag vundet frem i samfundet og i den offentlige debat. Henvendt til den vakte ungdom på Møn og andre steder ønskede bestyrelsen at bidrage med kurser og eksperimenter inden for naturpleje, dyrkningsmetoder, oplysning om klodens ressourcer og lignende emner. På sin 60års dag i 1986 gik Bojsen-Møller på pension, og den første forstander herefter måtte efter kun et årstid på posten trække sig tilbage af helbredsgrunde.

Den næste blev højskolelærer Olav Liengaard, der sammen med sin kone Helle ledede skolen 1987-95. Det blev en frugtbar tid for institutionen, der havde fundet en kvalificeret forstander og et program, der ramte et behov i tiden. En

28. Teaterhøjskole. Forårsholdet opstillet foran og på trappen til forstanderboligen. Forstander Bjarne Sloth Thorup står yderst t.v. i tredje bageste række, mens fru Johanne sidder yderst t.h. I bageste række køkkenleder Karina Jensen, oldfrue Trine Schlosser og forretningsfører Franz Hoyos. BST fot. 2006. HA.

stabil elevtilgang var resultatet af et omfattende udbud af relevante, såvel korte som lange kurser, hvilket atter udtrykte sig i en rimelig god økonomi. Hjulpet af støtte fra forskellige sider lykkedes det at gennemføre tiltrængte istandsættelser og forbedringer af en række af husene. I begyndelsen af 1990erne var verandaen ved forstanderboligen sat i stand, og Ottekanten, der næsten havde været opgivet (jfr. s. 74), kunne tages i brug, bl.a. efter at Sukkerfabrikken havde finansieret en akustisk justering af rummet. Med ro i sindet kunne man 1991 på een gang fejre institutionens 125års dag og Naturhøjskolens 10års jubilæum.

Olav Liengaard trak sig tilbage, og i stedet valgtes biologen Ingelise Pedersen, der havde været forstander på Høng Efterskole. Allerede ved generalforsamlingen 28. april 1996 måtte man imidlertid konstatere mørke skyer i horisonten.

Det offentlige tilskud til højskoler blev reduceret, ungdomsårgangene blev mindre, samtidig med at interessen for samfundsforhold og økologi dalede. Det lykkedes at få opført en varmecentral for hele skolen, hvilket selvfølgelig ikke influerede på elevtallet. Der indledtes samarbejde med Møns Daghøjskole og amtets arbejdsformidling, mens det 1997 bragtes på bane i bestyrelsen at optage dans og drama på højskolens program.

Teaterhøjskole

I de følgende år forværredes situationen fortsat. Der indløb økonomiske krav fra flere sider, mens bestyrelsen og forstanderen fremkom med forslag til forbedringer, ligesom forskellige udveje blev foreslået eller afprøvet i kursusvirksomheden. Bestyrelsen og medlemmer af Skolekredsen udfoldede betydelig opfindsomhed, men den katastrofalt lave tilgang af elever lod sig ikke besværge. Øjensynligt måtte der tages mere radikale skridt for at komme krisen i møde.

1997 drøftedes omdannelse af institutionen til efterskole. Senere samme år rejste der sig røster for at lukke helt og sælge bygningerne. Bestyrelsen bad en ejendomsmægler udarbejde salgsopstilling, men i marts 1998 fik man kontakt til Den nye Dramaskole, hvor der var interesse for at indrette Rødkilde med henblik på almen forberedelse til dramauddannelse. Ingelise Pedersen havde ved nytårstid trukket sig tilbage, og efter en ekstraordinær generalforsamling 29. marts og en ordinær nogle uger senere valgtes en ny bestyrelse, på hvis første møde Jane Ryborg nævnes som forstander. Skolen omdøbtes til Den europæiske teaterhøjskole Rødkilde, og man opnåede fra sommeren 1999 en pæn tilgang af elever. Som fødselshjælper for skolens faglige omdannelse nævnes skuespilleren Sejer Andersen fra Caféteatret i København, mens det tunge læs blev trukket af den lokale ildsjæl Lutz Crenzien, der 1998 var indtrådt i bestyrelsen og snart valgtes til formand.

Fortidens gæld var efter omstændighederne enorm og hæmmede bevægelsesmulighederne. Som led i økonomisk sanering under en optrækkende trussel om tvangsauktion etablerede en stiftende generalforsamling en ny bestyrelse, der opnåede ordninger med kreditorerne, mens formanden i sin beretning på generalforsamlingen 2. juni 2000 kunne meddele, at nu gik det godt. Efter nogle sæsoner med dalende elevtilgang tiltrådte i eftersommeren 2003 teaterinstruktør Bjarne Sloth Thorup som forstander, og skolen kom til at opleve ventelister.

2005 kunne den udvendige istandsættelse af bygninger genoptages med støtte fra Fonden Realdania, men der henstår stadig en del.

29. Forstanderens hus. Udsnit med toppen af indgangstårnet. KdFL. fot. 2005.

HUSE

Projektering

Efter erhvervelse af grunden (s. 27) ønskede Bojsen at kunne tage det kommende skolehus i brug allerede ved november skiftedag 1866. Der var ikke langt fra tanke til handling, og dengang fordrede privatbyggeri ikke bureaukratisk papirarbejde, navnlig ikke på landet. Det var derfor realistisk at forestille sig, at i hvert fald noget af projektet kunne stå klart efter en ihærdig indsats i løbet af sommeren.

Bojsen skriver,[55] "så gjorde vi bygningsudkast i det uendelige, i hovedtrækkene dog lignende de planer, vi havde lavet til 'Dejligheden' ved Bramsnæs". Det må antages, at "vi" står for Bojsen og hans kone, og en ide om ægteparrets forestilling om den kommende højskole giver en skitse (fig. 5), der viser en vinkelbygning med et rundt tårn i det indadgående hjørne. Tårnet afsluttes med kegleformet top, og for neden er der en rundbuet hoveddør. I basale træk svarer byg-

ningen til den, der blev virkeliggjort, og er yderligere ikke uden et vist slægtskab med den samtidige skole i Vallekilde (fig. 2). På projektets videre vej skulle der dog ske betragtelige ændringer.

Som illustrationer til sine erindringer tegnede Bojsens mor Eline Heramb grundrids af de præstegårde, hvori familien indrettede sig i årenes løb, og endda gav hun udkast til et nyt stuehus i Vilstrup.[36] Sønnen, der i øvrigt har aflagt adskillige vidnesbyrd om sin tegnelyst og -færdighed, kan have overtaget moderens forståelse for grundplanens funktion i karakteristikken af en bygning. Hans skitser til en ny skole har nok været skematiske rum- og størrelsesangivelser, der kunne trænge til en teknisk kyndig hånd. Tidligt i forløbet kørte han "med egen vogn" til Nykøbing på Falster og bad den der residerende bygmester Otto Michael Glahn om dels at udføre bygningstegninger på grundlag af "min egen skitse", dels om at påtage sig tilsyn med byggeriet, når det gik i gang. På Stegekanten var Glahn bl.a. kendt som ophavsmand til den tidligere nævnte ottekantede kirke på Nyord, der var indviet 1846.[37]

Blev det end en bondehøjskole, skulle den dog ligne noget, og Bojsen fik derfor sin barndomskammerat Ludvig Fenger til at tage sig af "bygningernes udvendige dekoration". Fengers tegninger, der tidligere har befundet sig i højskolens arkiv,[35] synes ikke længere bevaret. Det er ærgerligt, for man havde gerne set, hvor Bojsen/Glahn havde sluppet, og Fenger taget over. Det fremgår ikke af Bojsens beretning, hvornår Fenger gik ind i sagen, men det må have været temmelig tidligt, da den arkitektoniske dekoration, der karakteriserer højskolen, gør sig gældende allerede ved de indlagte, vandrette bånd, hvoraf det nederste forløber få skifter over soklen.

I årtiet før Rødkildes opførelse havde N.S. Nebelong bistået J.C. Jacobsen med at sætte skik på hans villa på Carlsberg, og i København var det blevet almindeligt i perioden efter voldenes sløjfning, at uddannede arkitekter påtog sig at sætte facader på nye huse, hvis grundplan og hele disposition var fremstillet af kompetente håndværkere. En lignende fremgangsmåde har Bojsen benyttet.

Ludvig Fenger var ikke blot en nær bekendt af Bojsen og hans familie, han var i midten af 1860erne tillige en begavet arkitekt på godt 30 år, som man måtte forvente sig noget af. Han endte som stadsarkitekt i København, hvilket dengang var en topstilling inden for faget. I vore dage turde hans mest kendte værk være hovedbrandstationen bag rådhuset.

Før sin deltagelse i krigen 1864 havde Fenger som murerlærling været beskæftiget ved opførelsen af Stege rådhus, der fandt sted 1853-54 efter tegning

30. Vue mod vest langs sydsiden af det oprindelige kompleks med Skolehuset bagest. KdFL fot. 2006 efter nyetablering af forbindelsesmuren.

af Gottlieb Bindesbøll. Eline Heramb har noteret,[58] at Fengers mor var så glad for, at hendes knægt i disse år kom til Møn og derved slap for koleraen. Han undgik også "de lapsede studenter, der ikke ville hilse på ham, når han gik med trillebør og kalk i Købehavns gader". Det var i 1854, at Frede Bojsens ældre søster Nanna mødte sin næsten jævnaldrende kammerat Ludvig i Vartov kirke og som pige gjorde sig bemærket ved at henvende sig til ham.[59]

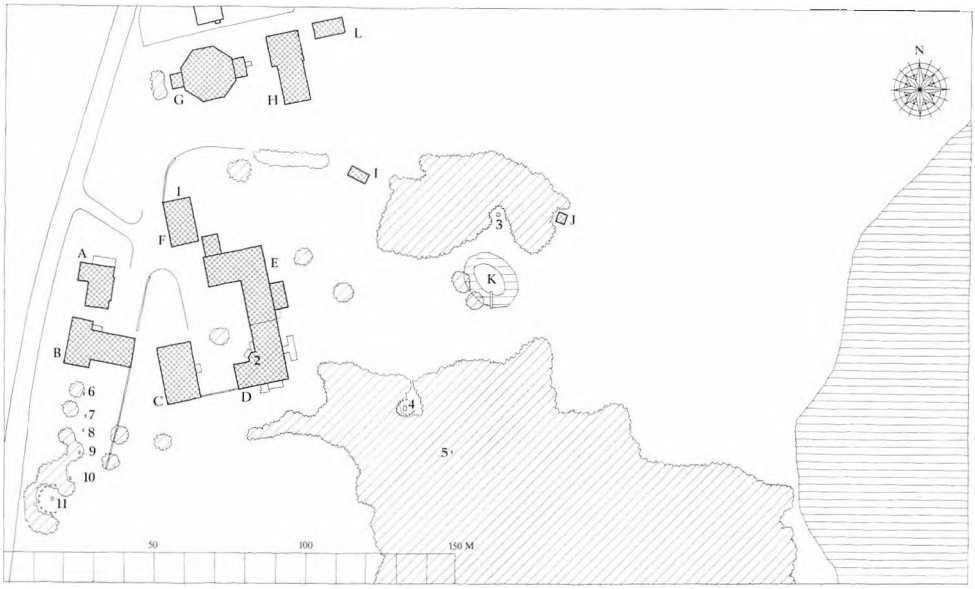
Da Frede Bojsen fremsendte sin og Glahns tegning til den nye højskole, var Ludvig Fenger altså ingenlunde ukendt med Stege og Bindesbøll, tilmed havde

han i en periode været ansat på mesterens tegnestue. Det formsprog, som Bindesbøll betjente sig af i den mønske hovedstads rådhus, og som han et par år før havde benyttet ved Jyske asyl, var Fenger således fortrolig med. Det må stå hen, om han eller Bojsen har bragt det på bane, da højskolens udseende blev bestemt. Med sin inspiration i nederlandsk (eller nordtysk) renaissance har stilen utvivlsomt været yndet af begge, der forbandt den med hjemligt byggeri fra Frederik IIs tid, måske navnlig som den udtrykte sig i Badstuen ved Frederiksborg i Nordsjælland og i adskillige herregårde, f.eks. Svenstrup (Skåne) og Lystrup (Sjælland). Bindesbøll noterede selv "hollandsk renaissance" på sine tegninger til Stege rådhus.[60] Ingen af de involverede har imidlertid været uden kendskab til Grundtvigs pavillon ved Rønnebæksholm, kaldet Venligheden.

Grunden

Landevejen fra Stege over Lendemarke mod Bogø stiger op til det højtliggende landskab ved Nybøllegård. Herfra er der et betagende skue over Stege bugt med Ulfshale, Nyord og Sjælland mod nord og ned over bølgende marker mod sydøst, hvor blikket fanges af Stege nors blinkende vande. Vejen fra Frenderup og Bissinge, som Karen Anker og Frede Bojsen kørte ad hin vinterdag, går nordpå i passende afstand fra Noret og løber snart mellem milde bakker, snart med åbent kig mod vandet. Det er begribeligt, at det unge par blev fanget af dette sceneri, der for en følsom betragtning synes at kunne danne den mest glimrende ramme for de fleste fædrelandshistoriske optrin. Som afslutning over landskabet på den anden side af Stege nor hæver og strækker sig Høje Møns karakteristiske, bølgende profil.

Valget af det sted, hvor højskolen skulle lægges, kunne dårligt have været heldigere. Fra bakkerne vestfor skråner terrainet ned mod vandet. Ved begavet beskæring af eksisterende træer og ved hensigtsmæssig placering af nye kunne arealet mellem de kommende huse og det sumpede, sivdækkede bælte ved Noret blive ideelt. Der var fugtige partier, som sine steder skulle drænes, andre steder opfyldes for at nå målet. Bojsen beretter fornøjet om jordarbejde og gravning af en kanal, hvormed han selv og en lokal medhjælper i løbet af sommeren sanerede og artikulerede terrainet. Et moseområde fik tilkørt over 3000 læs jord foruden de kridtskærver, der var resultatet af udhugning til Skolehusets kælder. Et kildespring blev brøndsat, og vand førtes i rør dels til kanalen, som kranser en lille ø, dels til et kildehus, som Bojsen og medhjælperen rejste af kridtkvadre fra Stevns. Husets åbne side, der vender mod Noret, blev i første omgang udstyret med søjler og arkitrav, der hidrørte fra Stege kirkes altertavle. Dette snedkerarbejde fra

31. Rødkilde højskoles areal, mindesmærker og huse, 1:2500, KdFL 2007. Tallene svarer til listen s. 81-92.

1. Murankre med initialer på "Vognportens"(Fugleburets) gavl. 2. Elmelundeuglen som vindfløj på indgangstårnets top. 3. Karen Anker. 4. Augusta Konow. 5. Familiegravsten. 6. Frederik Engelhardt Boisen. 7. Vilhelm Birkedal. 8. Hans Schrøder Løvenhjelm. 9. Jon Litle. 10. Jakob Suneson. 11. Frede Bojsen.

A. Hvide hus, B. Røde hus, C. Gamle Skolehus. D. Forstanderbolig. E. Elevfløj fra 1936. F. Fugleburet eller Vognporten med foredragssal. G. Ottekantede forsamlingsbygning. H. Håndværkerskolen, kaldet Syden. I. Bindingsværkshus. J. Kildehus. K. Ø i "kanalen". L. Varmecentral. HA.

1600tallets Møn havde Bojsen erhvervet nogle år før, da det var blevet tilovers efter kirkens renovering.[61] Med rette fandt han, at det kunne gøre god fyldest som sætstykke i haven. Nogle år senere dannede den lille, tempelagtige pavillon ramme om Sigrid Neiiendams første skridt på vejen mod den store scene.[41]

Kilden førte okkerholdigt vand, der farvede jorden rød, og Bojsen skriver, at på "det gamle udskiftningskort" (der ifølge Vagn Møller 1936[35] var fra 1802, men som ikke har kunnet genfindes) er stedet betegnet Røskilde. Bojsen opfattede navnet som en fejlskrivning for Rødkilde, hvilket han benyttede som navn for skolen.[62] Bojsens læsning har fundet støtte hos senere stednavneforskere[63] og får resonans i det brungule vand, der indtil for nylig strømmede ud i den ringformede kanal centralt i haven neden for forstanderboligen. 2006 er kilden via en kanal ledt direkte ud i Noret.

Byggeriet

Fra landevejen til Norets bred måler den skævt trapezformede grund omkring halvtrediehundrede meter, og terrainet falder på denne strækning knapt 19 meter fra det højestliggende område ved monumentsamlingen i det sydvestre hjørne og ned til vandet. Der måtte, som nævnt, foretages betydelige afgravninger for at opnå dels rimelige byggesteder, dels et vandret areal, der egnede sig til gårdsplads imellem de planlagte huse.

Kernen i det oprindelige kompleks består af to bygninger: Vestligst, dvs. nærmest vejen, Skolehuset, og østfor forstanderens bolig, der er et vinkelhus, hvis ene fløj vender ud til haven og har udsigt over Stege nor. Begge de brede, velproportionerede bygninger orienterer sig næsten parallelt med verdensakserne og er tre stokværk høje med kælder, stueetage og udnyttet tagrum. Husene forbindes med en mur (fornyet 2006), der mod syd lukker gårdspladsen. Denne åbner sig mod nord og fungerer som institutionens modtagelsesrum, og er og navnlig har været tilstrækkeligt hegnet til at få karakter af beskyttet areal, der indbyder til ophold.

Bojsen havde i omegnen købt "flere stengærde", hvis "gråsten" blev kløvet og benyttet i fundamenter og sokler. Murene er hule og udført med røde sten i facaderne. Sålbænkene er afdækket med støbejernsplader, hvilket dengang var noget nyt. Det ses umiddelbart, at murstenene varierer i størrelse og kvalitet, hvilket er resultat af, at de blev købt hos forskellige teglværker. Bojsen skriver,[35] at "skippere kom med mursten fra alle kanter, Helsingør, Flensborg, Langeland". Uheldigvis var "nogle af Flensborgstenene, som blev brugt i de søndre gavle, meget porøse".

På renaissancevis er der i relation til vinduesåbningerne indlagt vandrette bånd, og i hvert af de kurvehanksbuede stik over vinduerne er der indsat kvadre, der artikuleres med forsænkede felter. Som det var mest udbredt i 1500tallet indgår der tre sådanne i hvert stik, en i toppen og en ved hvert vederlag. Disse pyntefigurer er fremstillet i sandsten, der ifølge Bojsens summariske bemærkninger synes at være hentet i Skåne. Han skriver, at til de udvendige ornamenter (der var udført efter "Fengers tegninger") "anvendtes en del sandsten, der sammen med trappe og brosten kom fra Malmøhus fængsel". Ved omlægning 2005 af Skolehusets trappe kunne det se ud til, at her først havde været trin af mursten. De prægtige, store og rødlige granitter, der udmærker navnlig forstanderboligens udvendige trapper, bidrager til en stemning af soliditet. Derimod er indfatning og fordakning ved dørene til såvel Skolehus som bolig blot udført i cement

32. Forstanderens hus. Udsnit af østsiden med sokkel af kløvede marksten. KdFL fot. 2006.

ligesom facadernes vandrette bånd. Håndværkets kvalitet har dog været i top, som den gode bevaringstilstand godtgør. Det samme gælder de tre nationalskjolde, der pryder Skolehusets gavlkvist mod gårdspladsen, og navnetavlen ("Rødkilde folkehøjskole. 1866.") i den lille kvist på samme hus' modsatte side. Den sidder over højskoles direkte adgang fra offentlig vej.

Skjoldene viser henholdsvis øverst de tre svenske kroner og derunder den norske løve og de tre danske, der flankerer kvistens vinduer og antyder stedets norsk-danske alliance, mens alle tre tilsammen må aflæses som udtryk for Bojsens af skandinavisk sindelag farvede tankegang (fig. 60).

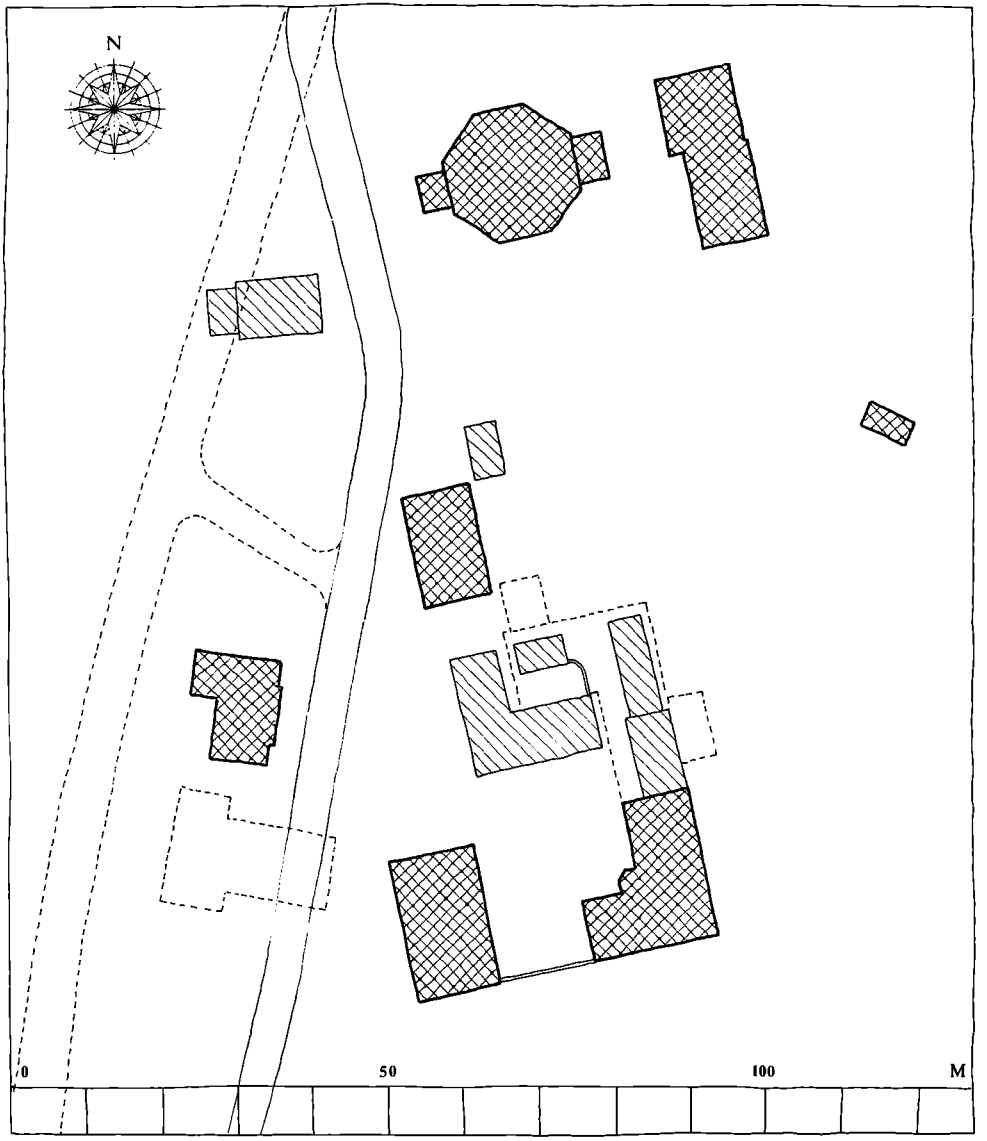
Skolehuset

I vore dage kaldes bygningen Gamle skole, men længe var den blot Skolehuset. Den udgjorde den først færdiggjorte del af hele anlægget, og den var selve for-

målet med institutionen. Mod gårdspladsen sidder som nævnt en flot portal, der adskiller sig fra den dør, man umiddelbart ville anse for hovedadgangsvejen, nemlig Skolehusets indgang direkte fra (den siden nedlagte) landevej. Her er en simpel muråbning, hvis prunkløshed er fulgt op med en dørfløj af nyere dato. Man kan aflæse, at det fra begyndelsen har stået klart, dels at adgangen til skolen (og forstanderboligen) skulle foregå over gårdspladsen, dels at institutionens interne liv var prioriteret højt. Dog må døren mod vejen, hvorover den nævnte tavle med højskolens navn og grundlæggelsesår sidder, have fungeret som adgangsvej ved foredrag og andre udadvendte arrangementer i den første tid. Ingen nærmere beskrivelse, endsige tegninger foreligger af Skolehuset fra dets tidlige tid, hvorfor vi savner sikker viden om indretningen. De fleste rum i den høje kælder er velbelyste og kan tjene allehånde formål. Oprindeligt var der køkken i den søndre ende, og i den nordre fandtes "den halvt nedgravede spisestue", som det hedder i en tidligere elevs tilbageblik. Hovedetagen indeholdt ifølge Bojsens bemærkninger 1915[64] "skolesalen", der ved skydedøre kunne opdeles i een større og to mindre stuer. Her holdt håndværkerafdelingen undervisning i sin første tid (jfr. s. 34).

Som institutionens hjerterum har huset lagt lokale til et udtal af forskellige aktiviteter. Før Ottekanten opførtes, afholdtes også de offentlige foredrag her. Den trængsel "i gangen", som ved sådanne lejligheder mødte Helene Dideriksen (jfr. s. 30), afspejler de temmelig trange adgangsforhold. J.H. Andersen residerede som forstander i huset, og den træveranda foran sydgavlen, der ses på ældre fotografier (fig. 14), hørte til hans lejlighed. Den tætpakkede sovesal, som Helene Dideriksen nævner, har ligget i tagrummet. Her var formentlig mindst to af slagsen, og anden indkvartering af elever er foregået på hanebåndsloftet. Den ovennævnte underdeling af sovesalen og andre justeringer har dog næppe ændret afgørende ved de klemte forhold. I sin erindringer fandt Bojsen[65] det "ubelejligt", at Sophie Andersen (jfr. s. 29) havde luftet en ide om at forbedre elevernes forhold ved ombygning af tagetagen. Man nøjedes med at forny taget, og 1925 blev spåntækningen udskiftet med skifer.[35] Senere blev der udvendigt opsat jerntrin med henblik på evakuering ved brand.

Det store byggeri i 1930rne og moderniseringerne i 1950erne (jfr. s. 78) betød en generel forbedring af elevernes boligsituation. I Skolehuset blev 1937-38[35] alle værelser renoveret, et undervisningslokale og et opholdsrum sat i stand, og der indrettedes en lejlighed til Marie Madsen. I 1980erne kunne forholdene dog ikke anses for tilfredsstillende, og efter brandsyn 1986 måtte huset lukkes i en

33. Rødkilde højskoles bygninger og den ældre vejføring langs skolens vestside, tegnet på grundlag af oversigtsplan 1923 (jfr. s. 70) 1:1000. Med krydsskravering er angivet de huse, der fortsat eksisterer, med enkeltskravering de siden forsvundne, mens de, der er opført efter 1923, er tegnet med punkteret streg. Landevejens nuværende placering ligeledes punkteret. KdFL, HA.

sæson. Med reduceret belægning og på dispensation kunne det atter bruges, indtil Karsten Rønnows tegnestue i 1990erne forestod en gennemgribende renovering, hvorved frembragtes den nuværende tilstand. Syd for det centrale trappe-

rum optages stueetagen af kontorer, og på den anden side ligger et stort undervisningslokale.

Ovenpå er der køkken og opholdsplads i tilknytning til 10 elevværelser. På hanebåndsloftet er der et par større rum, hvor samvær og forskellige fritidsaktiviteter kan udfolde sig.

Bojsens bolig

Den anden komponent i højskolens oprindelige kerne er en vinkelbygning, som i grundlæggende træk svarer til den ældre skitse til hus ved Bramsnæs vig (fig. 5). På alle leder og kanter er projektet dog vokset i mellemtiden. Den østre længe med kamtakkede gavle i nord og syd er karakteriseret som hovedfløj, og har midt på den østvendte haveside en kvist på to fag. Den vestgående fløj har sin egen gavl, der også bærer kamtakker.

I sit arkitektoniske formsprog svarer bygningen til Skolehuset, som den tilsyneladende underordner sig ved sin lavere højde. Effekten skyldes imidlertid det skrånende terrain, idet begge bygninger præsenterer sig på deres respektive vestsider som relativt lave, mens de mod øst rejser sig i betragtelig højde. Mod gårdspladsen markerer forstanderens hus sig selvbevidst med et ottekantet tårn, der skyder sig frem i hjørnet mellem de to fløje. Forneden i tårnet er der en monumental portal oven for en trappe, der er opbygget med trin af flotte, rødbrune granitsten. Ligesom portalen i Skolehuset overfor er indgangen til forstanderens bolig forsynet med en bred fløj med flammeret beklædning.

Det noget lavstammede tårn afsluttes med en papafdækket, klokkeformet top, der vel ikke tåler sammenligning med det spændstige spir, der kroner tårnet på Stege rådhus, men helheden er karakterfuld. Den eksisterende, veloplagte vindfløj med "Elmelundeuglen" er opsat i 1980erne, mens Naturhøjskolen residerede i huset.[66] Ældre fotografier viser, at oprindelig var det en hane, der svingede på tårnets fløjstang.

Øverst i vinkelbygningens sydvendte gavl står med jerncifre opførelsesåret 1866, og derunder flankeres et lille, cirkulært vindue med bygherreparrets initialer, ligeledes i jern: FB og KA. Billeder fra gamle dage (f.eks. fig. 46) godtgør, at husets modsatte gavl, der siden midten af 1950erne har været dækket af spisesalsfløjen, havde vinduer i begge etager. Desuden var der fra kælderen en udgang til gården og en der førte direkte til de nedennævnte økonomibygninger. I dag er gavlmuren pudset på begge sider, således at enkeltheder i udformningen ikke mere kan aflæses.

34. Familieliv i Frede Bojsens bolig 1896, MM. Havestuen med blik ind i Salen.

Det lykkedes i løbet af den første sommer, mens Skolehuset blev opført, også at få boligen under tag. Det indvendige arbejde her blev så gennemført i den følgende vinter. På femårsdagen for forlovelsen med Karen Anker indviede Bojsen som enkemand sin nye bolig 8. oktober 1867.

Bygningen, som Bojsen flere steder betegner som hovedhuset, er ligesom Skolehuset tre etager høj. Over den store kælder, hvor bl.a. køkkenet var anbragt, ligger hovedetagen, der har en loftshøjde på 315 cm og rummer boligens repræsentative stuer og husherrens kontor. Fru Karen var godt vant hjemmefra og skulle selvfølgelig ikke savne noget, så meget mere som hun økonomisk havde sin afgørende andel i hele foretagendet. Husets størrelse og gode udstyr, der adskiller sig fra samtidige forstanderboliger, har utvivlsomt også været i overensstemmelse med den festglade og udadvendte bygherrers forventninger til sin fremtidige tilværelse.

Boligen, til hvis beskrivelse ordet herskabelig spontant melder sig, er nogenlunde i behold, men selvsagt har tidens tand sat sig sine spor. 1869 blev Bojsen

35. Forstanderens bolig. Spisestuen set fra det panelerede værelse mod døren til hjørnestuen. Dørgerichtets knopper har hentet sit motiv fra stolene, som Frede Bojsen havde ladet fremstille til sin bolig i den midlertidige højskole i Tjørnemarke (jfr. s. 26). MM fot. 1986.

"nødt til at modtage valg til Rigsdagen"[67] og holdt op med udelukkende at bo på højskolen. Han bevarede imidlertid sin bolig og havde som ejer af institutionen en væsentlig indflydelse på, hvad der foregik, i hvert fald med bygningerne.

Bortset fra forskellige tiltag i kælderen synes den første ændring af rummenes brug at være indtruffet, efter at Bojsens far som følge af sygdom måtte opgive sit embede i Stege. I foråret 1879 flyttede han til Rødkilde, hvor det ser ud til,

36. Forstanderens bolig. Østre halvdel af Salens nordvæg med (kopier af) malerier af Frede Bojsens far (Frederik E. Boisen [1805-82]) og farfar (Peter Outzen Boisen [1762-1831]). Den tofløjede dør midt på væggen fører ud til trappen i den 1936 tilbyggede længe og indrammes af de to meter høje søjler og den siden forsvundne arkitrav fra den 1859 nedtagne altertavle i Stege kirke. MM fot. 1986.

at han blev indlogeret i stueetagen. Lejlighedsvis nævnes, at der måtte fornyes nogle gulve, dels som følge af svamp, dels i "soveværelsesfløjen", og desuden havde de oprindelige brædder af grantræ fra Rød vist sig at være ikke tilstrækkelig slidstærke.[68] I begyndelsen af 1890erne måtte tagenes spån renoveres, først på hovedbygningen og derefter på Skolehuset. Da Bojsen 1901 atter tog fast ophold på Rødkilde, blev i kælderen under vestfløjen installeret et "varmeappa-

rat" med tilhørende kanaler, der kunne føre varmen op i de overliggende etager. Det er formentlig ved denne lejlighed (eventuelt og senest i forbindelse med nybyggeriet 1936), at der i nordfløjens vestside blev brudt en indgang til kælderen ved udvidelse af et eksisterende vindue. I forbindelse med en udvendig trappe gav døren direkte adgang fra gårdspladsen til fyrrummet (og køkken).

Stuer og værelser

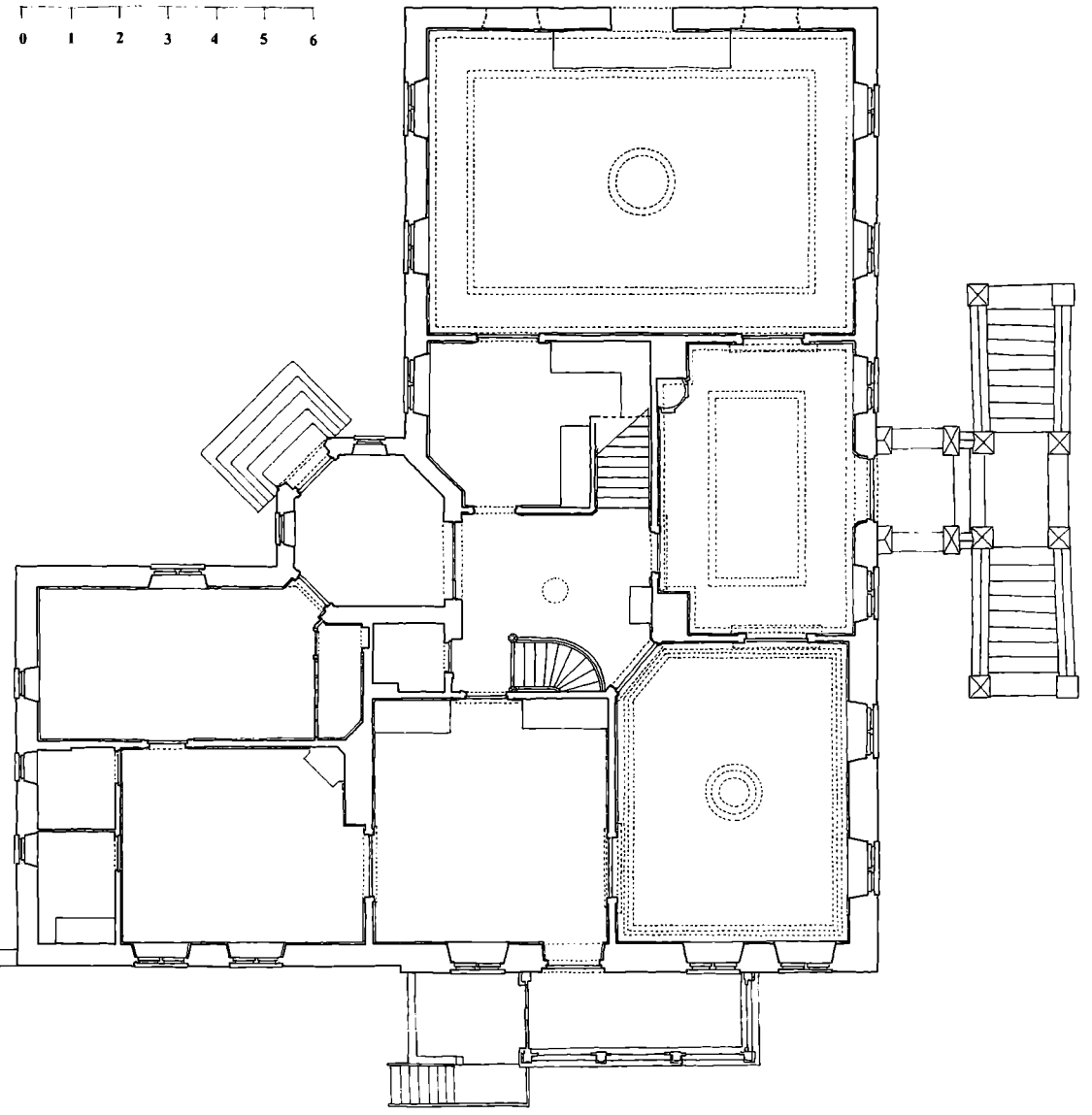
De to store huse, der udgør kernen i det oprindelige kompleks, er begge udvendig iklædt en behersket udgave af periodens stilefterlignende formsprog. Rimeligt nok har man valgt den version, som Bindesbøll kaldte hollandsk renaissance og betjente sig af flere steder, bl.a. og som nævnt, i det lokale rådhus. Indenfor møder den besøgende en anderledes festivitas og rigdom, navnlig i forstanderboligen, mens Skolehuset, der nu er stærkt præget af ombygninger, utvivlsomt har været temmelig spartansk. Bojsens stuer fremviser et eksempel på en tidlig fase af det rumudstyr, der kulminerede i den fra bl.a. Herman Bang kendte stuktid.

Skønt visse træk i huset kan forekomme en anelse ugennemtænkte, er hovedgrebet klart: Forstuen er ikke alene placeret i midten af huset, den er også central for kommunikationen i hele boligen. Herfra fører en trappe ned til køkkenet i kælderen og en anden op til første sal, der rummer sove- og gæsteværelser. Vinduerne i husets gavle og i kvisten på østsiden sørger for, at alle rum, også på første sal, er velbelyste.

Fra forstuen er der døre til boligens hovedrum: Havestue, opholdsstue og spisestue.

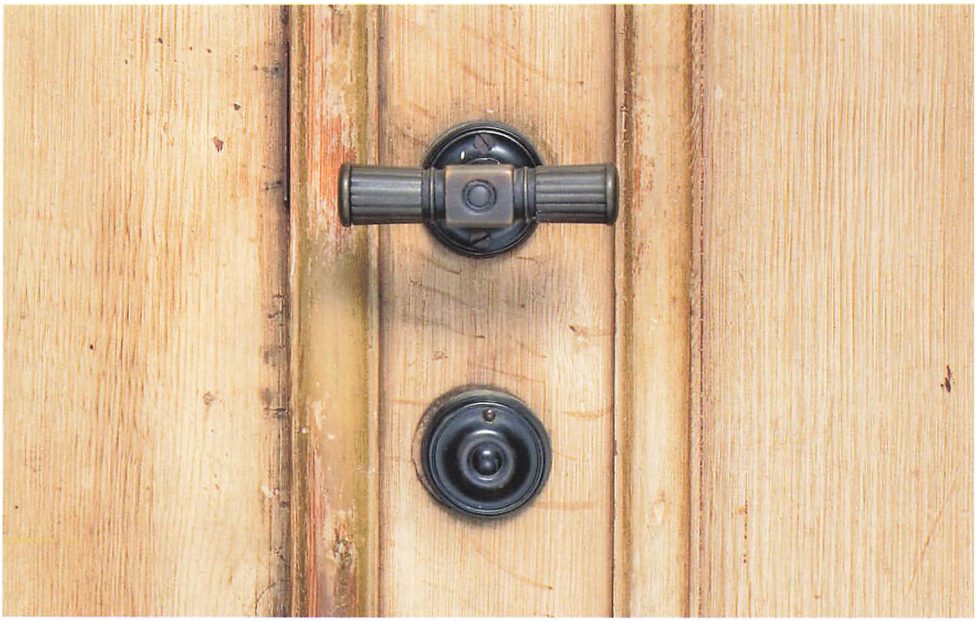
Som navnet udsiger og traditionen tilsiger, står havestuen i direkte forbindelse med haven. Kommunikationen foregår ad en monumental, muret dobbelt fritrappe, hvis centrale repose egnede sig til familiefotografering, og ved andre lejligheder gav Bojsen en storartet talerstol, hvorfra han kunne opildne enhver forsamling på græsplænen nedenfor. I havestuens ene hjørne står en stor, hvid fajanceovn, der genkendes på adskillige fotografier fra Bojsens tid. Rummet fungerer som forværelse til husets store sal, der strækker sig på tværs i bygningens fulde bredde med to vinduer i hver kortside. I den nordvendte langside blev vinduerne tidligt muret til (jfr. fig. 46).

Opholdsstuen ligger i husets sydøstre hjørne og har vinduer, der dels giver udsigt mod øst mod den store græsplæne og Noret, dels mod syd mod et i vore dage mere lukket haveafsnit.

37. Forstanderhuset. Grundplan af stueetagen 1:150. Nord opad. KdFL 2004. HA.

Den daglige spisestue, der som nævnt også har adgang fra forstuen, har i den ene side forbindelse med opholdsstuen, mens en dør i den anden side fører til kontorafdelingen. Man observerer således, at der fra forstuen til opholdsstuen synes at gå en akse, som deler boligen i to afdelinger. Den ene vender væk fra gården og har udsigt til haven og har navnlig været henvendt på gæstebud, den anden orienterer sig mod syd og har rummet de mere daglige aktiviteter.

38. Forstanderboligen. Dørgreb og nøgleskilt. HW fot. 2009.

Denne private afdeling har sin egen udgang til det fri. Foran sydfacaden er på en muret og pudset underbygning rejst en træveranda dekoreret med beslags værksmotiver, som disse særligt kendes fra renaissanceinventar. Fra verandaen fører en sekundær støbejernstrappe ned til terrain. Den lille, festlige tilbygning blev gennemgribende renoveret 1990, men måtte allerede "bygges om" efter brand i begyndelsen af samme århundrede.[69] Det rå facademurværk under terrassen godtgør, at den har indgået i den oprindelige byggeplan.

Videre i vestfløjen befinder der sig to værelser, hvoraf det sydvendte udmærker sig ved, at alle vægge er beklædt med fyldingspaneler. I hvert fald i den nuværende tilstand er dette træværk ådret. I rummets nordøstre hjørne står en jernkamin, mens den vestre væg indeholder et par døre, der indgår i fyldingerne og leder ind til hver sit lille rum med eget vindue i husets vestgavl. Oprindelig har her været eet rum (med dør i nordvæggen?), men hvert af de eksisterende småaflukker er nærmest et skab (det ene med pengeboks) og egner sig som depot og arkiv, hvilket kunne støtte en formodning om, at det panelerede værelse oprindelig var bestemt til forstanderens kontor. Samtidig bemærker man dog, at det i forbindelse med opsætning 1901 af centralfyr i kælderen nævnes, at billardværelset lå ovenover. Ved markeringen af Frede Bojsens 100års dag 1941[35] bragtes et udateret fotografi af ham "i sit kontor" i det panelerede rum.

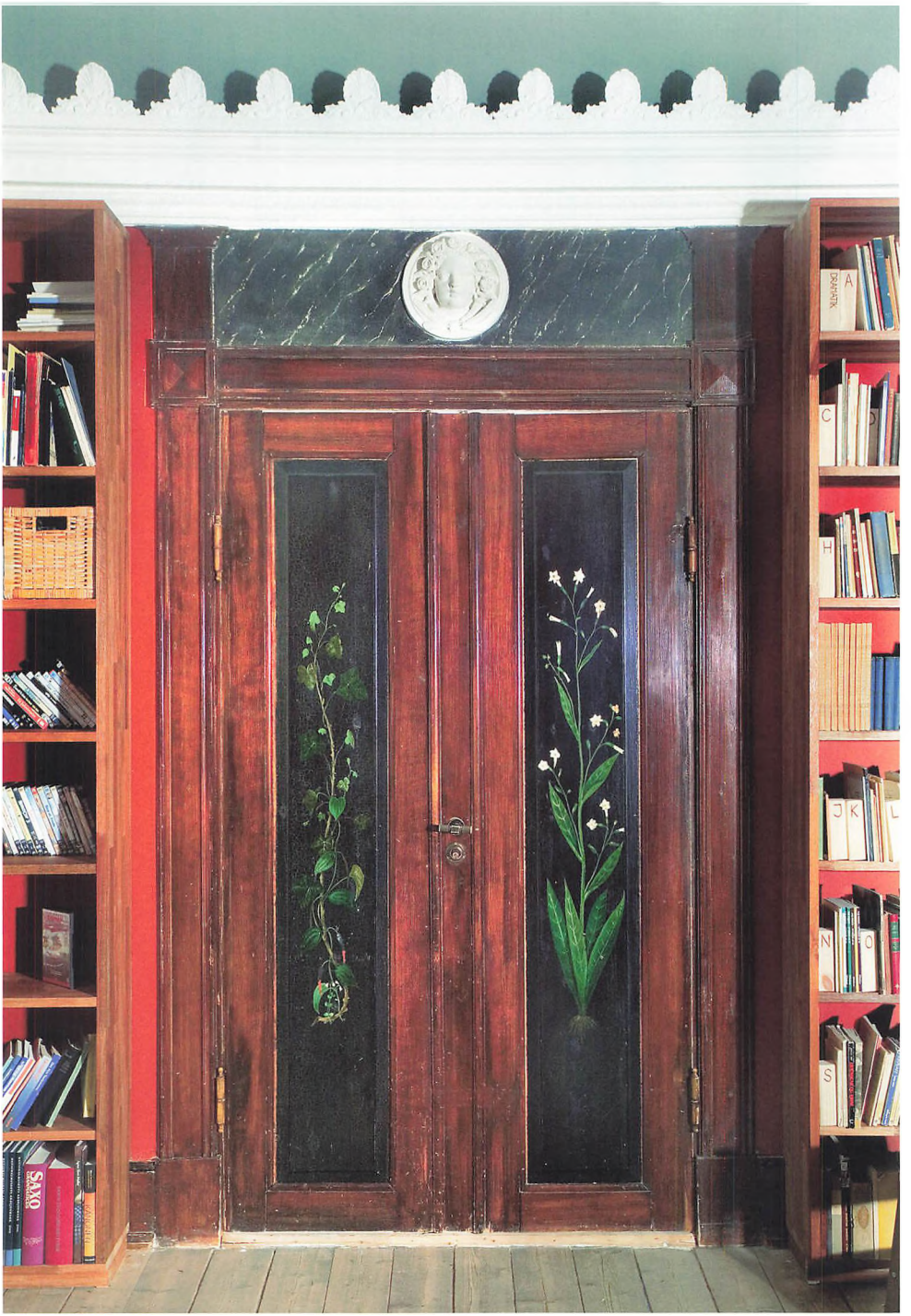

39. Det panelerede værelse med blik mod spisestuen og opholdstuen. HW fot. 2009.

Det noget smallere rum nordfor kunne også have været tiltænkt en kontorfunktion. Det står i direkte forbindelse med panelværelset, men udmærker sig ved tillige at have egen indgang fra den forreste forstue, der som et vindfang befinder sig i tårnet lige inden for hoveddøren. Desuden er her vinduer mod både vest og nord, dvs. der er udblik mod Skolehuset, gårdspladsen og videre op ad tilkørselsvejen. Fra dette værelse er der altså mulighed for at holde øje med, hvad der foregår på denne side af højskolen, hvor eleverne færdes og besøgende ankommer. Selvom værelset, i hvert fald i vore dage, ikke udmærker sig ved særligt udstyr, synes en oprindelig funktion som kontor at være nærliggende. Ved den østre væg er afskilret et smalt (depot)rum uden vinduer og med adgang ad en tapetdør. Formentlig er indretningen, der inkluderer varmluftskanaler, samtidig med det nævnte centralvarmeanlæg i kælderen og minder om, at Bojsen her havde indrettet sig sit bibliotek.

Den store sal har i hver side af sin søndre langvæg en dobbeltdør, hvoraf den ene fører til havestuen, mens den anden via et mindre rum står i forbindelse med forstuen. Her er således etableret en forholdsvis nem passage til salen fra køkkenet i kælderen. Det mellemliggende rum kan opfattes som anretterværelse.

Salen er boligens største værelse og egnet til middagsselskaber med mange til bords. Da Bojsen 1901 tog fast ophold på Rødkilde, blev loftshøjden øget til 390

40. Forstanderboligens store sal, østre dør. HW fot. 2009. På fyldningene har Frede Bojsen malet planter fra sit herbarium. HW fot. 2009.

41. Forstanderboligen. Salen med blik mod havestuen og opholdsstuen. HW fot. 2009.

42. Opholdsstuen med blik mod spisestuen og det panelerede værelse. HW fot. 2009.

cm, hvorved frembragtes den nuværende, store hulkehl over gesimsen. Ved indretningen af sygeplejerskolen 1936 blev midt på nordvæggen brudt en dør, der gav adgang til trapperummet i den tilstødende, nye fløj. Hermed var bogstaveligt talt vejen banet for, at brugen af salen gled fra forstanderen over til skolen. Træværket fra sognekirkens altertavle (jfr. s. 50) er placeret som indramning af døren (fig. 36), men arkitraven er siden bortkommet.

Boligens faste udstyr

Foruden den allerede nævnte vægbeklædning med ådrede paneler i vestfløjens sydvendte stue optræder der i boligen en række dekorative elementer, som tilsammen giver lejligheden karakter. Bojsen skriver[55] at han "gjorde alle detailskitser til gesimser, dørindfatninger, paneler, gibsornamenter osv.", og i denne omstændighed må man søge forklaringen på den forunderlige blanding af noget tidstypisk og noget individuelt, som præger rummene generelt samtidig med, at hvert af dem har sin egenart.

Vindueshullerne er blot pudsede åbninger i væggene, men har i sin tid været udstyret med og dækket af gardiner og klunker. Stemningen i hver stue har

43. Forstanderboligen. Opholdstuen med blik mod havestuen og Salen. HW fot. 2009.

været angivet af disse stoffer og draperier, hvoraf der nu intet er tilbage ud over fotografier. Bevaret er derimod træværket, som på en bemærkelsesværdig måde er varieret fra stue til stue og givet hvert interieur sin egen tone. I sammenhæng hermed observeres også forskelle fra rum til rum, hvad angår gesimser og loftsdekorationer.

Den store opholdsstue påkalder sig opmærksomhed, og de fleste besøgende i vore dage vil finde den temmelig imponerende og festlig (fig. 42-43). En profileret gesims afsluttes mod loftet med en markant hulkehl, der danner baggrund for tidstypiske, færdigstøbte, palmetlignende opsatser, der er opmarcheret på række som antefikser langs en antik bygnings tagfod. Loftet er i midten dekoreret med en beskeden roset.

Som de andre større rum i boligen står opholdsstuen i forbindelse med de tilstødende værelser ved dobbeltdøre med statelige indfatninger. I hver stue har disse indramninger en udformning, der er lidt varieret fra stue til stue samtidig med, at de har et overordnet fællespræg. I opholdsstuen bemærkes midt på hvert lodrette gericht og i hjørnerne foroven et kvadratisk felt med en udskåret roset, mens fodstykkerne er disponeret i relation til fodpanelet. Også fodpanelerne

44. Forstanderboligen. Udsnit fra havestuen: Gesims, dørindfatning og ovnkrone. HW fot. 2009.

varierer fra rum til rum. Det er karakteristisk i opholdsstuen, som de fleste andre steder, at hver dørfløj har to lodrette fyldinger, der indtager dørbladets fulde højde. Dette motiv dominerer i boligen og er enkelte steder bevaret i Skolehuset og bliver ved sit særpræg et stærkt, nærmest emblematisk udtryk for Bojsens formverden. Hertil slutter sig karakterfulde dørgreb af T-typen med sortmalede arme af ben.

Havestuens udstyr er festligt og det rigeste i boligen. Det udmærker sig ved en lethed, der viser videre til træerne og andre vækster udenfor samtidig med, at man fornemmer, at Bojsen har besøgt Thorvaldsens Museum (fig. 44 og 45). Dørindfatningerne krones med æggestav, mens en vinranke bugter sig på loftsgesimsen, afbrudt af vekslende satyr- og menadelignende masker. Ligeledes i stuk er loftet i midten dekoreret med et rektangulært felt, tegnet af vinløv, og indenfor suppleret med dansende putti, en i hvert hjørne samt tre i midten, der holder en guirlande.

Loftsgesimsen i den store sal svarer til den i opholdsstuen, blot er hulkehlen som nævnt sekundært øget voldsomt i højden. Sydvæggens to fløjdøre påkalder

sig opmærksomhed ved den malede dekoration på de fire mørke fyldinger. Hver smykkes med en af de planter, som Bojsen var blevet eksamineret i ved sin studentereksamen.[70]

I spisestuen, hvor der i nyere tid er opsat loftsplader, fanges øjet af nagleefterlignende træknopper, der smykker dørindfatningerne, og som også karakteriserer de bordhøje skabe, der nu flankerer døren til forstuen.

Denne skænk hører utvivlsomt hjemme blandt "spisestuemøbler, (som) blev bestilt hos Rønne efter ældre tegninger af Bindesbøll", skriver Bojsen[71] under omtale af indretningen i forsommeren 1865 af boligen i Tjørnemarke. Han skriver videre, at "møblerne til salen blev bestilt hos (hof)snedker (J.G.) Lund(s møbelmagasin) på Kongens Nytorv (6), til dagligstuen hos snedker Rønne, begge dele efter mine tegninger". Da den ny forstanderbolig stod klar, blev alle møbler overført fra Tjørnemarke til Rødkilde, hvor motivet til dekorationen af spisestuens dørindfatninger blev taget fra skænken. Antagelig har de nævnte tegninger beroet hos snedkeren, som det var og er almindelig praksis, men denne kan ikke med sikkerhed identificeres, da der var to velanskrevne værksteder med navnet Rønne. Møblementets øvrige dele kendes fra fotografier (jfr. fig. 35), men er i vore dage overgået til medlemmer af familien.

45. Forstanderboligen. Havestuen med vue over græsplænen og Stege nor. HW fot. 2009.

Møbler med naglehoveder er ikke uden antik inspiration, og på hjemlig grund var motivet anvendt af Abildgaard og Freund, før Bindesbøll tog det op. Det fik en fremtrædende plads på de møbler, der fremstilledes til Landbohøjskolen, men ophavsretten til denne serie er omdiskuteret.[72]

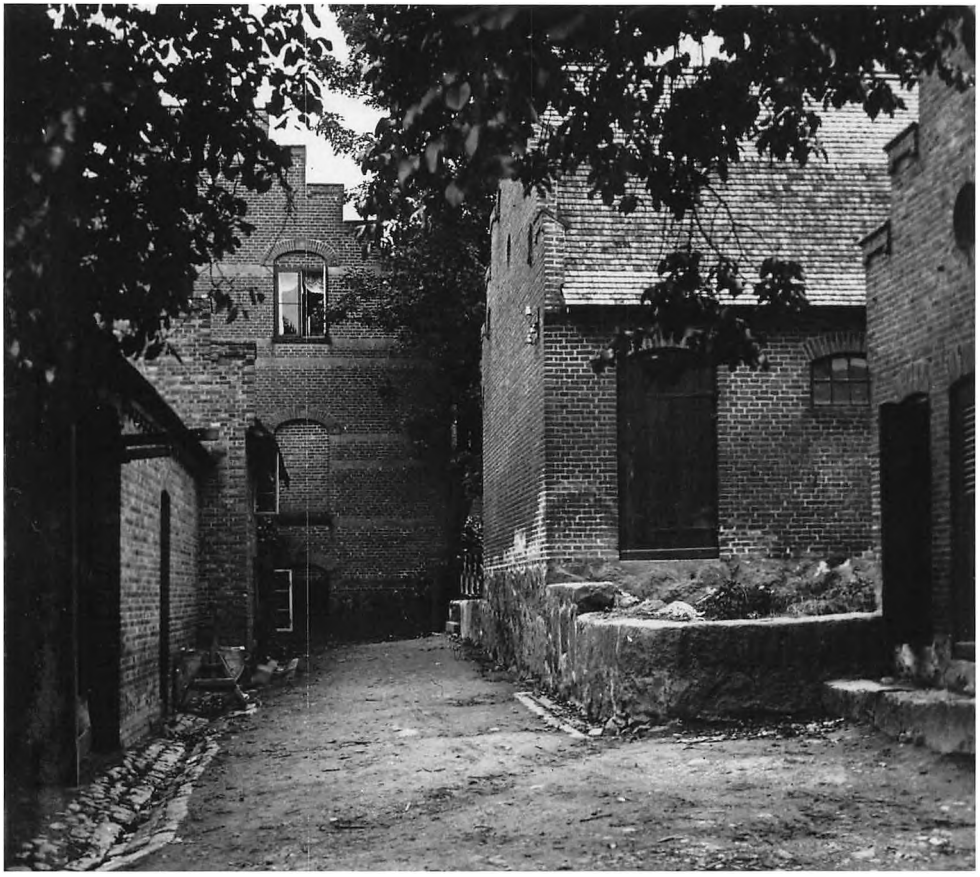
Økonomihuse

I det oprindelige anlæg var de to store huse suppleret med adskillige udbygninger, der bl.a. ved byggematerialer og trappegavle harmonerede med hovedhusene, som de samtidig fremhævede og underordnede sig ved deres ringe højde. De var lagt således, at de lukkede arealet mellem Skolehuset og forstanderboligen og gav dette karakter af intern gårdsplads. Helheden havde en herregårdslignede beskaffenhed, der er afløst af vore dages institutionspræg. Ved 50års jubilæet 1915, da der dog var kommet nogle ekstra bygninger til, konstaterede Bojsen, at det hele lignede en lille landsby.[64]

Den ældre bebyggelsessituation kendes tidligst fra et rids, der er tegnet 1923 uden faglig interesse for husene, men udført med henblik på nedlægning af vandrør. Ud fra det, der i vore dage kan kontrolleres, synes tegningen imidlertid at være temmelig præcis (må være fremstillet på grundlag af dengang eksisterende og ajourført originalmateriale) (jfr. fig. 33). 1923 kan den oprindelige bebyggelse allerede have undergået ændringer. Det skal bemærkes, at grundridset er udført, endnu mens Bojsen residerede på skolen, og før udbygningen af dens centrale del blev sat i værk. Grundridsets knappe udsagn må suppleres med ældre fotografier, der fortæller om bebyggelsens beskaffenhed, navnlig fig. 13.

I nordgående fortsættelse af hovedhusets salsfløj lå i forlængelse af hinanden to smallere og lavere huse, der underordnede sig forstanderboligen og lod dennes nordgavl rejse sig over de lavere huse. Bl.a. ved en knap fire meter stor indrykning på vestsiden trådte sidelængen tilbage fra hovedhuset. På tværs af de to nordgående lå en vinkelbygning, hvis ene fløj flugtede med salsfløjens vestside, hvorved der åbnedes en passage mellem de to bygninger, mens den vestvendte side omtrent flugtede med Skolehusets østfacade.

Den godt 17 m lange fløj, som hegnede gården mod nord, indeholdt 1923 bl.a. lager- og staldrum. Husets sydvendte facade havde fire symmetrisk fordelte døre, hvorimellem var anbragt i alt tre højtsiddende, lave vinduer. Midten blev accentueret af en lille kvist med lem til loftet; også denne kvist havde kamtakker og svarede til den over Skolehusets indgangsdør mod landevejen. Alt i alt var her tale om en bebyggelse, der samlede og lukkede hele komplekset bortset fra den

46. Passage mellem de oprindelige, 1936 nedrevne ud- og økonomihuse set mod forstanderboligens nordgavl, hvor det bemærkes, at vinduet til den store sal allerede på dette tidspunkt var tilmuret. T.h. stald- og depotbygning (med spåntag), forrest retiradehus. Postkort omk. 1923 i MM.

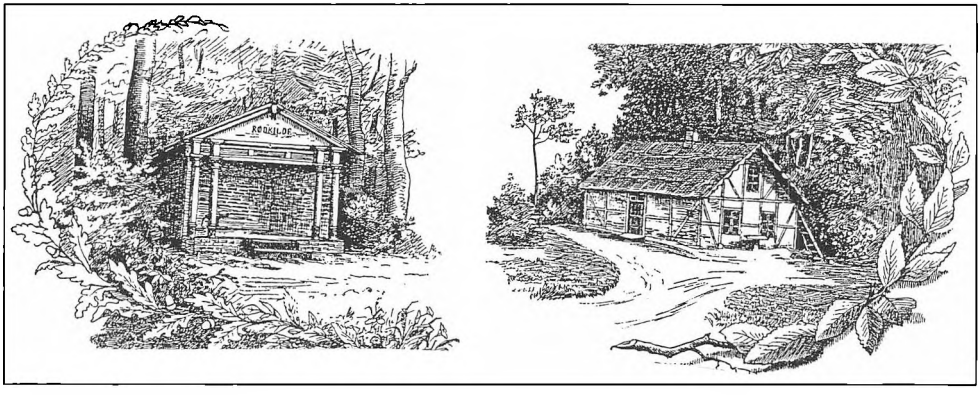
nævnte passage og en åbning mod landevejen. Denne indkørsel befandt sig i gårdspladsens diagonalakse, der som ovenfor konstateret også manifesterer sig i forstanderboligens rumdisposition.

Nordfor og liggende frit i forhold til de nævnte bygninger lå og ligger et større hus, der i dag kaldes Vognporten, men oftest Fugleburet. Det er lagt således, at det på sin østside flugter med vinkelbygningens nærmeste fløj, mens det med sin større bredde springer frem for denne, således at det på vestsiden kommer i flugt med Skolehusets østside. På denne måde bindes husets sammen med det øvrige anlæg, hvor det oprindelig fungerede som afslutning samtidig med, at det stod i vejsiden som en forpost over for dem, der fra købstaden nærmede sig højskolen.

Samlet må de nævnte huse, hvortil slutter sig retirader og værksteder, betegnes som økonomibygninger, der betjente skolen og forstanderen, men de har også haft funktion i tilknytning til det landbrug, som den foretagsomme Bojsen drev på den anden side af landevejen.

På det nævnte grundrids er der påskrifter, der angiver husenes brug. I det, der stødte op til forstanderboligen og dens køkken, var der pigeværelser. De øvrige bygninger rummede vaskehus, brændedepot, hestestald og vognskjul med akkumulatorrum. I et af husene, der 1936[35] benævnes den gamle gartnerbolig, skal N.J. Fjord have udført nogle af de forsøg, der fik så stor betydning for mejeribruget her i landet. På kortet læser man endelig ordet foredragssal skrevet på det fritliggende, nordligste hus. Det er imidlertid klart, at her er foretaget en ændring af det oprindelige formål, idet huset ligesom de øvrige, nu forsvundne må have haft en mere jordnær opgave.

I det ydre fremtræder dette bevarede hus med røde sten i blank mur og kamtakprydede gavle, hvorved dets samhørighed med hovedbygningerne er angivet. Dog observeres forenklinger, bl.a. er kamtakkerne spinklere, der løber ingen pudsede bånd i facaderne, og oprindelig var vinduerne af den type, der anvendtes i stalde (fig. 9). På husets præsentationsside, den nordvendte gavl, har Bojsen anbragt jernankre, hvoraf tre er overført fra den 1854 nedbrudte familiegård i Emmerlev nord for Højer i Slesvig og indeholder følgende initialer: Øverst PK (Peder Kristensen), derunder BH (Boy Hansen) og GB (Geske Boys)[73] (jfr. s. 81). For Bojsen har det været en flertydig og utvivlsomt væsentlig demonstration således at forankre sin højskole i forgangne slægtled, der endda hørte hjemme i

47. To småhuse i haven. T.v. Kildehuset af kridtsten med arkitektonisk front af egetræsrammen fra Stege kirke (jfr. fig. 16 og 19), t.h. "Fiskerhuset". Tegning af Axel Holm, som 1899 kom til Møn, ifølge Frede Bojsens notat i RB, 81. Efter Dansk Jule-Album 1923, 13.

48. Såkaldte Hvide eller gule hus. KdFL fot. 2006.

en af de netop tabte landsdele. Tankegangen er ikke uden forbindelse til Bojsens senere opstilling af mindestøtter på højskolens grund.

Et karakteristisk træk ved huset er de to kurvehanksbuede porte, der er placeret i nord og syd og helt i vest i den respektive gavl. Tanken ledes hen på en agerumslade, som i gamle dage var en fremtrædende komponent blandt de bygninger, der hørte til en kro eller et større landbrug. Begge porte er nu tilmuret, den nordre helt, den søndre delvis, idet der her sidder en dør, der giver adgang fra gårdspladsen til foredragssalen. Da Bojsen sluttede sit arbejde i Rigsdagen, blev der i bygningen etableret ridehus, men allerede 1905 blev det indre omdannet til foredragssal. Ved en af disse lejligheder indsattes de nuværende tregruppevinduer. Desuden blev der plads til en skolestue.[34] Foredragssalen, der optager omkring halvdelen af stueetagen, er med tiden blevet forenklet og nymøbleret, mens det rum, der blev benævnt skolestue, i sygeplejeforskolens tid benyttedes til demonstrationer af bl.a. sengeredning. Nu anvendes det som musikalsk øvelokale. Forskellige tiltag i tagrummet med elevværelser og baderum er gennemført som følge af de krav, som sygeplejeforskolen stillede, senest 1957.[35] Med tiden er det trådt mere og mere frem, at huset med sin ringere murtykkelse og spinkle

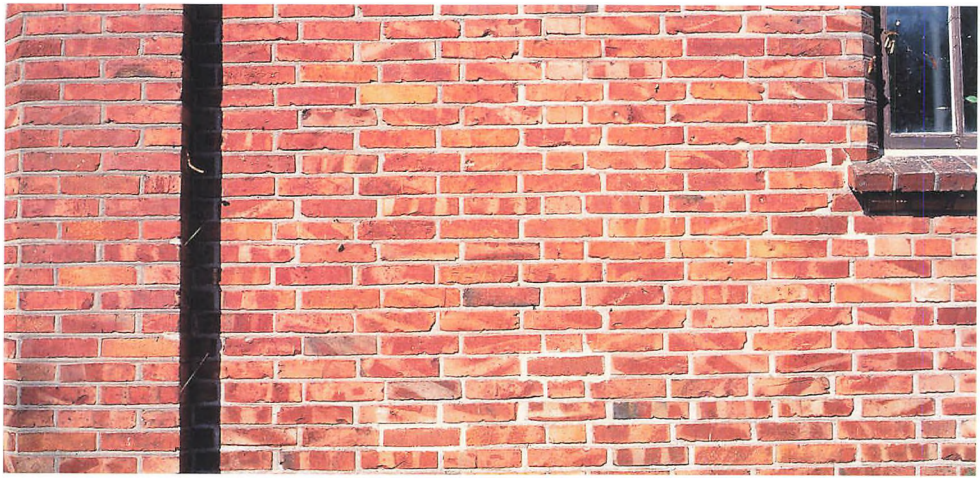
tagværk (beregnet til spåntækning) ikke er i stand til at klare en nyere tids fordringer og derfor har stort behov for grundig istandsættelse. Som del af det oprindelige anlæg og ved sin placering spiller huset en afgørende rolle i helheden.

Ottekanten og håndværkerskolen

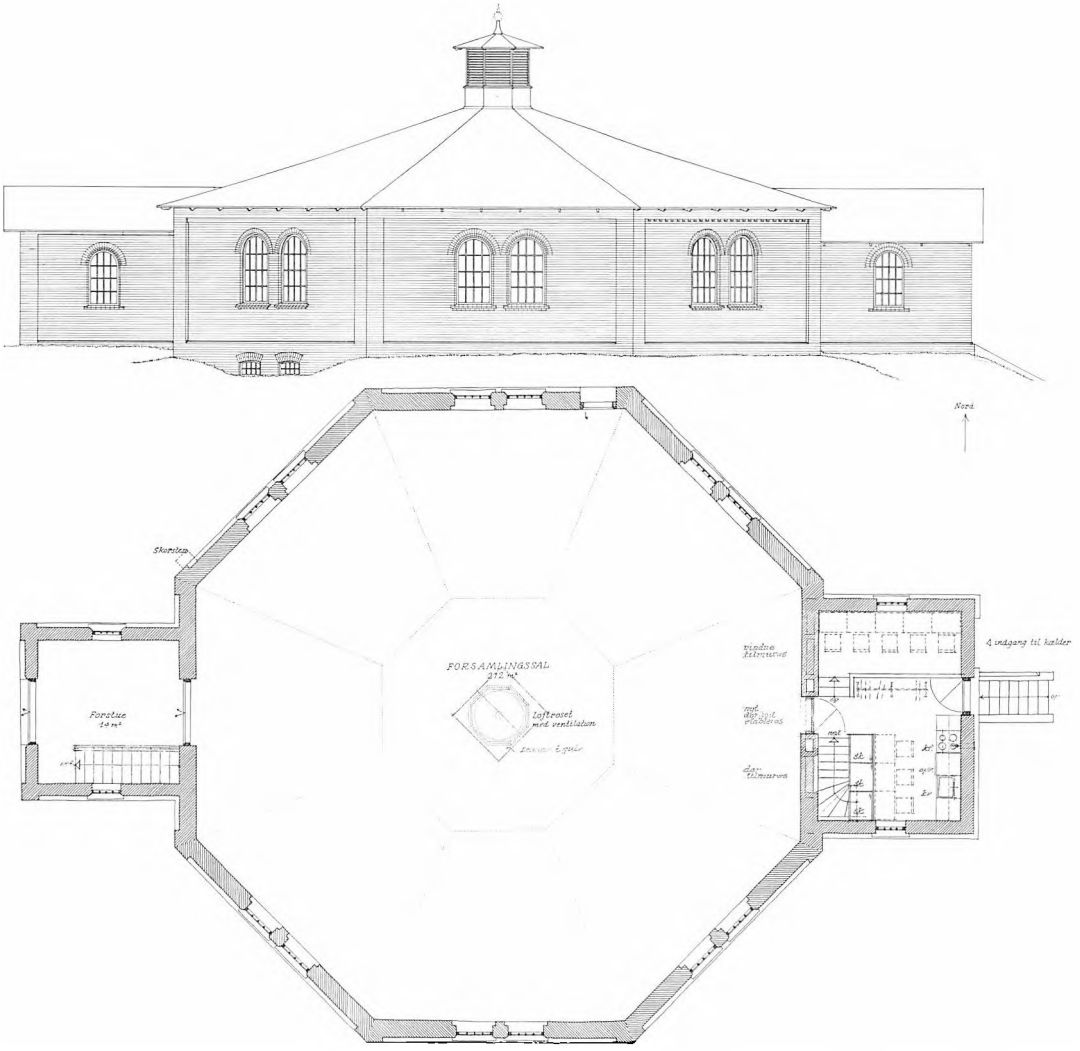
Forsamlingshuset i højskolearealets nordvestre hjørne kaldes til daglig blot Ottekanten. Dets grundplan er, som navnet siger, en regulær oktogon, hvor hver side udvendig måler 11 alen (ca. 7 m) fra hjørne til hjørne; det indvendige tværmål mellem parallelle sider er små 16 m. De tilsvarende længder ved storebroderen i Galtrup på Mors (jfr. s 16) er henholdsvis 12 alen (7,6 m) og 17,15 m. Den jyske ottekant er altså lidt større end den mønske, hvilket yderligere gør sig bemærket, efter at arkitekt P.C. Pedersen, Nykøbing Mors, 1903-04 forhøjede dens ydermur og i det indre lod opsætte en balkon hele vejen rundt.

Begge steder er ottekanten forsynet med et par udbygninger, der ligger diametralt over for hinanden og sammen med vinduesfordelingen angiver en retning i mangekanten. Den ene udbygning vender mod adgangsvej og er forhal, den anden er lidt større og beregnet til køkken m.v. I Rødkilde krones Ottekantens kegleformede, papklædte tag med en ottekantet top med jalousihængte sider afsluttet med et kugleprydet spir. Indretningen står i forbindelse med en regulerbar rist i salens loft og sørger for rummets ventilation.

Et bemærkelsesværdigt fænomen er fælles for de to forsamlingshuse og røber, at de, der mødte frem til arrangementer, ofte kom langvejs fra. Hvert sted drejer det sig om en hestestald med spiltove til begge sider for en midtergang med

49. Ottekanten. Udsnit af facademurværk (jfr. s. 76). KdFL fot. 2006.

50. Ottekanten, sydfacade og grundplan 1:200. Opmålt 1980 af Arne Larsen og Søren Vadstrup for Karstens Rønnows tegnestue.

pikstensbro, som strækker sig som en kælderetage i hele husets bredde. I hver ende giver den sig til kende med vinduer i facadens sokkel, mens en åbning ved siden af forsamlingshusets bagbygning giver adgang til en rampe, der fører ned til staldgangen. I Rødkilde, hvor rummet er i forholdsvis god behold, er der plads til 32 heste. Det hele er temmelig snævert, men skulle blot fungere, mens der foregik noget i salen. Måske har man tænkt sig, at dyrenes kropsvarme havde betydning for temperaturen i forsamlingshuset. Her var dog opstillet to siden fjernede kakkelovne, der ved vintertide vel har kunnet bryde den værste kulde.

51. Ottekanten set fra syd. Karsten Rønnows tegnestue fot. 1980.

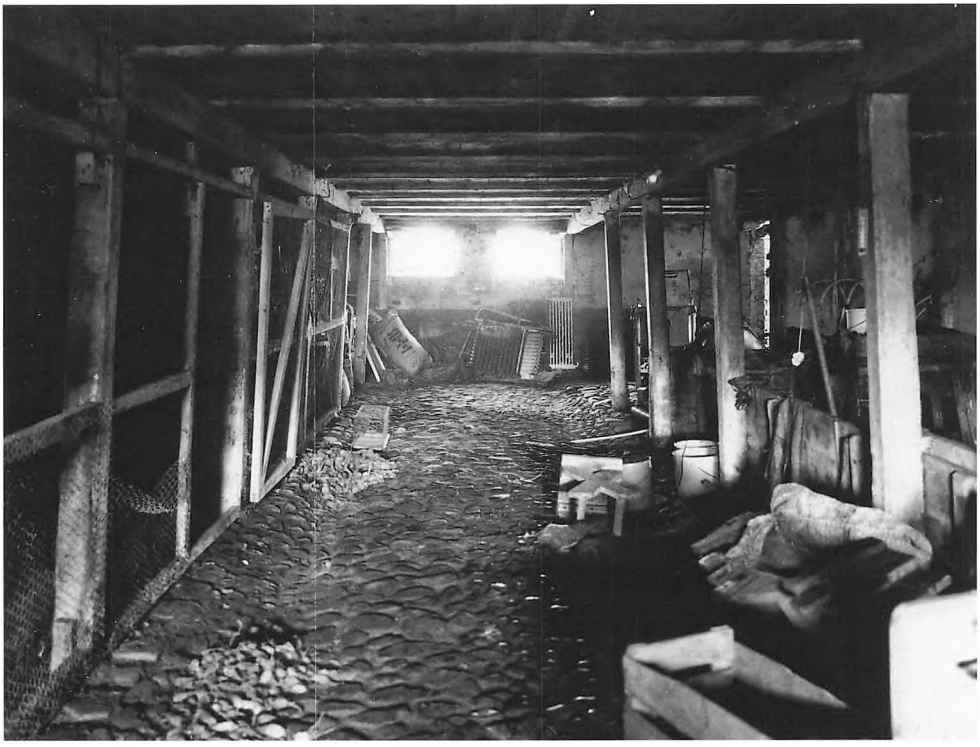
I det ydre fremstår Rødkildes Ottekant med en særdeles forenklet udgave af det formsprog med røde sten i blank mur, som dominerede samtidige huse og kirker. Der er en muret sokkel, hvorpå hjørnelisenerne står. Som indramning af hver af mangekantens sider, der forneden har et affaset skifte, forbindes lisenerne foroven med en simpel, fremkraget gesims, hvor affasede kopper springer frem som bæring af de øvre led. I hvert af de frie fag sidder et par rundbuede vinduer, hvis hjørner udvendig er affasede, indvendig falsede. Er det arkitektoniske udtryk end forenklet, vidner den skiftegang, hvormed de håndstrøgne sten (21,8x5x10 cm) er lagt, om en sand håndværkers omhu og glæde ved materialet. Forbandtet består overvejende af løbere, dog er der for hver fjerde sten i hvert andet skifte indskudt en kop. Disse bindere tegner lodrette baner i facaden og antyder på en raffineret måde en struktur i fladen. En beslægtet disposition registreres i Galtrup.

Håndværkerskolen. I det hus Niels Poulsen 1881 lod opføre øst for Ottekanten, betjente han sig også af denne særprægede skiftegang og delvis tillige i den udvidelse med en tværstillet og lidt højere fløj, der tilføjedes nogle år senere. Her optræder dog også det almindelige krydsforbandt. Til daglig kaldes huset for Syden til trods for, at det ligger på højskolearealets nordligste del. Navnet siges at være udsprunget af en ældre værelsesbetegnelse. I husets, retteligen husenes, tidstypiske og nærmest asketiske ydre synes man at kunne aflæse bygmesterens jordbundne og pragmatiske sindelag. Terrainets fald har gjort

det muligt under østsiden af boligfløjen, hvor der er en sokkel af kløvet kamp, at indrette kælderrum. En tilstrømning på 123 elever 1940[35] betød, at lejligheden i huset blev ændret til seks værelser og rummene ovenpå sat i stand.

Forsamlingshuset måtte af gode grunde placeres tæt ved landevejen, og man valgte at lægge det i den ende af højskolearealet, der var nærmest byen og længst fra hovedbygningerne. Niels Poulsen, der nok har følt sig tryg ved "sit" forsamlingshus, lagde bolig og håndværkerskole sådan, at de spillede sammen med Ottekanten og etablerede et udeareal på dennes bagside. Beboere og brugere fik herved en fredelig østside og mulighed for udblik mod Noret.

På højskolens generalforsamling 27. marts 1972 blev det fremført, at Ottekanten var i dårlig stand. Nogle mente, den burde rives ned, men den fik lov at blive stående. Med tiden anvendtes den blot som cykelstald og depot for forskelligt skrammel. 1982 blev huset fredet, og godt 100 år efter opførelsen indledtes ved Karsten Rønnows tegnestue en istandsættelse. Ved den lejlighed udførtes et sæt opmålingstegninger, hvorfra grundplanen og en facade (fig. 50) er hentet. Med et skrabet budget har det hidtil kun været muligt at sikre huset på tag og fag, og på for-

52. Staldrummet i det ottekantede forsamlingshus. Karsten Rønnows tegnestue fot. 1980.

skellig måde sætte det indre i stand. Fungerede huset godt i begyndelsen, kan man fortsat konstatere, at det egner sig fortrinligt til de mest forskelligartede, ikke mindre fordringsfulde forestillinger, det skal rumme i vore dage.

Omdannelsen 1936

Højskolen var ikke dimensioneret til modtagelse af sygeplejekurser med over 100 elever og tilhørende lærere (jfr. s. 39). Der måtte foretages noget drastisk. I praksis gennemførtes en arkitektonisk omkalfatring af den overleverede tilstand. Bortset fra Ottekanten og Håndværkerskolen, der lå for sig selv længst i nord, har det oprindelige anlæg i alt væsentligt været bevaret i begyndelsen af 1930rne (fig. 13).

Når nybyggeriets form og størrelse skal vurderes, må det erindres, at landevejen dengang passerede tæt forbi Ottekanten, Fugleburet og Skolehuset, hvorfor der var begrænsede muligheder for placering af det temmelig store byggeri, der skulle blive tale om. Man kunne have valgt at rejse en selvstændig bygning i nærheden af Håndværkerskolen og dermed have bevaret det gamle anlæg. Man besluttede imidlertid at sløjfe økonomihusene (med undtagelse af Fugleburet med foredragssalen) og delvis på det frigjorte areal at opføre en vinkelbygning, hvis ene fløj stødte op til forstanderboligen. Herved blev det muligt at placere spisesalen, så den fik direkte forbindelse med det eksisterende køkken, og man undgik, at de nye elevværelser kom for langt fra Skolehuset. For arkitektonisk ikke at gøre sammenbygningen for kompakt fik den ene af de nye fløje blot een etage over den delvis nedgravede kælder og blev udstyret med fladt tag. Herved kunne toppen af hovedbygningens nordvendte gavl i nogen grad markere sig over for tilbygningen.

Som arkitekt for nybygningen valgtes Frederik Wagner (1880-1946), hvis mest omfattende indsats lå inden for boligbyggeri i København. Ved familiære bånd og i sin professionelle virksomhed, navnlig i samarbejde med Rolf Schroeder, havde han imidlertid nære relationer til højskolekredse. Tilmed havde han i sin studietid været beskæftiget på Ludvig Fengers tegnestue. Festen ved indvielsen af den nye afdeling foregik i "gamle gymnastiksal" 12. december 1936. Ved den lejlighed nævnede Vagn Møller[35] ikke Wagner, men fremhævede den glorværdige indsats, som bygmester Johannes Olsen i Slagelse havde gjort under opførelsen. I sin ungdom havde han vist været elev på håndværkerskolen.

Wagners faglige forudsætninger var i orden, og et konkret hensyn til Fengers hus demonstrerede han ved spisesalsfløjens ringere højde. Bl.a. ved blank mur i

53. Udsnit af kompleksets østside set fra nord med forstanderboligens imposante fritrappe (i baggrunden) og elevernes havestue fra 1950erne (i forgrunden). KdeFL fot. 2009.

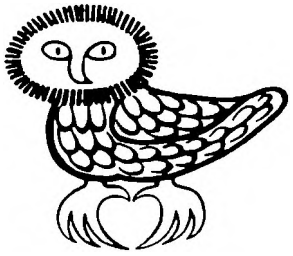
røde sten og ved tværfløjens kamtakprydede gavle udtrykte han et ønske om at være i samklang med det oprindelige formsprog. Herhen hørte også, at tværfløjens tredje etage blev indrettet i tagrummet og i det ydre blot gav sig til kende som en gennemgående kvist på hver af husets sider.

Det basale træk i den nye elevbygning var en spejlvendt gentagelse af det ældre hovedhus, så der fremstod en nordsydgående længe, hvorfra der i begge ender udgik en fløj mod vest. Herved ændrede gårdspladsen karakter og blev et stort areal, der var åbent mod vest med Skolehuset som en bastion, der skød sig frem fra syd. Nu blev "Hovedhuset" pludselig stort, og det hele anlæg fik institutionspræg. Arkitektonisk var vejen banet for overgang til selveje.

Indholdet af den nye vinkelbygning var enkelt: Forneden spisesal med 100 siddepladser og stort undervisningslokale (sengeredningsstue (jfr. fig. 21), gymnastiksal), foroven elevværelser, i alt 30 rum, hvert med to senge, foruden fælles toiletter og brusebad på gangene. I begge ender af de to fløje anbragtes trapper, hvoraf den nærmest forstanderboligen ved en murgennembrydning blev sat i forbindelse med salen (jfr. s. 36).

Da tidens og sygeplejeskolens fordringer til elevværelser og lærerboliger øgedes i 1950erne, var det uimodståeligt nærliggende at sætte en etage oven på det

flade tag. Arbejdet udformedes som en gentagelse af den ældre løsning, og der kom 10 værelser i tagrummet og vinduer i gennemgående kviste på begge husets sider. Herved mistede den ældre hovedbygning næsten al selvstændighed. Til benefice for eleverne suppleredes med en stor veranda foran spisesalens havefacade.

54. Uglen fra Elmelunde kirke som bomærke for Naturhøjskolen (jfr. s. 81). Efter RH 1989.

Røde hus og landevejens flytning

Ikke alene eleverne skulle have bedre forhold, det var også nødvendigt at sørge for ordentlige boliger til lærerne, hvis skolen skulle leve op til lovgivningens krav. I denne situation opførtes vest for Skolehuset en særdeles upretenciøs bygning, der siden benævnes Røde hus. Her var oprindelig indrettet fire små lejligheder, hvoraf et par siden er slået sammen til een. Desuden indeholder huset, der er tegnet af Johannes Nielsen og Thomas Green i Vordingborg, to undervisningslokaler, der 2006 er slået sammen til eet.

Det var også i midten af 1950erne, at kommunen foretog en udretning af landevejen langs højskolens vestside. På strækningen lå et ældre "Røde hus", som måtte rives ned, mens naboejendommen sydfor, der snart kaldes "Hansens hus" eller "Børneskolen", snart "Hvide" eller "Gule hus"(fig. 48), ved vejomlægningen kom til at ligge på højskolens område. Dette hus, der med sin midteuropæisk inspirerede form og dekoration adskiller sig på en festlig måde fra den nærmeste bebyggelse, er ifølge bygningsregistret på Stege rådhus opført 1871. Det har tjent forskellige formål, før det blev erhvervet af skolen. På kortet fra 1923 (jfr. s. 70) benævnes det husholdningsskole. Det har siden fungeret som anneks, snart som boliger, snart med elevværelser, og for tiden bruges det som depot og værksted.

Vagn Møller omtaler vejflytningen i sin beretning 1956,[35] og et par år senere hedder det i højskolens årsskrift, at forbipasserende nu fik ringere indblik, hvorved man blev "fri for nysgerrige og påtrængende unge fyre".

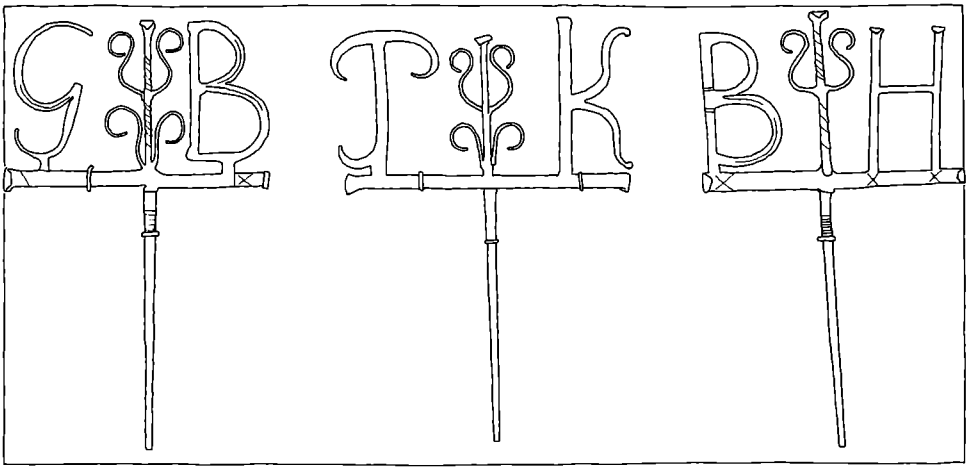
MINDESMÆRKER

I København som i de fleste andre, mindre og større byer i Europa blev sidste halvdel af 1800tallet den store tid for monumentrejsning. Også uden for byerne registreres denne aktivitet. På de fleste ældre højskoler er der i tidens løb opstillet i hvert fald en buste af grundlæggeren.

Som barn af tiden måtte Frede Bojsen spille med. Hans nationale sindelag og engagement i Møns fortid, og ikke mindst forhåbningen om at hans højskole skulle blive en kilde til åndelig næring for øens befolkning, betød, at han tog initiativ til eller medvirkede til opstilling af mindesmærker i haven ved Rødkilde. For den besøgende og højskolens elever skulle en vandring i det grønne på een gang være en naturoplevelse og en besindelse på stedets rødder. Hans egen familie og forfædre måtte indtage en fremskudt plads.

Mindesmærkerne kan grupperes på flere måder, f.eks. efter indhold, opstillingskronologi eller placering. Der er imidlertid sammenfald mellem grupperne, hvorfor en kategorisk systematik måtte blive mindre egnet. Da det må forekomme nærliggende at antage, at monumenterne som oftest vil opleves under en rundtur på højskolearealet, er deres opstillingssted lagt til grund for rækkefølgen nedenfor, jfr. oversigtsplanen fig. 31 (s. 51).

Ved deres placering, og for så vidt også ved deres art, skiller de to første numre sig ud fra de øvrige, og som henholdsvis det ældste og det (hidtil) yngste indeslutter de hele rækken.

55. Bomærker på Vognportens gavl 1:12. KdeFL 2009. På tegningen er PK placeret i midten ligesom på bygningen. Her sidder det dog for sig selv og højere end de to andre, flankerende.

56. Parti fra haven med Ringdammen og Karen Ankers mindestøtte. KdFL fot. 2006.

På bygningerne

1. Blandt *murankrene* på nordgavlen af "Fugleburet" er der tre med initialer: PK (Peder Kristensen [Outzen]), BH (Boy Hansen [ca. 1724-90] Frede Bojsens oldefar) og GB (Geske [Marie Outzen] Boys ([1727-83]). Jernankrene stammer fra fædrenegården i Emmerlev nord for Højer i Sønderjylland (Slesvig), som var blevet sløjfet i årtiet før Frede Bojsen rejste sin højskole (jfr. s. 72). Ved at genanvende disse familiebilleder sikrede Bojsen sin skoles forankring i slægten og tilkendegav samtidig en tilknytning til den i mellemtiden tabte landsdel. Med den oprindelige vejføring langs højskolens vestside var den udvalgte gavl tillige det første, som mødte en vejfarende, der kom fra Stege (nordfra).

2. *Elmelundeuglen* som vindfløj på indgangstårnets topstang er sat op i Naturhøjskolens tid (jfr. s. 44 og 56). Motivet havde højskolens lærer Niels Peter Andreassen hentet fra den kalkmalede udsmykning på hvælvet i den bekendte kirke,[75] der knejser på sin bakke omtrent midtvejs mellem Stege og Klinten. Med sin reference til øens middelalder knytter uglen sig til Møns fortid på en måde, der uden tvivl ville have været værdsat af Frede Bojsen.

I haven mellem forstanderboligen og Noret

3. Mindesmærke over *Karen Anker* (1843-66). Obelisk af grå granit, 275 cm høj, på 53 cm høj sokkel, stillet på muret og pudset fod.

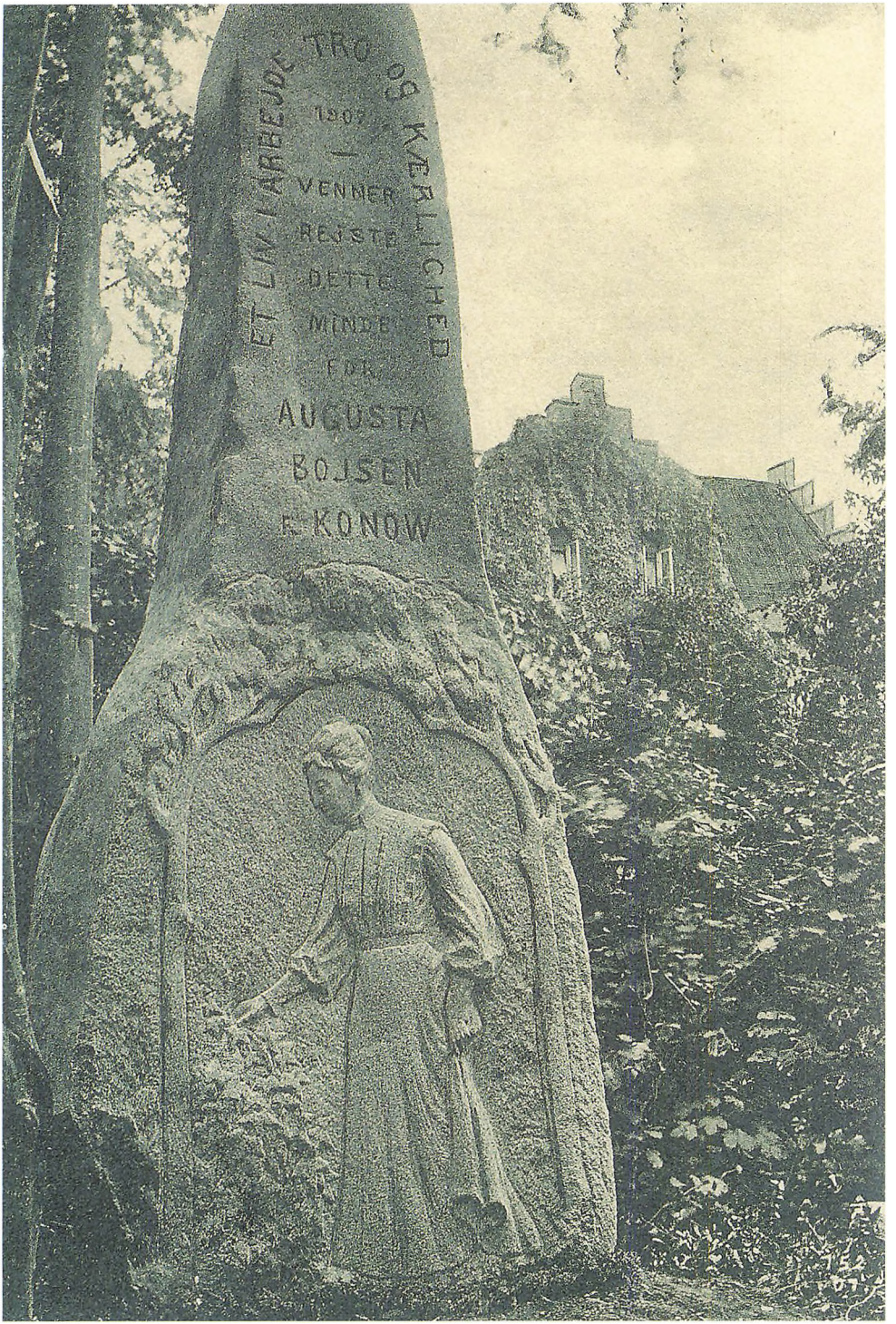
På sydsiden indskrift med svagt fordybede, sortmalede versaler:

KAREN KATHRINE
BOJSEN FØDT ANKER
REJSTES DETTE MINDE
AF MØENS MENIGE BEFOLKNING
1873

På plade af hvid marmor på soklens sydside:

HUN KOM UDEN TYNGE
HUN KOM MED FRED,
HUN KOM GODEN BONDE TIL LISE.
HAVDE DANMARK ALTID[76] *SAADANNE BLOMSTER,*
MAN SKULLE DEM ÆRE OG PRISE.

På obelisken indsat cirkulært (diameter 39 cm) portrætrelief af hvid marmor, fremstillet efter buste af afdøde, hugget af nordmanden Christopher Borch. 1855 havde Borch (1817-96) udført døbefonten til Vartov kirke[4] og var således kendt i

57. Mindestøtte for Augusta Bojsen, født Konow (jfr. s. 21). Ældre postkort i MM.

grundtvigske kredse. Bojsen tog initiativet til opstilling af mindestøtten efter hustruens død i barselseng, og han lod Anders Sørensen Vedels tilføjelse til visen om dronning Dagmar anbringe på soklen.

Mindesmærket er placeret på en lav jordhøj i nordsiden af den store plæne, nord for ringdammen og vest for Kildehuset.

4. Mindesten for *Augusta Bojsen* (1851-1906). 350 cm høj, af rå, delvis tildannet, grålig granit. På en lav jordbanke står monumentet på en muret og pudset fod og er sammensat af to dele, hvoraf den øvre bliver smallere opad. På den banede, østvendte side af denne del står med fordybede versaler:

1907
VENNER
REJSTE
DETTE
MINDE
FOR
AUGUSTA
BOJSEN
F. KONOW

Indskriften er placeret inden for en arkade, der er dannet af ordene:

ET LIV I ARBEJDE – TRO – OG KÆRLIGHED

På monumentets nedre del, hvor stenens naturlige kontur gør sig kraftigt gældende, er den østvendte side plan og udfyldt med et relief af en kvinde, der mellem træer er i færd med "opbinding af blomsterranker", som Vagn Møller formulerede det i en omtale 1947; han oplyser også, at stenen blev hentet på Møns sydkyst.[35]

Monumentet står i en lysning i lunden på sydsiden af den store plæne og omgives med en krans af 11 svagt tildannede marksten.

Det stemningsfulde relief er, efter skitse af Frede Bojsen,[77] hugget af nordmanden Wilhelm Robert Rasmussen (1879-1965), der et par år før til Tjerne havde udført en buste i klæbersten af Augustas farfar, Wollert. I Norge er Rasmussen mest kendt for sit mangeårige arbejde ved fornyelse af domkirken i Trondhjem.

Mindestenen blev afsløret 15. september 1907,[78] men det havde ikke været let at skaffe penge til projektet, har Bojsen bemærket.

5. *Gravsten*, såkaldte grottetype, 63 cm høj, af rødlig sandsten, opstillet i lunden en snes meter sydøst for mindesmærket for Augusta Bojsen.

Med fordybede versaler står på den vestvendte forside:

IDA THERESIA HERAMB *(søster til Eline Boisen)*
F. 27 FEBRUAR 1818
D. 2 MARTS 1841
ELISE MARIE BOJSEN *(søster til Frede B)*
F. 21 JULI 1839
D. 27 MAI 1840
OTTO HELGE BENEDICT *(fætter til Frede B)*
BOJSEN
F. 5 OCTOBER 1844
D. 21 JULI 1876
ANTON NIKOLAI BOJSEN *(broder til Frede B)*
F. 1 DECEMBER 1846
D. 14 NOVEMBER 1847

Stenen er i Frede Bojsens tid overført fra Skørpinge kirkegård.

Mindesmærker langs landevejen

Stenene er indbyrder forskellige, men alle har forside mod øst, dvs. mod højskolearealet og Stege nor. I hvert fald nogle af dem har haft en gruslagt forplads, der mod den senere nedlagte landevej var markeret med kantsten.[79]

6. Monument for *Frederik Engelhardt Boisen* (1805-82), Frede Bojsens fader, er det først opstillede i denne gruppe, placeret ud for indgangen midt på Skolehusets vestside. Obelisk af sortgrå, finkornet granit, 173 cm høj, bredde forneden 53, på tvedelt, kasseformet sokkel af samme materiale, nedre del 37 cm høj og 90 bred, øvre henholdsvis 71 og 66 cm. Muret og pudset fod. På den glatslebne forside står med fordybede versaler:

PRÆSTEN
BUDSTIKKENS UDGIVER
FOLKEHØJSKOLENS VEN
DANMARKS VARME SØN
FREDERIK ENGELHARDT
BOISEN
SATTES DETTE MINDE
AF HANS MANGE VENNER
HELE LANDET OVER
-
DEN BANKER DRISTIGT PÅ
SOM BÆRER GODT BUDSKAB

Nederst påsat profilportræt i relief, støbt i zink med kunstnerens signatur på undersiden: Carl Smith 1886.

Carl Rohl Smith (1848-1900) var 1883-84 ophavsmand til fire af de store statuer, der kroner balustraden på nedre del af Marmorkirken i København,[80] og udførte 1884 en buste af Frede Bojsen. Han var gift med Sara Heramb, en niece til Eline Bojsen, og har fremstillet relieffet efter billeder og erindring.

Midlerne til monumentets finansiering skaffedes til veje ved indsamling, der bl.a. annonceredes i Højskolebladet.[81] Bojsen oplyser, at mindestenens afsløring fandt sted ved højskolens efterårsmøde 1885 og havde hans svoger Herman Anker som taler.[82] Hvis årstallet er rigtigt, må portrætmedaillonen være tilføjet efterfølgende. Carl Smith drog umiddelbart efter til Chicago, hvor han virkede i sine sidste år.

Den ovennævnte buste af Frede Bojsen på toppen af sin livsbane blev 1927 af arvingerne overdraget Folketinget, hvor den i dag har en glimrende placering i en vægniche i en af de store vinduesnicher i Vandrehallen. Den er udført af bronzeret gips, ligesom genparten, der står i højskolens foredragssal.

Langs landevejen på højskolens vestside lod Bojsen opstille fire mindesten i fortsættelse af obelisken for faderen. Oprindeligt stod de ligesom gravmonumenter i antikken langs alfarvej for at minde forbipasserende om henfarne slægter. Stenene er rejst i årene efter, at Bojsen havde sagt farvel til Rigsdagen og taget fast ophold på Rødkilde. Her gik han i gang med at nedskrive sin beretning, der nærmest er en

58. Parti af "Mindelunden" ved den nedlagte landevej. I forgrunden sten for Hans Schrøder (jfr. s. 89). KdFL fot. 2006

Danmarkshistorie set fra Møn. Den har bl.a. hentet inspiration i A.D. Jørgensens 'Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie', der var udkommet 1882.

Hver sten bærer et navn på en af fortidens fremtrædende figurer og refererer dermed til et af bindene i Bojsens skildring af store og gode handlinger på øen. Stenene er vist rejst med tilknytning til udgivelsen af det pågældende bind.[29] Hver af dem udgør et stikord til et kapitel eller et foredrag om begivenheder i gamle dage på den ø, som Bojsen havde forbundet sig med. Mønsk mindeplads kaldte han samlingen,[83] hvilken betegnelse fik en ny klang ved vejens nedlæggelse.

Den sten, der står sydligst, dvs. længst fra støtten for faderen, er den først rejste og henviser til en person fra 1200tallet. De følgende bærer navne fra senere århundreder. Man aner en tanke bag rækken, der begynder med Frede Bojsens fader og bevæger sig sydover og bagud i tiden. Selvom hvert århundrede har præsenteret egne udfordringer og derfor har fordret svar ud fra omstændighederne, synes det at være fælles for de fire udvalgte, at de hver har ydet en særlig indsats for fædreland og kirke. For Hans Schrøders vedkommende mindre kirke end fædreland, mens det omvendte gælder for Birkedal. Utvivlsomt har Frede Bojsen på en eller anden måde følt sig åndeligt knyttet til hver af de fire.

7. Banet marksten af rødgrå granit, 140 cm høj. Med svagt fordybede versaler (der har træk, som leder tanken hen på ældre, såkaldte bondegravsten) står:

VILHELM
BIRKEDAL
FØDT PÅ
MØN
1809-92

Cand.theol. Birkedal, der kom til verden på Ålbækgård ved Borre, virkede som præst i Søndre Omme, før han 1849 forflyttedes til Ryslinge og blev optaget af Grundtvig og hans forkyndelse (jfr. s. 10). Adskillige stærkt nationale og konservative udmeldinger førte sammen med andre omstændigheder til, at Birkedal efter en periode som valgmenighedspræst endte sine dage på Vældegårds højskole i Gentofte, hvor en grundtvigsk kreds samledes om ham.

8. Obelisklignende, råt tildannet sten af rødlig granit, 182 cm høj, på muret og pudset fod. På et jævnhugget felt står med fordybede versaler:

HANS SCHRØDER
LØVENHJELM
1659

Hans Schrøder (1627-99) var født i Slesvig og deltog som ritmester i svenskekrigene. Med sit kompagni forskansede han sig på Møn, hvorfra han sendte forsyninger til det belejrede København. Efter Falsters erobring førte svenskerne og deres forbundsfæller via Bogø en styrke til Møn, som blev erobret trods kraftig modstand. Schrøder blev såret og fanget, men udløst og sendt til Jylland for at opstille et regiment. Efter fredsslutningen udnævntes han til amtmand og kommandant på Bornholm og nogle år senere adlet med navnet Løwenhielm. Efter en dygtig indsats ved tropperne i Norge blev han intrigeret ud af hæren og slog sig ned på Vejrupgård (øst for Odense), hvor han havde samlet en del gods.

Frede Bojsen vier Hans Schrøder et længere afsnit i sjette bind af sin Mønhistorie[29] (s. 30-105).

9. Råt tildannet, obeliskformet sten af finkornet, rødlig granit, 190 cm høj, stillet på en marksten nedlagt i terrainet. Indskrift med svagt fordybede versaler:

JOHN LITLE
+
4 AUG 1307

Jon Jonsen Litle var beslægtet med Jacob Sunesen (no. 10), idet hans mor var en datter af dennes broder Ebbe. Fra midten af 1200tallet indtog Jonsen er fremskudt post på kongens side i stridighederne med ærkebiskop Jacob Erlandsen. Han havde betydelige godsmængder på Sjælland og i Skåne. Med titel af gælker eller drost var han en stabil støtte for Erik Klipping og senere Erik Menved samtidig med at han betænkte adskillige kirker og klostre med gaver. Store donationer tilgik cistercienserne i Esrom kloster, hvis årbog nævner ham som "den frommeste og navnkundigste ridder i Danmark".

Bojsen helliger ham og de urolige år efter Valdemar Sejrs død et længere afsnit i sit værk om Møn[79] (II, 1906, 114-49). Bojsen opfatter Jon Jonsen som en "fædrelandsven", der værnede rigets interesser og med sin historiske sans befordrede munkenes nedskrivning af annaler. Tilsyneladende er Jonsen ikke knyttet særligt til Møn, men Frede Bojsen argumenterer for, at den jord (landsbyen Nybølle, jfr. s. 27), som Rødkilde højskole er bygget på, engang har tilhørt Jon Litle. Derfor er det kun rimeligt, at han i "mindelunden" har en "bautasten".

10. Marksten af finkornet, grå granit, 95 cm høj, på en 65 cm høj fod af (nu delvis plantedækket) klump af *munkestensmurværk* fra Stegeborg. På stenen står med fordybede versaler:

JAKOB SUNESON
MØN
DØD 19 MAJ 1246

Opstillingen af monumentet hører sammen med udgivelsen 1902 af det indledende bind til værket om Møns historie,[84] og omtales heri s. 127-9. Året efter afholdtes en Mønudstilling, der blev et skridt på vejen mod grundlæggelsen af museet i Stege (1914).

Jacob Sunesen tilhørte ved fødslen toppen af samfundets toneangivende kreds i den periode, der gerne betegnes Valdemarstiden. Han var søn af Sune Ebbesen, der med vidtstrakte godsbesiddelser, navnlig på Sjælland, spillede en ledende rolle sammen med kongen og Absalon. Samarbejde mellem korset og sværdet var gruppens overordnede, politiske målsætning, hvilket bl.a. gav sig udslag i opførelse af en række bemærkelsesværdige kirkebygninger. Jacob var en af "sunesønnerne", hvis mest begavede medlem var Anders, der forfattede bl.a. Hexaemeron, 1201 efterfulgte Absalon som ærkebiskop i Lund og 1219 deltog i kongens felttog til Estland.

59. Mindesmærke for Frede Bojsen, udført 1929 af Gunnar Hansen (jfr.s. 91). KdFL fot. 2006.

Jacob var vist lensmand på Møn, hvor han også havde ejendomme og antages at have været drivende bag byggeriet af S. Johannes kirke i Stege. Man ser ham gerne for sig indtagende sin plads i skibets nu forsvundne herskabsgalleri. Kerneområdet for hans godsbesiddelser var det centrale og nordlige Sjælland. Han overlevede sine brødre og sønner og sad i sine sidste år som et levende minde om en gylden tid.

11. Portrætstatue af *Frede Bojsen* af rødlig, storkornet granit, 180 cm høj, anbragt på fodsten af mere finkornet, ligeledes rødlig granit, 75 cm høj. Figuren er lidt over naturlig størrelse og fremstiller højskolens grundlægger siddende på en måde, der svarer til et fotografi af ham fra hans sidste år.[85] Som et omløbende bånd (hvor det bemærkes, at Bojens foretrukne sentens står diametralt modsat hans navn) er øverst på fodstenen indhugget med fordybede versaler:

Mod øst:	*FREDE BOJSEN*
Mod syd:	*OPFØRTE RØDKILDE HØJSKOLE 1866*
	FOLKETINGSMAND FOR MØN 1869-1901
Mod vest:	*GERNING KRÆVER TID MEN*
	TID KRÆVER OGSÅ GERNING
Mod nord:	*SKREV MØNS HISTORIE*
	SOGNERÅDSFORMAND 1867-1903

Monumentet hegnes til siderne og bagtil med 10 marksten, lagt i krans på jorden som randsten ved en gravhøj i oldtiden, og hver med en mønsk lokalitet indhugget med fordybede versaler:

Fra syd: FANEFJORD, DAMSHOLTE, STEGE LANDSOGN, STEGE BY, HEGNEDE-ULFSHALE, NYORD, KELDBY, ELMELUNDE, BORRE, MAGLEBY.

Den store statue blev placeret ved landevejen, længst i syd på et areal, som til formålet var tilkøbt højskolen. Billedhuggeren var Gunnar Hansen (1901-72), der var født i Nysted, hvor hans far var højskoleforstander. Figurens afsløring fandt sted 7. oktober 1929 med bl.a. Niels Neergaard som taler.[35]

60. Udsnit af Skolehusets østside med de skandinaviske nationalmærker. KdeFL fot. 2009.

61. Rød, Halden. Udsigt fra husets terrasse over haven og Iddefjorden. KdFL fot. 2005.

APPENDIKS

Norske huse

I Norge har tre lokaliteter og deres mennesker haft betydning i Rødkilde højskoles historie eller rettere sagt i Frede Bojsens tilværelse. Det er to større gårde, Rød og Tjerne, samt højskolen Sagatun. Deres placering i historien er omtalt ovenfor (s. 19 f). For at give et indtryk af disse steder vedføjes her nogle fotografier og korte bemærkninger.

Rød ligger i udkanten af det centrale Halden og er en statelig ejendom. En rødmalet, trefløjet avlsbygning med urtårn i midten er lagt foran hovedbygningens gårdsplads, som herved skærmes mod landevejen bagved. Rygraden i hovedhuset, der som hele anlægget er opført i træ, er en lang, hvidmalet længe, der strækker sig i øst-vestlig retning. På den nordvendte side, mod avlsbygningen, er der et

62. Sagatun, Hamar. Forstanderhuset set fra nordvest. KdFL fot. 2005.

par tværgående huse, der angiver den ældre, trefløjede kerne (fig. 63). Vestfor er der yngre tilbygninger, der indrammer endnu en gårdsplads og indeholder rum for bl.a. køretøjer og heste. Hovedhusets ældste del går tilbage til 1600tallet, men som anlægget står i dag, er det både ude og inde præget af udvidelser, ombygninger og nyindretninger i 1700tallet og navnlig senere. Mod syd strækker sig en parklignende have, der er anlagt i terrasser og optager et skrånende terrain, som falder ned mod Iddefjorden, der er en snæver sidearm til Oslofjord. Fra husets store forhal og fra havestuen og terrassen foran er der en betagende udsigt på langs ad fjorden, der forsvinder bort i dybden med milde, runde fjeldformer i siderne. Oprindelig var der en anløbsbro nederst i haven.

Tjerne befinder sig midtvejs mellem Hamar og Lillehammer i et frugtbart landskab på østsiden af den langstrakte sø Mjøsen. Gården rummer en stor hovedbygning af hvidmalet træ (fig. 64) og et prægtigt urtårn. Haven præges stadig af adskillige ældre, importerede træer, og længst nede i det kuperede terrain, der falder mod syd, ligger den lille sø, der har givet stedet navn.

Sagatun blev grundlagt i Hamar af Herman Anker og Olaus Arvesen 1. november 1864 som den første højskole i Norge. Året efter rykkede den ind i egen byg-

63. Rød, Halden. Hovedbygningens gårdside. KdFL fot. 2005.

64. Tjerne, Ringsaker fylke. Udsnit af hovedbygningens nordside. KdFL fot. 2005.

ning i udkanten af byen under sit programmatiske navn. Arvesen var leder i de fleste år, mens Herman Anker var engageret i sin fabriksvirksomhed. 1892 blev skolen nedlagt, men dens bygninger står stadig, og i hvert fald Ankers hus er for nylig blevet fredet.

Skolen er rejst på et højtliggende terrain, hvorfra der er en fortryllende og vid udsigt over Mjøsen. Det ældste hus er tegnet af den svenske arkitekt Emil

63. Sagatun, Hamar. Skolehus og mindesten for Herman Anker og Mix Bojsen. KdFL fot. 2005.

Langlet (1824-98), der i perioden havde mange opgaver i Kristiania og omegn med Stortingsbygningen som hovedværk. Hans to ottekantede kirker i Malmø (1878 og 1882) har en særlig interesse, for så vidt som de må anses for udgangspunkt for Andreas Bentsens side 14 nævnte valgmenighedskirke i Vallekilde.

Højskolen i Hamar består af tre parallelle, indbyrdes lidt forskudte og arkitektonisk forskellige hovedhuse, der alle er af træ. Det nordligste er en pittoresk komposition, der røber tidens og arkitektens romantiske optagethed af schweitzerstil og gotiske enkeltheder (fig. 62). De to andre huse er begge i to stokværk og langt mere prunkløse og stramme. Det ene må være identisk med det, der for indsamlede midler rejstes 1879, efter at Anker havde opsagt den oprindelige ordning.[86] Foran det midterste af husene er opstillet en mindestøtte for Herman og Mix Anker (fig. 65), ved hvis afsløring 1901 Bjørnstjerne Bjørnson var hovedtaler.[87]

Noter

Forkortelser

DK Danmarks Kirker, udg. af Nationalmuseet 1933ff
EB Eline Boisens Erindringer I-III, udg. af Anne Bojsen-Møller 1999. Frede Bojsens mor var født Heramb
HA Rødkilde højskoles arkiv
HB Højskolebladet 1876ff
HW Henrik Wichmann
MM Møens museum, Stege
PE F. Bojsens politiske erindringer, udg. af Kristian Hvidt 1963
RA Rigsarkivet
RB Frede Bojsen: Rødkildes Historie. Udat. manuskript hos familien, hvor det benævnes Rødkildebogen
RH Rødkilde Højskoles Aarsskrift, udg. af Elevforeningen 1896ff. Heri forstanderens årlige Meddelelser

1 Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892, 1944, 18ff. Skovmands disputats danner grundlag for nærværende fremstilling af højskolens historie i almindelighed.
2 Jfr. I. Hartby (red.): Gensyn med Christen Kold, Fåborg 2005.
3 Skovmand (note 1) 103ff.
4 DK. København 4, 7-71.
5 Skovmand (note 1) 159.
6 F. Schrøder: Ludvig Schrøders Liv og Gerning I-II, 1935-56, II 137ff.
7 Ernst Trier: Femogtyve års skolevirksomhed i Vallekilde, 1893-94, 11 og 76.
8 Hans Helge Madsen: Meldahls rædselsprogram 1983, 72ff og 223-26.
9 Andreas Bentsen: Optegnelser om mit levned 1893-1913, ved Arne Bentsen 1992, IV, 9 og Hans Lund: Askov Højskole 1865-1915, 1965, 70.
10 DK. Holbæk amt, 2511ff.
11 DK. Århus amt, 2583ff.
12 DK. Holbæk amt, 1439ff.
13 RA. Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet. Konsulenten i højskolesager. M. Steenstrups embedsarkiv 1876-89, og Skovmand (note 1) 276.
14 Fridlev Skrubbeltrang: Den danske Folkehøjskole, 1946, 153.
15 Et besøg 1876, J.J. Korsholm, i HB 1904, 33-36, og (note 13) Steenstrup: Indb. II, 14. april 1887.
16 HB 1899, 1031-34 og 1900, 805-06, 1065-72, 1069, 1111-18, 1153-58, 1295-98, 1357-58, 1389-92.
17 E.K. Reich: Solskin og Lyn, 2000, 18-19.
18 EB, 836 og 823
19 RB, 1 og RA. F. Bojsens privatarkiv (5180).
20 Schrøder (note 6) I, 114ff. Arvesens besøg i Vartov Kirke og mange andres møder med Grundtvig, i Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig (1948) 223ff.
21 PE, 33, RA, Højskolebladets arkiv. F. Bojsens beretning 1915 og F. Bojsen i Dansk Jule-Album 6, 1923, 4-11.
22 EB.

23 Skovmand (note 1) 158.
24 Schrøder (note 6) II, 20.
25 EB, 1010.
26 Perioden er bl.a. fremstillet af Kristian Hvidt i Det folkelige gennembrud og dets mænd. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 1850-1900, 1990.
27 Frede Bojsens Politiske Erindringer er 1963 udgivet af Kristian Hvidt, der også har stået for hans biografi i den seneste udgave af Dansk biografisk Leksikon.
28 1865-69, 1870-71, 1905-09.
29 Af Møns historie, I Den forhistoriske tid (1905), II Den ældre middelalder (1906), III Den yngre middelalder (1917), IV Anders Bille (1918), V Efter reformationen (1922), VI Ulykkernes tid 1650-1700 (1921), VII 18de århundrede (1923), VIII 1750-1800 Den Bernstorffske tidsalder (1925). Hele rækken indledtes 1902 med bindet: Jakob Sunesøn af Møn.
30 RB, 114.
31 Sigrid Neiiendam fortæller, 1943, 61ff og 27.
32 EB, 922ff.
33 RB, 3-4.
34 Peter Bojsen: Budstikkens Udgiver, 1883, 311f.
35 RH
36 Skovmand (note 1) 346. Mathias Steenstrup (jfr. note 13) bemærkede efter sit besøg på Rødkilde 1877, at Andersen ikke gjorde "indtryk af et være nogen hjertegreben mand", mens konen var "varm og dygtig". Ved konsulentens andet besøg (1883) mærkedes Bojsens indflydelse ikke, og stemningen var behageligere. Andersen var tilfreds og fuld af humør, men fremførte, at skolen trængte til at reformeres. Steenstrup noterede sig, at der nok fattedes initiativer i denne retning. Hans kommentar til håndværkerafdelingen er citeret s. 34.
37 HB 1909, 169-74.
38 A.T. Grønborg i HB 1913, 105-10.
39 Schrøder (note 6) II, 37.
40 Udg. ved Bodil K. Hansen hos Landbohistorisk Selskab 1984.
41 Neiiendam (note 31) 15.
42 Poul Lindholm: Foreningen "Fosterbroderskabet", i Vejle amts årbog 1918, 141-62, jfr. K. Damsgaard: Forsamlingshuse og sognegårde på landet. Dansk Folkeoplysning III, 1950.
43 Erik Lau Jørgensen: På sporet af Det ottekantede, i Morsø Folkeblad 3. okt. 2000.
44 Landsarkivet for Sjælland m.v. Københavns tekniske Skole. Elevprotokoller 1875-79 og Indmeldelser 1877-78.
45 HB 1876, 333-34.
46 Et Minde, i RH 1915, 31-35.
47 RB, 35.
48 HB 1880, 717-18.
49 RB, 36.
50 HB 1905, 1017-28.
51 HB 1905, 1485-90.
52 Jutta Bojsen-Møller: Træk fra et langt Liv, 1924, 118ff.
53 RB, 100.

54 Fremstillingen bygger på Inger Gøtzsche: Sygeplejen og Højskolen 1927-81. Sygeplejeforskolen i Folkehøjskolen. Dansk Sygeplejeråd 1996.
55 RB, 4.
56 EB, 661ff.
57 DK. Præstø amt, 1027-28.
58 EB, 707.
59 EB, 716 og 1068.
60 Henrik Bramsen: Arkitekten Gottlieb Bindesbøll, 1959, 120 og 167.
61 F. Bojsen i Årbog for Historisk Samfund i Præstø Amt I, 1912, 64-66 og DK. Præstø amt, 217.
62 I sin revision af Bojsens levnedsskildring i Dansk biografisk Leksikon har Kristian Hvidt formodet, ligesom Vagn Møller 1936 (RH), at højskolen var opkaldt efter Karen Ankers fødegård. Denne fascinerende tanke finder ikke bekræftelse i Bojsens egen fremstilling (RB), hvor det heller ikke bemærkes, at Rødkilde kan ses som en sammenfatning af navnene Rødding og Vallekilde.
63 Danmarks Stednavne XVI. Stednavne i Præstø amt. Institut for navneforskning, ved Lis Weise 1975, 242, og besvarelse af 12. april 2005 på nærværende forfatters forespørgsel til Københavns universitets afdeling for navneforskning.
64 Højskolebladets arkiv (note 21).
65 RB, 66.
66 Naturhøjskolens jubilæumspublikation, Stege 1991, 7.
67 RB, 16.
68 RB, 51 og 56. Bojsen er ikke præcis men bemærker, at man udelod indskud.
69 RB, 88. De drejede topspir opsat i forbindelse med reparation 1897, HA.
70 Meddelt af Aage Bojsen-Møller.
71 RB, 2.
72 Eksempler, der også omfatter Rødkildes spisestue, behandles i Mirjam Gelfer-Jørgensen (red): Herculanum på Sjælland, 1988.
73 Jfr. Thade Petersen i HB 1909, 1254-60, om rejsning af mindesten i Emmerlev.
74 RB, 98.
75 DK. Præstø amt, 982, fig. 7.
76 Pladen er fornyet 2006, ved hvilken lejlighed "L" i "ALTID" er blevet til "I".
77 RB, 112.
78 HB 1907, 1457-72.
79 Jfr. tegning i RH 1930, 55.
80 DK. København 5, 707ff. Nationalmuseets Arbejdsmark 2006, 69-82.
81 HB 1882, 1523,
82 RB, 49.
83 RB, 85.
84 RB, 90.
85 Gengivet f.eks. i RH 1926, 21.
86 HB 1879, 590-92 og 1892, 15-28.
87 HB 1901, 1259-68 og 1481-86.

PERSONREGISTER

Frede Bojsen, der optræder næsten på hver side, samt navne i billedtekster og noter er ikke medtaget. Sidetal efterfulgt af et f betyder, at personen er omtalt på denne og følgende side; sidetal efterfulgt af ff betyder, at personen er omtalt på denne og følgende sider.

Abildgaard, N.A. 70
Andersen, H. C 11
Andersen, Johan Henrik 28ff, 34f, 54
Andersen, Sejer 46
Andersen, Sophie 29, 54
Anker, Herman 19f, 87,94ff
Anker, Karen 13, 20f, 26f, 50, 57, 83
Anker, Niels 27
Arnfred, Tyge 42f
Arvesen, Olaus 19, 94
Asmussen og Weber 43

Bang, Herman 17, 60
Bentsen, Andreas 14, 34
Berntsen, Klaus 36
Bindesbøll, Gottlieb 49f, 60, 69ff
Birkedal, Vilhelm 10, 89
Bo, Anne Marie 44
Bo, Jørgen 44
Boisen, Eline 17, 20, 26f, 48f, 87
Boisen, F.E. 17, 28, 30f, 33, 58, 87
Boisen, Peter 17
Bojsen, Anton Nikolai 86
Bojsen, Augusta, se Konow
Bojsen, Elise Marie 86
Bojsen, Karen, se Anker
Bojsen, Mix (Marie) 19f, 96
Bojsen, Nanna 10, 49
Bojsen, Otto Helge 86
Bojsen, Peter 10, 28, 31
Bojsen, Ulla 36
Bojsen-Møller, Jutta 36
Bojsen-Møller, Aage 44
Borch, Christoffer 83
Boys, Geske 72, 81
Busck, Gunni 14
Bågø, Christoffer 12, 19

Christensen, J. C. 36
la Cour, Poul 13
Crenzien, Lutz 46

Dal, Anders Kristian Povlsen 15f
Dideriksen, Helene 29f 54

Ebbesen, Sune 90
Erlandsen, Jacob 90

Fenger, Ludvig 14, 17, 19, 24, 48ff, 52, 78
Fenger, P.A 14, 17
Fenger, Rasmus 13f
Fjord, N. J. 72
Flor, Christian 9, 31
Freund, H.E. 70

Glahn, O.M. 48
Green, Thomas 79
Grundtvig, N.F.S. 9, 11ff, 17, 20f

Hansen, Boy 72, 81
Hansen, Gunnar 25, 92
Hansen, Lars 33
Hartmann, I.P.E 11
Hempel, Christian 39
Heramb, Eline, se Boisen
Heramb, Ida Theresia 86
Heramb, Sara 87

Hoff, V.J. 14
Holm, Hans J. 32

Isæus, Magnus 19

Jacobsen, J. C. 48
Jensen, Niels Julius 10
Jørgensen, A.D. 88
Jørgensen, Erik Lau 32

Kold, Christen 9f, 15
Konow, Augusta 21, 35, 85
Kristensen, Peder 72, 81

Langlet, Emil 14, 96
Liengaard, Olav 44f
Litle, Jon Jonsen 90
Lund, J. G. 69
Løvenhielm, se Hans Schrøder

Madsen, Marie 39, 54
Madsen, Morits 36
Meldahl, Ferdinand 14
Moltesen, Laust 38
Møller, Frederik O. D. 36
Møller, Vagn Aagesen 36, 39, 42, 44, 51, 79, 85
Møller-Jensen, Viggo 42f

Nebelong, N. S. 48
Neergaard, Niels 36, 92
Neiiendam, Sigrid 26, 30, 51
Nielsen, Johannes 79
Nutzhorn, Heinrich 13
Nyrop, Martin 14

Nørbjerg, Niels Poulsen 31ff, 34f, 76f
Nørregaard, Jens 12, 19, 23

Oehlenschläger, Adam 11

Pedersen, Ingelise 45f
Pedersen, P. C. 74
Poulsen, Astrid 39
Poulsen, Niels, se Nørbjerg

Rasmussen, Wilhelm Robert 85
Ryborg, Jane 46
Rønne, snedkerfirma 69
Rønne, Peter Falk 26
Rønnow, Karsten, tegnestue 55, 77

Scheitel, A. T. W 13
Schroeder, Rolf 78
Schrøder, Hans 89
Schrøder, Ludvig 13f, 17, 19, 21ff, 31
Smith, Carl Rohl 87
Steenstrup, Mathias 14, 33f
Stephansen, Anders 10
Sunesen, Jacob 90f
Sveistrup, Hans 13

Thorup, Bjarne Sloth 46
Tietgen, C.F. 11
Trier, Ernst 13, 19, 21ff

Wagner, Frederik 78
Vedel, Anders Sørensen 83
Wegener, Johan 9

Kamtakkede gavle er et kendetegn for Rødkilde højskoles huse. T.v. sygeplejerskolen, t.h. Vognporten, i midten Skolehuset. KdeFL fot. 2009.

Mange gemmer kære minder om Møn og Rødkilde højskole fra de år, skolen fungerede som første led i sygeplejeruddannelsen. Skolens beliggenhed ved Stege nor er ekstraordinært betagende.

Højskolen høre hjemme blandt de bemærkelsesværdige skoler, der på tilskyndelse fra Grundtvig skød frem efter nederlaget i 1864. Formålet var at oplyse og opruste ungdommen, og som bekendt lykkedes projektet i betragteligt omfang.

Rødkilde blev dog ikke en frontløber i landets åndelige liv, men den udmærker sig afgørende ved de bygninger, grundlæggeren udformede som hjemsted for sin højskole. De fleste af institutionens oprindelige huse er i behold og repræsenterer en tidlig fase af 1800tallets historicisme med en begavet og behersket anvendelse af motiver fra 1500tallets arkitektur. Supplerende bygninger og tilføjelser vidner om højskolens tilpasning til skriftende udfordringer i de snart 150 år, der er forløbet siden starten.